

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za arheologiju
Ivana Lučića 3

Darija Prelčec

PROBLEM AHHIYawe

Magistarski rad

Mentor:
Dr.sc. Helena Tomas

Zagreb, 2014.

*Zahvaljujem svojoj strpljivoj mentorici Heleni Tomas,
Peteru Pavuku na ideji i Oliveru Dickinsonu na materijalima
te svojoj obitelji, prijateljima i partneruna podršci i razumijevanju
prilikom pisanja ovog rada.*

Sadržaj

Uvod.....	4
Geopolitički kontekst.....	5
Pitanje Ahhiyawae i njezina lokacija.....	17
Analize Ahhiyawa tekstova.....	27
Odnosi Mikenjana i Hetita u kasnom brončanom dobu.....	70
Zaključak.....	81
Popis slika.....	82
Popis literature.....	82

Uvod

U ovom diplomskom radu prvenstveno ćemo se baviti problemom Ahhiyawe, a potom i temama koje se toga direktno ili indirektno tiču kako bismo što uspješnije sagledali sve informacije i na kraju ponudili rješenje. Budući da je Ahhiyawa termin kojeg znamo iz hetitskih tekstova, naglasak će biti upravo na njima. Naravno, to ne isključuje arheološke nalaze koji će nam, uz pisane izvore, pomoći da što točnije definiramo i lociramo Ahhiyawu. Prije nego se krenemo baviti samim problemom, bitno je da se ukratko upoznamo s narodom Hetita te da odredimo vremenske i prostorne granice ovog rada.

Drevni Bliski istok obuhvaća prostor otprilike od Egipta do Irana, a podrazumijeva sljedeće civilizacije: egipatsku, sumersku, babilonsku, asirsku, hetitsku, ugaritsku, aramejsku, feničku te izraelsku. Također, kad govorimo o drevnom Bliskom istoku u kontekstu povijesnog razdoblja, bavimo se periodom od izuma pisma (oko 3000. godine pr. Kr.) do dolaska Aleksandra Velikog (oko 330. godine pr. Kr.). Nama će od navedenih civilizacija najbitnija biti upravo hetitska, iako ćemo se dotaknuti i ostalih u kontekstu brončanodobnih međunarodnih odnosa. Hetite ćemo bolje upoznati kasnije, ali sada je bitno reći da su oni drevni anatolijski narod koji je oko 1600. godine pr. Kr. zaposjeo središnju i sjevernu Anatoliju te osnovao državu s prijestolnicom u Hatuši. Zemlja Hati svoj je vrhunac doživjela sredinom 14. stoljeća pr. Kr. kad je obuhvaćala gotovo čitavu Anatoliju te dijelove sjevernog Levanta i Gornje Mezopotamije. Poslije 1200. godine pr. Kr. Hetiti su poput mnogih drugih naroda doživjeli propast uslijed tzv. „kasnobrončanodobnog kolapsa“ kad su brojne civilizacije i kulture prestale postojati ili su se prilagodile situaciji u nekom novom obliku.

Za ovaj su nam rad najbitniji hetitski tekstovi o kojima će kasnije biti više riječi, ali sada ćemo spomenuti da se oni ubrajaju u pisane dokumente drevnog svijeta koji obuhvaćaju mnoge žanrove i formate poput službenih i privatnih pisama, diplomatskih dokumenata, mitova, oda, zakonika, natpisa na spomenicima, priča, administrativnih spisa, itd. Kroz analizu hetitskih tekstova u kojima se spominje Ahhiyawa ili je se indirektno dotiču, upoznat ćemo se s većinom ovih žanrova od kojih svaki nudi jedan drugačiji i zanimljiv uvid u drevni kasnobrončanodobni svijet. Prije nego se pozabavimo samom analizom, providjet ćemo geopolitički kontekst za događaje opisane u tekstovima te postaviti sam problem s kojim su se brojni stručnjaci suočavali kroz posljednje stoljeće.

Geopolitički kontekst

Ponekad je teško definirati Bliski istok. Taj termin najčešće označava regiju od egejske obale Anatolije do središnjeg Irana te od sjeverne Anatolije do Crvenog mora. Egipat je obično isključen iz tog područja, ali zbog čestih kontakata s Bliskim istokom te njegovog širenja u Aziju u drugoj polovici 2. tisućljeća pr. Kr. ponekad se uključuje u definiciju, barem u kontekstu kasnobrončanodobnog Bliskog istoka (Mieroop, 2004: 1). Geografski gledano, Bliski istok je ogromno kopneno područje smješteno na svojevrsnom sjecištu triju kontinenata – Afrike, Azije i Europe. Tamo se susreću tri tektonske ploče čija kretanja diktiraju geologiju regije (Mieroop 2004: 7).

U razdoblju od otprilike 1500. do 1200. godine pr. Kr. Bliski istok postao je u potpunosti integriran u međunarodni sistem koji je uključivao čitavo područje od zapadnog Irana do Egeide te od Anatolije do Nubije. Velike i moćne države koegzistirale su u međusobnim odnosima najčešće kao konkurenti jednakog statusa, dok su se između njih, posebice u sirio-palestinskom području, nalazile skupine manjih država koje su svoju lojalnost podijelile svojim moćnijim susjedima. Međunarodni sistem tih država prostirao se izvan definiranih granica Bliskog istoka i u tom je periodu dosegao svoj vrhunac po pitanju teritorijalne ekspanzije i aktivnosti. Velike države koje su tada vodile „glavnu riječ“ bile su kasitska Babilonija, hetitska Anatolija i Egipat, zatim na području sjeverne Mezopotamije i Sirije prvo država Mittani čiju je ulogu sredinom 14. stoljeća pr. Kr. preuzela Asirija, na istočnom rubu nalazilo se kraljevstvo Elam dok su na zapadu vladali Mikenjani (Mieroop 2004: 121). Iako je mikenski svijet bio van granica Bliskog istoka, ipak je bio dio sistema koji je karakterističan za razdoblje od 15. do 13. stoljeća pr. Kr. (Mieroop 2004: 180).

Slika 1. Bliski istok i okolna područja oko 1500. godine pr. Kr.

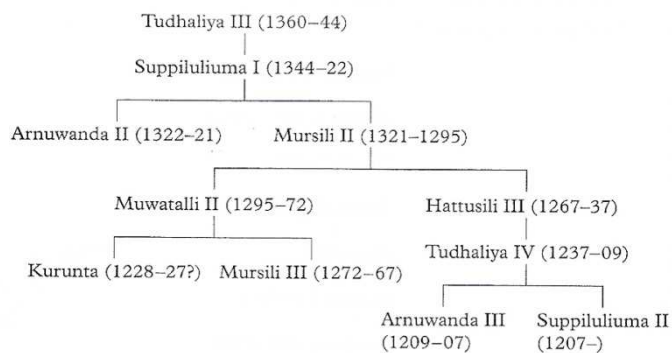
Hetiti i njihovi susjedi

Hetitska država postojala je kroz relativno kratak period vremena, otprilike od 1800. do 1200. godine pr. Kr, u kojem je u dva navrata doživjela svoj vrhunac. Prvi put to se dogodilo u 17. stoljeću s pojavom hetitskog Starog kraljevstva koje je propalo krajem 16. – početkom 15. stoljeća, a drugi put u razdoblju otprilike od 1400. do 1200. godine pr. Kr. koje definiramo kao doba Novog kraljevstva (Mieroop 2004: 147). Od vremena Starog kraljevstva hetitska prijestolnica bila je Hatuša koja se danas nalazi 150 km istočno od Ankare (Bryce 1998: 16). Samo je jednom prijestolnica bila prebačena na drugo mjesto, ali o tome će više riječi biti kasnije.

Kod Hetita je bitno primijetiti da nisu bili etnički homogeni niti su govorili samo jednim jezikom. Kasnobrončanodobni Hetiti nikada nisu koristili bilo kakav etnički ili politički termin pri definiranju samih sebe, već su se nazivali „narodom zemlje Hati“ što znači da su se identificirali isključivo u skladu s regijom u kojoj su živjeli. Njihova je populacija bila miješana i sastavljena od više različitih etničkih elemenata – indoeuropskih (Nesiti i Luvijci), hatijskih, hurijskih te vjerojatno mezopotamskih i sirijskih (Bryce 1998: 18-19). Raznovrsnost, ali donekle i podjelu hetitskog naroda možemo vidjeti i po tome što je u vrijeme Novog kraljevstva hetitski jezik bio službeni jezik dvora i vladajuće klase, dok je većina populacije govorila luvijski (Burney, 2010: 122), iako u Hatuši postoje zapisi i na akadskom i sumerskom (Gurney 1975: 128) te još četiri različita jezika. Danas znamo da u arhivima Hatuše nalazimo tekstove na osam jezika što nam dodatno svjedoči o heterogenosti populacije koja je nastanjivala prostor Anatolije u 2. tisućljeću pr. Kr. Dok su akadski i sumerski u zemlji Hati bili jezici diplomacije, prava i obrazovanja, hatski se jezik (kao jezik prastanovnika središnje Anatolije) zadržao samo u nekim vjerskim ritualima gdje je pak glavnu ulogu imao hurijski jezik (Matasović 2000: 19-23).

Što se hetitske kronologije tiče, nijedan trenutak hetitske povijesti ne može biti datiran bez usporedbi s kronologijama Egipta, Asirije ili Babilonije (Mieroop 2004: 145). Hetitska kronologija stručnjacima je oduvijek predstavljala problem, a kako u hetitskim zapisima ne nalazimo popise kraljeva usporedive s egipatskim, asirskim ili babilonskim popisima, kronologija hetitskih vladara rekonstruira se uz pomoć informacija s tablica i otisaka pečata (Bryce 1998: 409). Za našu temu najbitnija nam je kronologija Novog kraljevstva koju možemo vidjeti na Slikama 2 i 3.

11 Hittite New Kingdom

Slika 2. Kronologija hetitskog Novog kraljevstva

Mycenaean			Hittite (New Kingdom)
1400	LH III A1	1400-1360 ^a	{ Tudhaliya I/II Arnuwanda I Hattusili II?
1375		1360-1344	Tudhaliya III
	LH III A2	1344-1322	Suppiluliuma I
		1322-1321	Arnuwanda II
1300	LH III B1	1321-1295	Mursili II
		1295-1272	Muwatalli II
		1272-1267	Urhi-Tesub
		1267-1237	Hattusili III
1230	LH III B2	1237-1228	Tudhaliya IV
		1228-1227	Kurunta
1210	Transitional	1227-1209	Tudhaliya IV ^b
		1209-1207	Arnuwanda III
		1207-	Suppiluliuma II
1190	LH III B2-III C Early		

Slika 3. Usporedna mikenska i hetitska kronologija (Novo kraljevstvo)

Hetitsko kraljevstvo sastojalo se od četiri glavne komponente: 1) jezgre u kojoj se nalazila prijestolnica Hatuša, 2) teritorija koji su okruživali jezgru i bili pod direktnom kontrolom kralja ili njegovih dužnosnika, 3) vazalskih država podređenim hetitskom kralju, ali pod neposrednom vlašću lokalnog vladara, te 4) dva manja kraljevstva pod upravom potkraljeva (viši i značajniji status od lokalnih vazalskih vladara) u sjevernoj Siriji od vremena vladavine Šupilulijume I (Bryce 1998: 46).

Glavni izvor informacija o povijesti hetitskog svijeta predstavlja nam otprilike 5000 glinenih tablica s klinastim pismom nađenih u Hatuši u preko 30 tisuća fragmenata (Bryce 1998: 416). Hetitski tekstovi ispisani klinastim pismom ili hijeroglifima spominju stotine imena različitih zemalja, kraljevstava, gradova, rijeka i planina koje su sačinjavale njihov svijet. Neka od tih imena još uvijek ne možemo pripisati pojedinoj regiji ili lokalitetu jer su neka mjesta potpuno uništena, druga leže ispod brojnih sedimentnih slojeva ili temelja kasnijih gradova, a ona mjesta koja su otkrivena i na kojima su provedena istraživanja često ne nude nikakve pisane nalaze, stoga je gotovo nemoguće otkriti koje im je nekoć bilo ime (Bryce 1998: 44). Bitno je naglasiti da se u arhivima Hatuše nisu nalazile samo glinene tablice s raznoraznim tekstovima, već i drvene, ali je njihov sadržaj zauvijek izgubljen (Seeher, 2005: 113).

Tekstovi iz vremena Muršilijeve vladavine daju nam najviše informacija o Arzawi koja se pod vodstvom svog kralja Uhha-zitija pobunila protiv hetitskog autoriteta i udružila s Millawandom i Ahhiyawom. Muršili je opljačkao Millawandu i razorio Uhha-zitijevo kraljevstvo. To nam najviše dokazuje činjenica da se nakon Muršilijeve pobjede Arzawa više nigdje u tekstovima ne spominje kao neovisna država, a ono što je od nje ostalo većinom je pripalo Miri, zemlji pod hetitskom kontrolom. Lokaliteti Menemen, Klazomena i Efez bili su dijelovi Arzawe, ali je nakon njezinog uništenja Menemen pripao zemlji rijeke Seha, a preostala dva lokaliteta Miri (Simpson 2003: 213) koja je od tada upravljala prilično velikim teritorijem.

U Muršilijevo vrijeme lokalni vladari takvih zemalja nazivali su se gospodarima, da bi se od Muwatalijevog sporazuma s Alaksanduom od Wiluše na njih referiralo kao na kraljeve (Hawkins 1998: 14-16). Reljef iz Karabela, smješten u prolazu između Efeza i Sarda (Hawkins 1998: 1), koji nam govori o lokaciji i veličini kraljevstva Mire potvrđuje nam da je Mira bila ključan element u hetitskim odnosima sa zapadom, pogotovo u kasnijim danima hetitskog carstva (Hawkins 1998: 18). Natpis iz Karabela datiran u vrijeme vladavine Tudhalije IV i pripisan Tarkasnawi, kralju Mire (Burney, 2010: 144), pomogao nam je da lociramo Miru, čime su i lokacije drugih zemalja napokon mogle biti bolje određene. Zemlja rijeke Seha nalazi se sjeverno od Mire, Wiluša je smještena u Troadu, južno od Mire je dolina Meandra koja Miru-Arzawu drži zajedno, dok se dalje na jugozapadu nalazi Lukka. Također, ovaj nam natpis nudi dodatne argumente da Ahhiyawu poistovjetimo s Mikenjanima jer je karta kasnobrončanodobne Anatolije manje-više popunjena pa Ahhiyawu ostaje prilično malo mjesta (osim onih prostora za koje postoje dokazi mikenske prisutnosti). Uostalom, bilo bi prilično čudno da hetitski kralj sa svim svojim vezama i interesima od Crnog mora do Egipta i Babilona nije svjestan mikenskog svijeta u Egeidi ili je baš toliko nezainteresiran da uopće ne

spominje Mikenjane (Hawkins 1998: 29-31). Naravno, Mikenjani Hetitima nisu bili toliko bitni (osim u kriznim trenucima) kao njihovi najbliži susjedi ili moćnije države pa zato tekstovi o Ahhiyawu tvore vrlo malen dio hetitskih dokumenata (Simpson 2003: 207).

Od važnijih trenutaka u hetitskoj povijesti koji imaju veze s našom temom možemo spomenuti kako je Muwatali sredinom svoje vladavine premjestio hetitsku prijestolnicu iz Hatuše u Tarhuntassu koja se nalazila u regiji kasnije poznatoj pod imenom Kilikija. To je napravio zato jer je Tarhuntassa imala bolji geografski i strateški položaj za njegove kampanje u Siriji (Bryce 1998: 251-253). Iako otprilike znamo gdje se Tarhuntassa nalazila, njezin lokalitet još uvijek nije pronađen (Seeher 2005: 165). Osim po tome, Muwatalija najbolje pamtimo kao protivnika Ramzesa II u bitci kod Kadeša koja je bila vrhunac egipatsko-hetitskog sukoba iz kojeg je na kraju hetitski vladar izašao kao pobjednik (Bryce 1998: 264). Od Muwatalija dobivamo i prvi spomen zloglasnog Piyamaradua koji je kroz nekoliko desetljeća Hetitima i njihovim vazalima radio ozbiljne probleme (Niemeier 1999: 151). Urhi-Tešup (Muršili III) je pak za vrijeme svoje kratke vladavine Hatuši vratio status prijestolnice. Tarhuntassa je nakon toga ipak ostala jedan od najbitnijih regionalnih središta hetitskog kraljevstva, a njome su vladali potkraljevi višeg statusa od običnih lokalnih vazalskih vladara (Bryce 1998: 277). Nakon što je Hatušili preoteo prijestolje svom nećaku Urhi-Tešupu, postavio je svog drugog nećaka Kuruntu kao kralja Tarhuntasse u znak zahvalnosti jer je dao podršku njemu, a ne svom bratu (Bryce 1998: 297).

Slika 4. Anatolija oko 1300. godine pr. Kr.

Ahhiyawa kao dio međunarodnog trgovačkog i diplomatskog sistema

U 14. stoljeću pr. Kr. faraon Akhenaton preselio je prijestolnicu u svoj novi grad, današnju Amarnu, gdje su njegov otac i on čuvali svoju međunarodnu korespondenciju. Tamo nađene glinene tablice popularno se zovu Pisma iz Amarne i sastoje se od 350 pisama od kojih su većinu sirio-palestinski vazali poslali svom egipatskom gospodaru, dok je njih 40 bilo primljeno ili poslano od strane kraljeva koje je faraon smatrao sebi jednakima. Na njegov popis „velikih kraljeva“ uvršteni su vladari Babilonije, Asirije, Mitanija, Hatija, Alasiye/Alasiye (Cipar) i Arzawe u jugozapadnoj Anatoliji. Posljednja dvojica bila su uključena vjerojatno zbog svoje kontrole nad resursima koji su trebali svim kraljevima. U slučaju Alasiye, tj. Cipra to je bio bakar (Mieroop 2004: 127). Na Arzawu se referira i Ramzes III kad je uvrštava na popis zemalja koje su uništili narodi s mora (uz Hati, Karkemiš, Alasiyu itd.), no nije nam sasvim jasno na što je faraon mislio kad znamo da je Arzawu pokorio Muršili II i kasnije je inkorporirao u Miru – možda je to bilo općenit pojam za

zapadnu Anatoliju, a možda je bila referenca na kraljevstvo Mire (Hawkins 1998: 21). No, da se vratimo na popis „velikih kraljeva“. Možda bismo ovaj egipatski slučaj mogli usporediti sa stavljanjem kralja Ahhiyawe na popis „velikih kraljeva“ koje su hetitski vladari gledali kao sebi jednake. Dok je status zaista velikih sila bio neupitan, položaj nešto manjih ili slabijih država bio je relativan u odnosu na interes moćnijih vladara. Iako je Ahhiyawa u određenom periodu vladala većinom Egeide na ovaj ili onaj način, zasigurno nikad nije dosegla onaj stupanj važnosti ili moći kao primjerice Egipat. Ako je egipatski faraon uvrstio vladara Alasiye na popis velikih kraljeva, to je bilo zbog njegovog interesa za resurse te države, odnosno vidio je svoju korist u tom diplomatskom činu, iako njezina konkretna moć nije bila dovoljna za takvo što. Možda je upravo hetitski kralj učinio sličnu stvar prilikom dodavanja kralja Ahhiyawe na svoj popis. To je vjerojatno bio diplomatski čin dodvoravanja i laskanja kako bi od vladara Ahhiyawe dobio ono što mu treba, bilo da se radi o potpori, resursima ili nečemu trećem.

U LH IIIA2-B periodu mikenski je svijet bio na najvišem stupnju diplomacije i trgovine i zapravo je preuzeo ulogu svojih minojskih prethodnika. To vidimo po velikom broju orijentalnih uvoznih predmeta nađenih najviše u Miken i Tirintu, koji s tebanskim importima čine preko 90% orijentalnih importa na grčkom kopnu (Cline 2007: 191) dok se u Egiptu, na Cipru i na sirio-palestinskom području može naći brojna keramika proizvedena na Peloponezu. Od 14 predmeta s kartušom egipatskog faraona Amenhotepa III ili njegove žene Ti, devet je pronađeno u Miken (Simpson 2003: 232-233) što bi nam opet moglo sugerirati da je upravo Miken bila vodeći centar kasnobrončanodobnog mikenskog svijeta te prednjačila u međunarodnim odnosima, trgovini i diplomaciji.

Kolaps kasnog brončanog doba

Oko 1200. godine pr. Kr. propala je mikenska civilizacija, država Hati se raspala, a Ugarit je opljačkan i uništen, dok se oko 1180. godine Ramzes III navodno borio s „narodima s mora“ (Mieroop 2004: 179). Njihove su se trupe okupile u sjevernoj Siriji odakle su krenule prema Egiptu gdje ih je faraon porazio i na kopnu i na moru, a neke od grupa tih „naroda“ posebno je definirao u svojoj rekonstrukciji bitke (Mieroop 2004: 184) o kojoj će više riječi biti malo kasnije. Tko god da su bili narodi s mora i koja god im je bila krajnja destinacija, sigurno je da su sudjelovali u masovnom pokretu raznih populacija i restrukturiranju društava (Mieroop 2004: 192).

Pred kraj kasnog brončanog doba možemo primijetiti da je uništenje bilo najjače u području istočnog Mediterana (Egeida i Anatolija) te da se na istok širilo s nešto manjom silom. Mezopotamija i Egipat bili su u stanju izdržati napade, ali su njihova rubna područja bila znatno oštećena te s vremenom izgubljena. Mikenski svijet nestao je početkom 12. stoljeća što vidimo prema gašenju prekomorske trgovine, opadanju bogatstva i kvalitete grobnih priloga te uništenju nekoliko mikenskih citadela koje su nakon toga bile napuštene ili eventualno nastanjene znatno manjom populacijom nego prije. Bitno je naglasiti da se uništenje nije dogodilo odjednom, već je trajalo kroz nekoliko desetljeća. Iako se kultura nakon tih događaja i dalje može opisati kao mikenska, bila je vrlo osiromašena i ni približno rasprostranjena kao prije. Linear B pismo također je nestalo, a to nam govori da više nije postojala potreba za administrativnim centrima jer je centralizirana mikenska ekonomija palača nestala (Mieroop 2004: 180).

Propast hetitskog kraljevstva tradicionalno je bila povezivana s masivnim pokretima naroda koji su protutnjali Anatolijom, sirio-palestinskim područjem te preko istočnog Mediterana do egipatske obale početkom 12. stoljeća pr. Kr. Nema sumnje da su krajem kasnog brončanog doba nestala brojna nekadašnja središta moći, ali pitanje je je li to u potpunosti bila krivnja tih tzv. „naroda s mora“ za koje tek moramo otkriti tko su bili i odakle su došli. Faraon Merneptah (1213. – 1204. g. pr. Kr.) nam u svom dugačkom opisu urezanom na istočnom zidu hrama u Karnaku govori o svom sukobu s napadačima Egipta pa nabraja pojedine grupe koje naziva „...Sherden, Shekelesh, Ekwesh, Lukka, Teresh,...“. Ramzes III (1185. – 1154. g. pr. Kr.) pak u svojim popisima govori o ponovnim napadima naroda s mora pa nabraja grupe imenom Peleset, Tjekker, Shekelesh, Weshesh i Denyen. Od spomenutih grupa istaknut ćemo dvije – Lukka, čija nam je zemlja poznata iz hetitskih tekstova i čiji su stanovnici već provodili pljačke u Alasiyi i Egiptu za vrijeme Akhenatonove vladavine, te Ekwesh (Akaiwasha) koju najčešće povezujemo s narodom Ahhiyawe iz hetitskih tekstova. Bitno je naglasiti da sve te invazije nisu bile samo vojne operacije, već su uključivale migraciju velikih populacija kopnenim i morskim putevima, u potrazi za novom zemljom koju mogu nastaniti. Ako Ekwesh izjednačimo s hetitskom Ahhiyawom, odnosno grčkom Akhaiom, onda bi ta grupa mogla predstavljati nekadašnje stanovnike mikenskih naselja u zapadnoj Anatoliji koji su odlučili pronaći novu zemlju nakon što je Ahhiyawa izgubila svoj položaj i utjecaj. Čini se da je upravo zapadna Anatolija najbolji kandidat za mjesto odakle je počela migracija naroda s mora jer se čini da su brončanodobne političke strukture prvo ovdje počele propadati i nestajati. S nestankom i hetitskog i ahijavanskog utjecaja u regiji došlo je do povećanog kretanja brojnih manjih i većih populacija. Lokalni vladari izgubili su zaštitu svojih gospodara

niti su mogli providjeti adekvatnu zaštitu vlastitim podanicima pa je sve više ljudi počelo napuštati svoje anarhične domovine. To ne znači da su upravo te grupe ljudi bile uzrok događaja koji su doveli do kolapsa kasnog brončanog doba jer su se te grupe počele stvarati kad su njihova kraljevstva već bila u procesu propadanja te su vjerojatno i sami bili žrtve tog procesa. Također, oni nisu bili sudionici neke velike vojne operacije, već su najvjerojatnije bili pripadnici neorganiziranih skupina koje su se povremeno udruživale u svojim lutanjima, pljačkama i ponekad nešto većim vojnim sukobima. Ne postoji previše arheoloških podataka za kretanja tih ljudi, osim što kombiniranjem informacija iz pisanih izvora i arheoloških nalaza otkrivamo da postoji jasan prekid u kontinuitetu nastanjenosti velikog broja lokaliteta poglavito u sirio-palestinskoj regiji oko 1200. godine pr. Kr, ali je napadače i dalje gotovo nemoguće identificirati (Bryce 1998: 367-374). S krajem hetitske dominacije većina sirijskih država postala je neovisna, ali nekoliko ih je bilo uništeno. Najgore su prošle one u obalnom pojasu kao što vidimo u slučaju Ugarita. Njegov posljednji kralj Ammurapi bio je hetitski vazal koji se našao u situaciji da njegovom gradu prijeti napad „naroda s mora“ dok su njegove trupe u Hatiju, a brodovi negdje pred južnom obalom Anatolije. Te informacije dobivamo iz nekoliko pisama koje je Ammurapi razmijenio s drugim kraljevima, a arheološki ostaci Ugarita govore nam da nije lagao. Ugarit je vrlo brzo bio uništen i tek je nakon tisuću godina bio ponovno naseljen. Njegova luka Ras Ibn Hani također je bila opljačkana, ali ubrzo nakon toga opet obnovljena i naseljena. Postoji mogućnost da su je naselili upravo oni ljudi koji su je i napali (Mieroop 2004: 182-184).

Kako su sve kasnobrončanodobne države stoljećima bile dio jednog velikog sistema, nije ni čudo da je propast tog sistema imala ogromne posljedice, no za to sigurno nije postojao samo jedan uzrok. Kako nijedna država nije bila izolirana, već su sve ovisile jedna o drugoj (njihovi međusobni kontakti bili su od iznimne važnosti za održavanje unutarnjeg poretka), ne čudi nas da bi problemi ili propast jedne od njih uvelike utjecali na sve ostale (Mieroop 2004: 187-189). Možda je prekid jedne ili više uobičajenih trgovačkih veza unutar tog sistema bio dovoljan da u većoj ili manjoj mjeri poljulja sigurnost sistema te tako bude jedan od uzroka kasnijeg kolapsa pojedinih dijelova tog sustava i kraja kasnog brončanog doba (Cline 2007: 199).

Jedan od mogućih uzroka (koji ne isključuje druge) mogla bi biti ogromna razlika u bogatstvu i načinu života između elite i poljodjelskih zajednica koje je vladajuća klasa iskorištavala i nauštrb njih se dodatno obogaćivala. Takva je situacija natjerala mnoge da svoj život stvore izvan državnih struktura pa se tako u tom periodu javlja termin *habiru* kojeg nalazimo u tekstovima gotovo svih velikih država poput Hatija, Egipta i Babilonije te manjih država

sirio-palestinskog područja. Ta se riječ ne referira na etničku, već na društvenu grupu koja se opisuje kao skupina pljačkaša i ubojica, ali i plaćenika. Neki su s njima ulazili u sukobe, dok su ih drugi unajmljivali u državne službe kao plaćeničke vojne jedinice. Palače su se istovremeno morale suočiti s nedostatkom radne snage i znatnim smanjenjem prihoda pa su onima koji su ostali nametnule još veće poreze i dulje radne sate. Moguće je da su se radnici nakon nekog vremena pobunili protiv svojih gospodara te su se bili voljni priključiti bilo kojoj neprijateljskoj sili kako bi zajedno srušili vladajući sloj. Jedna od takvih sila mogli su biti narodi s mora, odnosno jedna njihova grupa. Važno je primijetiti da je razaranje pojedinih lokaliteta bilo selektivno te da se narod najčešće okrenuo protiv simbola ugnjetavanja kao što su palače i javne zgrade (Mieroop 2004: 187-188). Pojavu *habiru* ljudi mogli bismo povezati s nekim od zadnjih spomena na Ahhiyawu u hetitskim tekstovima. U tekstu AhT 2 Tudhalija IV naređuje embargo na robu iz Ahhiyawe prema Asiriji, no nije sasvim jasno o kakvoj se robi radi pa neki predlažu alternativnu interpretaciju koja kaže da su se ahijavanski plaćenici iskricali na obalu te da ih treba spriječiti da stignu do Asirije i pridruže se asirskim vojnim jedinicima jer su Hetiti u to vrijeme s njima vodili rat. Tekstovi AhT 27 A i B pisma su koja spominju ljude iz (Ah)Hiyawe koji se nalaze u Lukki. To su također vjerojatno bili plaćenici ahijavanskog/mikenskog porijekla koji nisu bili u službi kralja Ahhiyawe, već su djelovali samostalno. Može biti da je u mikenskom svijetu došlo do sličnih problema kao i drugdje – palače su sve više iskorištavale narod, ljudi su polako počeli odlaziti i širiti se Mediteranom, ostatak se nakon nekog vremena pobunio te je došlo do unutarnjeg društvenog kolapsa koji je rezultirao uništenjima mikenskih gradova-država kroz period od nekoliko desetljeća. Neki od uništenih gradova nisu bili napušteni, a kultura koju tamo nalazimo može se identificirati kao mikenska, uz nedostatak skupocjenih predmeta i lineara B. To bi moglo ukazivati da je ista skupina lokalnih ljudi niže klase koja je prilikom pobune uništila palače i ukinula njihovu centralizaciju zapravo barem još neko vrijeme nastavila živjeti na istom mjestu, bez njima nepotrebnih elemenata mikenske civilizacije. Bili su zadovoljni svojom skromnom keramikom i ona finija i skupocjena nije se imala za koga proizvoditi, a linear B više nije imao svoju svrhu jer su administrativni centri propali kao dio palača.

Jedna od predloženih teorija za kolaps u kasnom brončanom dobu kaže da su uzrok bile prirodne katastrofe poput potresa ili suše. Ideju o potresu odmah možemo odbaciti jer ne postoje dokazi za potres tolikog razmjera da prouzroči potpuno uništenje i napuštanje tolikih lokaliteta. Teorija o suši ipak ima malo više smisla. Veliki broj hetitskih tekstova iz vremena posljednjih kraljeva govori o nedostatku hrane, ali to se moglo dogoditi i zbog prekida trgovačkih veza ili promjene ruta kojima se inače dolazilo do zaliha žitarica, a ne nužno zbog

katastrofalne promjene klimatskih prilika. Vjerojatno su postojale povremene suše u mikenskom svijetu i Bliskom istoku tijekom zadnjih desetljeća kasnog brončanog doba koje su možda dodatno povećale već postojeće probleme s kojima su se suočavale države i njihovi vladari. Ako je u oslabljenoj državi koja se bori da održi nekakvu političku stabilnost došlo do nestašice hrane uzrokovane kratkotrajnom sušom, sasvim je moguće da je rezultat bila kriza nezamislivih proporcija. Kolaps čitavog sistema također je ponuđen kao potencijalni uzrok propasti brojnih centara moći u Anatoliji, Siriji i mikenskom svijetu. Za mikenska kraljevstva predlaže se da su bila previše ovisna o birokraciji i palačama koje su pak ovisile najviše o dobrim trgovačkim vezama što je dovelo do nestabilnosti te na kraju do ekonomskog kraha i konačne propasti. Ipak, za ovo bismo prije mogli reći da je bila posljedica ili simptom generalnog i postepenog opadanja i raspada, nego glavni uzrok kolapsa. Slično možemo reći i za hetitsko kraljevstvo – iako nitko ne umanjuje ulogu vanjskih napadača, veći bismo naglasak stavili na unutarnje propadanje i dezintegraciju. Do sada smo već odavno primijetili da ovo nisu bili izolirani slučajevi pa je problematično pripisivati propast isključivo vanjskom ili unutarnjem faktoru. Iako su uzorci padova mikenskih i bliskoistočnih država manje-više različiti, čini se nemogućim da na neki način ipak nisu bili povezani (Bryce 1998: 374-378).

Bitno je primijetiti da je samo malen broj hetitskih lokaliteta uništen, većina je najčešće samo napuštena (Bryce 1998: 382). Osim unutarnjih previranja, hetitsko je kraljevstvo trpilo napade s više strana pa je tako braneći obalu izložilo prijestolnicu napadima sa sjevera (Beal 2012: 595). Polaganim propadanjem carstva Hattuša je kao prijestolnica sve više slabila pa postoji mogućnost da ju je Šupilulijuma II – posljednji hetitski kralj – napustio prije samog kraja, kao i većina populacije koja je iza sebe ostavila samo ono što je smatrala bespotrebno ili bezvrijedno ili što je bilo fizički nemoguće iznijeti iz grada (Seeher 2005: 169). Budući da su samo reprezentativniji dijelovi grada uništeni požarom i da nema tragova borbe (npr. vrhova strijela ili ostataka pokojnika koji su umrli nasilnom smrću), postoji mogućnost da su Hattušu zapalili njezini posljednji stanovnici prije nego su je zauvijek napustili (Cimok 2010: 61). S druge strane imamo primjer Mikene koja je krajem LH IIIB perioda djelomično bila uništena, ali to se odnosilo samo na građevine izvan zidina. Krajem LH IIIC perioda čitav lokalitet bio je uništen, uključujući i citadelu (Drews 1993: 24).

Kad se sve sagleda, zaključujemo da je mikensko sudjelovanje na anatolijskoj sceni trajalo oko 200 godina, otprilike od kraja 15. do kraja 13. stoljeća pr. Kr. te doseglo svoj vrhunac u prvoj polovici 13. stoljeća. Glavna mikenska baza u zapadnoj Anatoliji bila je Milawata/Milet odakle je kralj Ahhiyawe širio svoj utjecaj i kroz udaljenije dijelove zapadne Anatolije koji su u pojedinim slučajevima bili pod indirektnom hetitskom vlašću (Bryce 1998: 396). Ahhiyawa

je iz svog uporišta u jugozapadnoj Anatoliji podržavala hetitske neprijatelje i pobunjeničke vazale, ali je vrlo rijetko ulazila u direktan sukob (Niemeier 1999: 154).

Slika 5. Rasprostranjenost mikenskog svijeta

Pitanje Ahhiyawe i njezina lokacija

Pitanje Ahhiyawe već čitavo stoljeće stoji neriješeno, ali mi ćemo u ovom radu pokušati sagledati sve do sada poznate informacije i barem donekle riješiti misteriju. Kad se susretnemo s terminom „Ahhiyawa“, nameću nam se brojna pitanja – je li Ahhiyawa, ili raniji oblik Ahhiya, referenca na brončanodobne Mikenjane? Ako je tako, je li se to odnosilo na sve Mikenjane na grčkom kopnu i drugdje? Je li to, budući da znamo da su Mikenjani bili podijeljeni u više manjih gradova-država, zapravo referenca na specifičnu regiju ili mjesto, poput Peloponeza s Mikenom, Beotije s Tebom, Rodosa ili regije u zapadnoj Anatoliji? Je li moglo doći do promjene centra moći u rasponu od 200 godina u kojem se Ahhiyawa spominje u hetitskim tekstovima? Primjerice, da je vrhovnu vlast prvo imala Miken, a kasnije Teba ili neki drugi mikenski centar (Bryce 1998: 63). Nadalje, je li se to značenje moglo mijenjati s vremenom, kako se razvijao odnos Hetita s tim stranim narodom? Na kraju – ako to nije bila referenca na Mikenjane, na koga i što se onda to odnosilo?

Od otkrića i prijevoda hetitskih tekstova, ova pitanja postavljaju svi koji se bave ovom temom. Termin „Ahhiyawa“ pojavljuje se u gotovo 30 hetitskih tekstova, od vremena vladavine Tudhalije I/II i Arnuwande I krajem 15. – početkom 14. stoljeća, do vremena vladavine Tudhalije IV i Šupilulijume II u 13. stoljeću pr. Kr. Ti bi tekstovi čak indirektno mogli baciti svjetlo na razne aspekte Trojanskog rata ili barem ono zrno istine koje leži ispod priče koju nam je ispričao Homer. Naravno, ovdje postoji i problem tzv. „homerskog pitanja“, ali u tu temu sad nećemo zadirati.

Početak „ahijavanskog pitanja“ seže u 1924. godinu kada je švicarski učenjak Emil Forrer održao predavanje u Berlinu i objavio dva članka o toj temi. Njegovi zaključci bili su utemeljeni na čitanju 25 tekstova od tisuću pronađenih u arhivima hetitske prijestolnice Hattuše za vrijeme njemačkih iskopavanja provedenih na tom mjestu od 1906. godine pod vodstvom Huga Wincklera (Beckman *et al.* 2011: 1). Forrer je prilikom svog istraživanja povezao hetitske nazive sa specifičnim mjestima i osobama iz grčkih mitova vezanim uz Trojanski rat, npr. Ahhiyawu s Ahejcima, tj. Mikenjanima s grčkog kopna u brončanom dobu, Lazpu s otokom Lezbosom, Taruisu s Trojom, a Attarissiyu i Tawagalawu s Atrejem i Eteoklom, mitskim grčkim kraljevima. Forrer nije bio prvi koji se sjetio takvih poveznica jer je još 1911. godine Luckenbill poistovjetio osobu imenom Alaksandu iz hetitskih tekstova s Aleksandrom, tj. Parisom, trojanskim princem. Forrer je tu usporedbu posudio od njega, ali je otišao korak dalje jer su njegovi članci ipak bili sistematični i temeljitiji. Nadalje, Kretschner je Wilušu izjednačio s (W)Illosom/(W)Ilijem, tj. Trojom, a Forrer s Elauisom u Kilikiji. Hrozni je pak Milawatu prepoznao kao Milet dok je Forrer rekao da se radi o Milyasu, manje

poznatom lokalitetu. Glavni Forrerov suparnik bio je Ferdinand Sommer koji je 1932. godine na njemačkom jeziku objavio „*Die Ahhiyawā-Urkunden*“ („Dokumenti o Ahhiyawi“) što je bio prvi prijevod svih do tada dostupnih tekstova, uz dodatak njegovih interpretacija. Najbitnije, nije se složio s gotovo svim Forrerovim prijedlozima i tvrdio je da je Ahhiyawa samo jedna od anatolijskih država (Beckman *et al.* 2011: 2). O filološkom izjednačavanju naroda Ahhiyawe i Ahejaca, Matasović (2000: 89) kaže sljedeće: “Koliko ćemo tezu o identitetu naroda Ahhiyawa i Ahejaca smatrati uvjerljivom zavisi od naše spremnosti da prihvatimo cijeli niz glasovnih adaptacija koje je grčko ime *Akhaywoy moralo pretrpjeti u hetitskome. Zamjena grčkog *kh hetitskim *h(h)* očekivana je, jer hetitski nije poznao opreke aspiriranih i neaspiriranih suglasnika kao grčki. S druge strane, razlog zamjeni grčkog dvoglasa *ay hetitskim *ya* nije tako očigledan, no ne vjerujem da predstavlja nepremostivu teškoću identifikaciji dvaju imena.”.

Problem čini i to što nam precizna datacija tekstova o Ahhiyawi nije poznata jer su se hetitsko-ahijavanski odnosi mijenjali s vremenom – neke možemo svrstati u točno određeno razdoblje vladavine pojedinog kralja, neke unutar vladavine, a neke u najboljem slučaju samo u pojedino stoljeće. Ipak, definirani su datacija i kronološki poredak najbitnijih tekstova kao što su Muršilijevi anali, Madduwattina optužnica, Milawata pismo itd. Nadalje, problem leži i u tome što je vrlo lako naći se u zatvorenom krugu brojnih pitanja i pretpostavki vezanih uz tu temu. Ako izjednačimo narod Ahhiyawe s Mikenjanima (Ahhiyawa = Aheja = Ahejci = Mikenjani), tada postoji bitan tekstualni dokaz za kontakt između Hetita i Mikenjana kroz kasno brončano doba, gdje kontekst i ton prelaze iz neprijateljskog u pomirbeni i natrag. Ako pak Mikenjani nisu pripadnici naroda Ahhiyawe, to znači da ih Hetiti nikada nisu spomenuli. To se čini prilično nevjerojatno jer Ahhiyawa mora biti referenca na Mikenjane, u protivnom ispada da imamo vrlo važnu kasnobrončanodobnu civilizaciju koja u hetitskim tekstovima nigdje nije spomenuta (Mikenjani) te da, prema tim istim tekstovima, imamo bitnu kasnobrončanodobnu „državu“ bez ikakvih arheoloških ostataka (Ahhiyawa). Ako poistovjetimo Ahhiyawu s Mikenjanima tada detaljno možemo proučiti odnose Hetita i Mikenjana kroz kasno brončano doba te primijetiti da se ono malo arheoloških dokaza koje imamo uklapa u sliku koju nam daju tekstovi, no o tome će kasnije biti više riječi. Pitanje je i na koje se Mikenjane odnosi termin „Ahhiyawa“ jer je mikenski svijet bio prostran i ne uvijek ujedinjen kroz kasno brončano doba (Beckman *et al.* 2011: 3). Također, to je bio hetitski naziv za određeni mikenski entitet, ali ne znamo kako su Mikenjani nazivali sami sebe. Možda su se razlikovali prema mjestu odnosno regiji stanovanja, npr. Mikenjani, Argivci itd, dok su se vladajuće klase možda nazivale prema legendarnom rodoslovlju kako bi dobile na

autoritetu, karizmi i moći, npr. Perzeidi (Wiener 2009: 701-715). Ipak, postoji jedan slučaj na linear B tablici iz Knosa (KN C 914) gdje se spominje izraz vrlo sličan hetitskom Ahhiyawa, odnosno grčkom Akhaywoy – *a-ka-wi-ja*, tj. *a-ka-wi-ja-de*. Palaima (2004: 226) kaže da je *a-ka-wi-ja* ime mjesta na koje životinje odlaze na žrtvovanje, ali većina se slaže da bi potpuniji izraz bio *a-ka-wi-ja-de* što bi se prevelo kao “za Aheju” ili “za Ahejce”, a to znači da će se navedene životinje žrtvovati za Aheju/Ahhiyawu ili da će biti poslone Ahejcima/narodu Ahhiyawe na kopno. Naravno, opet nije jasno na koji se dio grčkog kopna to odnosi (Middleton 2002¹).

Neki su pokušali smjestiti Ahhiyawu na Rodos, Trakiju, Kilikiju, sjeverozapadnu Anatoliju i drugdje po Mediteranu, ali nakon što je primijećeno da u tekstovima jasno piše da je Ahhiyawa locirana „preko mora“ (u odnosu na zapadnu anatolijsku obalu, pogotovo Millawandu) te da se do nje moglo doći preko otoka, shvaćamo da Ahhiyawu nema mjesta na anatolijskom kopnu (Hawkins 1998:2). Ipak, još od Forrera koji je tvrdio da su ljudi iz Ahhiyawe zapravo Ahejci postoji kontroverzna debata o identitetu i lokaciji Ahhiyawe pa su se s vremenom formirale dvije strane – oni koji se donekle slažu s Forrerom i vjeruju da se Ahhiyawa odnosi na mikenski svijet (ili barem na njegov dio, kao što su grčko kopno, Kreta, Dodekanez, Cipar itd.) te oni koji odbacuju bilo kakvu vezu između Ahhiyawe i Mikenjana pa je smještaju u Pamfiliju, Kilikiju, Troadu ili Trakiju. Argumenti najviše idu u prilog prvoj grupi jer kad se uzmu u obzir svi geografski i arheološki dokazi, najvjerojatniji kandidat za Ahhiyawu ispada upravo grčko kopno, uz egejske otoke i jugozapadnu obalu Anatolije (Niemeier 1999: 143-144).

Naravno, ne bi bilo u redu da ne izložimo i slučaj suprotne strane. Argumente za smještanje Ahhiyawe u Anatoliju providio nam je, između ostalih, Macqueen. On kaže da prva greška leži u izjednačavanju Mileta s Millawandom koju umjesto toga smješta na obalu Mramornog mora. Ahhiyawu smješta u sjeverozapadnu Anatoliju s dijelom teritorija također na Mramornom moru – vjerojatno zato da opravda izraz „preko mora“ koji se pojavljuje u hetitskim tekstovima koji govore o Ahhiyawu. Prema njegovom mišljenju, ako je Millawanda Milet, Hetitima bi bilo iznimno teško održati ikakvu vezu s Millawandom, odnosno Ahhiyawom ako neprijateljske zemlje Arzawe leže između. Također, tvrdi da se svojevrsni embargo na robu iz Ahhiyawe za kojeg znamo iz hetitskih tekstova nikako nije mogao dogoditi ako su stanovnici Ahhiyawe zapravo Mikenjani jer ne postoje dokazi da je mikenska

¹Navedena referenca nalazi se isključivo u elektronskom obliku na web stranici <http://artsonline.monash.edu.au/eras/> unutar online časopisa Eras Journal, stoga je nemoguće navesti citiranu stranicu jer članak nikada nije objavljen u papirnatom izdanju.

roba putovala toliko daleko (primjerice, do Asirije) te da je mikenska trgovina bila ograničena na mediteransku obalu. Ako je hetitskom kralju mikenska trgovina s Asirijom bila toliko važna da je želi spriječiti, onda bismo trebali očekivati veću količnu mikenske keramike istočno od Eufrata (Macqueen 1996: 40-41). Nadalje, mikenski lokaliteti i brojni mikenski nalazi na zapadnoj obali Anatolije nisu mu dovoljni da Milet prihvati kao lokaciju za Millawandu niti da mikensku prisutnost protumači kao ahijavansku. Tvrdi da postoji veća vjerojatnost za mikenske kontakte s Arzawom (iako priznaje da za to nema dokaza, osim geografskih pogodnosti) nego s Hetitima jer u Hatuši nema mikenskih importa, stoga trgovina između Mikenjana i Hetita nije mogla postojati (Macqueen 1996: 108). To je malo preoštra tvrdnja jer znamo da trgovina nije jedino mjerilo kontakta između dvije zemlje, a za malen broj mikenskih importa u Hatiju i obratno postoje dva moguća objašnjenja – ili je trgovina između Hatija i Ahhiyawe bila bazirana na potrošnoj robi koja najčešće ne ostavlja nikakav arheološki trag, ili je u pitanju bio embargo kojeg su Hetiti uspostavili protiv Mikenjana.

U nekim slučajevima termin „Ahhiyawa“ može imati šire konotacije pa se tada možda odnosi na sve regije koje nastanjuju Mikenjani ili koje su pod njihovom kontrolom. Kako bismo što bolje odredili potencijalnu lokaciju koja bi mogla predstavljati Ahhiyawu, postavili smo određene uvjete koje bi ona trebala zadovoljavati. Prvi je uvjet da su njezini kraljevi dovoljno moćni da od hetitskih vladara dobiju poštovanje i prepoznavanje kao njima jednaki monarsi. Drugi je da iz arheoloških nalaza možemo posvjedočiti da je njihova vlast bila kontinuirana i postojana kroz period u kojem se Ahhiyawa kao kraljevstvo pojavljuje u hetitskim tekstovima. Treći je uvjet da na potencijalnom lokalitetu nalazimo uvozne predmete te po mogućnosti prikladnu luku, što bi ukazivalo na razvijenu međunarodnu trgovinu (Simpson, 2003: 205-206). Ako pretpostavimo da je Ahhiyawa na grčkom kopnu i ako ćemo je izjednačavati s jednim od poznatih mikenskih kraljevstava, to bi najvjerojatnije bila Mikena. To je mišljenje koje dijele mnogi stručnjaci, djelomično zato jer je Mikena imala jasne i vidljive internacionalne veze tijekom kasnog brončanog doba te zbog većeg broja uvoznih predmeta nađenih na samom lokalitetu što znači da Mikena iz LH IIIA2-B perioda ispunjava gore navedene uvjete. Tirint, Arg, Midea i većina argolidskih lokaliteta vjerojatno su bili dio kraljevstva Mikene ili su s njom bili usko povezani pa je tako Mikena zasigurno koristila utvrđenu tirintsku luku. Nema čvrstih dokaza za to da su Tirintom ili Mideom upravljale zasebne dinastije pa je moguće da je centar tog područja bila upravo Mikena (Simpson 2003: 233-234). Kao lokacija centra Ahhiyawe predložena je i Teba u Beotiji, najviše zbog pronađenog arhiva linear B tablica koji ukazuju na to da je Teba bila administrativno središte. Na tim tablicama nekoliko se puta spominje i čovjek iz Mileta koji je sudjelovao u žrtvenim

ritualima te imao važnu ulogu na tebanskom dvoru (Niemeier 1999: 144). Ipak, argumenti za identifikaciju s Tebom u Beotiji lako se mogu odbaciti. Iako je Teba imala fortifikaciju u istom periodu kao i Mikena, predstavljala centar dvorske birokracije i kontrolirala većinu južne Beotije, ne stvara sliku moći i utjecaja kao što to radi Mikena. Na sjeverozapadu je Teba imala moćnog rivala, Orhomen, za kojeg pak ne postoje jasni dokazi da je posjedavao kompleks palače iako se tamo nalazi poznata „Minijina riznica“. Također, nema dokaza da je Teba ikada kontrolirala Orhomen što bismo možda očekivali od potencijalnog ahijavanskog središta moći (Simpson 2003: 234-236). Iako bi pristup anatolijskom kopnu bio mnogo lakši iz tebanskog područja, do sada još uvijek nije nađena glavna tebanska luka, stoga Teba ne zadovoljava postavljene uvjete (Dickinson 2009: 275-284). Neki su čak otišli toliko daleko da vide Ahhiyawu kao veliko kraljevstvo kojim se vlada iz Mikene i koje obuhvaća područje čitavog mikenskog svijeta, uključujući veći dio Peloponeza, Beotiju, razne egejske otoke i Milet na anatolijskog obali, naravno, s Mikenom kao prijestolnicom. Iako je grčko kopno u kasnom brončanom dobu bilo kulturološki i administrativno uniformirano, teško je da bi tim čitavim područjem mogao upravljati samo jedan vladar. Također, linear B tablice ne podupiru ideju o jednom „wanaxu“ (Beckman *et al.* 2011: 4). Nadalje, kao jedna od potencijalnih lokacija Ahhiyawe često je bio predlagan otok Rodos i većina Dodekaneza, zajedno s pojedinim obalnim područjima anatolijske obale, i to zbog mikenskih lokaliteta i nekropola koji u periodu LH IIIA2-B1 (otprilike od vladavine Arnuwande I do Tudhaliije IV, uključujući i potonjeg) ukazuju na značajnu populaciju. To bi istovremeno značilo da bi takvo kraljevstvo gotovo u potpunosti ovisilo o pomorskim komunikacijama u svrhu provođenja vlasti i kontrole nad čitavim svojim teritorijem (Simpson 2003: 223). Rodosu u prilog ide činjenica da je ležao na pomorskoj ruti od Mikene do Ugarita i drugih istočnih luka (Burney, 2010: 7). Kao prijestolnica takvog otočnog kraljevstva predlagan je i Kos jer se, za razliku od Rodosa i Mileta, nalazi gotovo u centru tog područja i bilo bi teško da ga bilo koji trgovački brod zaobiđe bez pristajanja na svom putu prema anatolijskoj obali. Na Kosu nalazimo i veliki mikenski lokalitet Seraglio koji je posjedovao i luku i mogao kontrolirati okolni pomorski promet. Ovo nije jedino mjesto koje svjedoči o mikenskoj prisutnosti na otoku pa se pretpostavlja da je bio razvijeniji od Rodosa i služio kao dom brojnijoj populaciji (Simpson 2003: 224-227).

Budući da znamo da su se hetitski kraljevi povremeno referirali na vladare Ahhiyawe kao na „velike kraljeve“, ne čini nam se baš mogućim da je teritorij koji se sastojao samo od tih otoka bio dovoljan za dobivanje takve titule (Simpson, 2003: 207), a ne postoje ni dokazi da su se na Rodosu ili Kosu nalazile mikenske palače (Simpson 2003: 229). Naravno, jedan dio

teritorija Ahhiyawe morao je biti dovoljno blizu anatolijskog kopna (ili na samom kopnu) kako bi Ahhiyawa mogla sudjelovati u aktivnostima koje se tiču hetitske države, a taj je teritorij bio dovoljan da udomi populaciju koja može providjeti dovoljan broj ljudi za mornaricu i manju vojsku, primjerice u službi Tawagalawe, koje su dovoljno snažne da Hetiti radije upotrebljavaju diplomaciju umjesto sile pri komunikaciji s Ahhiyawom (Simpson 2003: 231). S druge strane, njezin centar bio je izvan hetitskog dosega i služio je kao utočište određenim pojedincima koji su „preko mora“ bježali od hetitske odmazde. Većina Dodekaneza te dio anatolijske obale od Mileta do Knida formirali su regiju za prirodni rast drugačije kulture, odvojene od unutrašnjosti Anatolije udaljenošću i nepristupačnošću terena, što je narodu Ahhiyawe/Mikenjanima dalo idealne uvjete za prekomorsko širenje (Simpson, 2003: 212). Dodatne argumente za doseljivanje Mikenjana nalazimo u činjenici da je analiza LH III A2-B keramike iz grobnica s lokaliteta Ialysos pokazala da se radi o importima iz Argolide, dok je većina LH IIIB2-C lokalne proizvodnje što znači da su se doseljenici udomaćili i s vremenom počeli širiti (Simpson 2003: 229). Bitno je napomenuti da Ahhiyawa nikada nije pokazivala namjeru da okupira veće dijelove anatolijskog teritorija. Vjerojatno je kralj Ahhiyawe, poput drugih kasnobrončanodobnih kraljeva (npr. hetitskih i egipatskih), samo želio proširiti i učvrstiti svoj utjecaj na Bliskom istoku kroz uspostavljanje mreže vazalskih država pod kontrolom lokalnih vladara. Najvjerojatniji motiv bilo je dobivanje pristupa resursima kojih je nedostajalo na grčkom kopnu, a do kojih se moglo doći u zapadnoj Anatoliji. To su zasigurno bili resursi koji gotovo da i nisu ostavili arheološki trag, npr. robovi, konji i metal. Jedan od rijetkih dokaza za takvu vrstu nabave nalazimo na linear B tablicama iz kojih nam je jasno da je upravo zapadna Anatolija bila jedna od regija odakle su mikenske palače dovodile svoju radnu snagu (Bryce 1998: 61-62). Uostalom, poznato nam je da je razmjena sirovih materijala bila ključan factor ranijih interakcija između Egeide i Anatolije pa tako egejski opsidijan s Mela i Yalija nalazimo u zapadnoj Anatoliji, dok anatolijski bakar i kositar nalazimo u Egeidi (Greaves 2010: 879). Iz arheoloških dokaza jasno nam je da se materijalnim dobrima moglo trgovati i bez službenih linear B zapisa. Zbog male količine pisanih dokaza o prekomorskoj trgovini, pretpostavlja se da su se mikenske palače oslanjale na neovisne trgovce. Ipak, linear B tablice spominju uvozne sirove materijale i luksuzne predmete poput zlata, bjelokosti i začina, a tablice iz Pila govore o radnicima porijeklom iz Anatolije koji u pilskoj palači obrađuju tekstil (Mee 2008: 362-363). U Pilu je bilo sveukupno 13 popisanih radnika porijeklom iz Male Azije, odnosno istočne Egeide (Efkleidou 2002-2003: 10).

Zanimljiva su nam dva najranija poznata teksta o Ahhiyawī. Jedan je poznata Madduwattina optužnica (AhT 3), a drugi je iznimno fragmentaran proročki tekst (AhT 22). Oba su povezana s kraljem Tudhalijom I/II, ali je samo jedan napisan za vrijeme njegove vladavine, dok drugi opisuje događaje iz njegovog vremena, ali je datiran u vladavinu njegovog nasljednika. Madduwattina optužnica govori o Attarissiyi od Ahhiye, što je raniji oblik imena Ahhiyawā, dok proročki tekst spominje „neprijateljskog vladara Ahhiye“. Prema onome što saznajemo iz „Optužnice“, Attarissiya vodi vojsku od stotinu bojnih kola, uz pješništvo, pa neki smatraju da vojni kapacitet Ahhiyawē, kao i neke političke i geografske karakteristike koje se mogu iščitati iz hetitskih tekstova, ukazuju na veći entitet u Egeidi nego što to pokazuju linear B tablice. Prema hetitskim tekstovima, Ahhiyawā je morala imati vojsku barem tri puta veću nego što je Pil ima, ali u linear B tablicama nema nikakvog dokaza da tolika sila postoji u mikenskom svijetu. Jedino moguće objašnjenje bilo bi da je Ahhiyawā zajedničko ime za više mikenskih gradova-država (palača), tj. da je bila unija nekoliko tih kraljevstava. Postoji mogućnost da je entitet poznat Hetitima kao Ahhiyawā i Egipćanima kao Tanaja - što se pak može povezati s Homerovim „Danaioi“, tj. Danajcima što je bio drugi naziv za „Achaioi“ ili Ahejce (Niemeier 1999: 144) - bio veći od jednog mikenskog područja kojim upravlja palača te da je predstavljao ujedinjenu silu njih nekoliko. Dodatni poticaj toj ideji mikenske su vojne snage predvođene Agamemnonom u Trojanskom ratu, popisane u Katalogu brodova iz 2. knjige Ilijade gdje vidimo da su Mikenjani mogli providjeti takvu silu. Iako Ilijada nije napisana do 8. stoljeća pr. Kr. i zapravo je ne možemo gledati kao povijesni dokaz, Katalog brodova je od strane stručnjaka priznat kao autentično djelo koje daje realnu sliku brončanodobne stvarnosti. Ako je tako, netko poput Agamemnona (ili njegovog ekvivalenta u stvarnom životu) koji je u Ilijadi opisan kao „kralj nad kraljevima“, lako bi mogao u hetitskim očima biti gledan kao vrhovni kralj, iako postoje i drugi niži kraljevi iz istog područja. Ovdje je bitno primijetiti da ta ideja nije ni u kakvom sukobu s linear B tablicama (Simpson 2003: 236-237).

Analogija koja se ovdje nameće jest ona s političkom konglomeracijom koju Hetiti nazivaju Assuwa i koju opisuju kao konfederaciju 22 manjih država u sjeverozapadnoj Anatoliji tijekom kasnog 15. stoljeća. Ovo rješenje ponudilo bi mnoge odgovore na pitanja o Ahhiyawī, uključujući i to zašto je samo jedan „veliki kralj“ priznat od Hetita kad znamo da je bilo više mikenskih kraljeva u isto vrijeme. Neki su stručnjaci čak povukli paralele između Delskog saveza i Ahhiyawē – smatraju da je Ahhiyawā vrlo rana verzija Delskog saveza čiji članovi doprinose novcem, ljudima i brodovima u svrhu prekomorske trgovine. Također, Ahhiyawā je mogla biti maritimna konfederacija kojom se upravljalo iz jedne od mikenskih država na

kopnu. Izjednačavanje Mikene s Ahhiyawom ipak se čini najlogičnije kada se u obzir uzmu arheološki podaci i hetitski tekstovi. Mikenska država kontrolirala je Argolidu s prijestolnicom u Miken i lukom u Tirintu, dok su Milet i otoci imali ili kolonijalni ili vazalski status. Između ostalog, jedino nam se ovo rješenje čini dovoljno dobrim da objasnimo zašto su hetitski kraljevi smatrali kraljeve Ahhiyawe dovoljno moćnima da ih gledaju kao sebi jednake i tako im se obraćaju (Simpson 2003: 236-237). Moglo bi se reći da je problem Ahhiyawe donekle riješen jer ne ostaje mnogo mjesta sumnji da je Ahhiyawa bila hetitska referenca na jedan dio ili na čitav brončanodobni mikenski svijet pa se čini da je Forrer u mnogočemu ipak bio u pravu (Beckman *et al.* 2011: 4-6).

O Millawandi/Milawati

Nalazeći se južno od kraljevstva Mire, kasnobrončanodobni Milet pokazuje nam da ima minojski sloj kojeg slijede dva mikenska, zbog čega ga je vrlo lako poistovjetiti s Millawandom/Milawatom (Hawkins 1998: 2). Ipak, Millwanadu su do sada pokušavali smjestiti i na južnu obalu Mramornog mora, na ušće rijeke Hermos (Gediz), u već spomenuti Mylas ili na obalu Kilikije. Postoji vrlo mala mogućnost za Millawandu na ušću Hermosa, ali prema natpisu A iz Karabela može se zaključiti da je Hermos pripadao zemlji rijeke Seha što bi opet isključilo Millawandu pa Milet ostaje kao jedina zaista moguća i logična lokacija. Naravno, postoji i mogućnost da Millawanda uopće nije Milet nego neki još uvijek neotkriveni lokalitet, ali to je vrlo malo vjerojatno jer arheološki podaci iz Mileta prilično dobro odgovaraju informacijama o Millawandi iz hetitskih tekstova (Niemeier 1999: 144). Ako detaljnije pogledamo arheološke dokaze koje nam nudi Milet, vidjet ćemo da tamo još od srednjeg brončanog doba i perioda Stare palače postoji minojska prisutnost koja se očituje kroz minojske pečate, uvozu keramiku Kamares stila te najbitnije, kroz lokalno proizvedenu minojsku keramiku za svakodnevnu upotrebu i utege za tkalačke stanove. U periodu Nove palače nalazimo još više dokaza za minojsku prisutnost – ogromne količine keramike, freske minojskog stila i ikonografije, minojske ritualne predmete, dokaze za upotrebu lineara A, itd. Postoje čak i dokazi za minojsku komunikaciju s unutrašnjošću Anatolije kroz seriju pečatnih motiva nađenih u arhivu stare palače u Festu i na anatolijskim lokalitetima poput Karahöyük i Bogazköya/Hatuše. Postoje i potencijalni dokazi za razmjenu kraljevskih poklona između Minojaca s Krete i Hetita iz vremena hetitskog Starog kraljevstva, a jedan takav je vrh žezla u obliku leoparda u trku koji završava prikazom sjekire. Nađen je u palači u Maliji, a pretpostavlja se da je uvezen iz središnje Anatolije (Niemeier 1999: 147-148). Važno je

naglasiti da iako u ovim obalnim područjima postoje snažni dokazi minojske prisutnosti, to još uvijek ne znači da su ti lokaliteti sigurno bilo minojske kolonije (Simpson 2003: 214). Krajem LM IB perioda u minojskom sloju nalazimo tragove uništenja, ali nije sigurno je li ga uzrokovao potres ili rat. Malo prije toga Mikenjani su se počeli širiti preko Egeide i ostavljaju prve dokaze svoje prisutnosti u nekadašnjim minojskim naseljima poput Triande na Rodosu, Iasosa i Mileta. Nije sigurno s kojim su se motivom Mikenjani počeli širiti. Možda je nakon pojave centraliziranih palača dio nekadašnjih aristokrata odlučio pronaći svoje novo „mjesto pod suncem“ uzduž Egeide, nauštrb lokalnih zajednica. Možda je upravo Attarissiya bio jedan od njih, a možda je bio samo predstavnik jednog od novih mikenskih kraljevstava koje želi proširiti svoj utjecaj na egejske otoke i jugozapadnu obalu Anatolije. Vjerojatno je glavni motiv mikenske ekspanzije bio isti kao i onaj koji je Minojce natjerao u širenje – potraga za bitnim resursima, prije svega za metalom. Iz hetitskih izvora iz 13. stoljeća pr. Kr. saznajemo da je Millawanda bila nastanjena narodom Ahhiyawe, a arheološki nam nalazi govore da su se Mikenjani nastanili u Miletu najranije krajem 15. stoljeća pr. Kr, odnosno u periodu LH IIIA1 (Niemeier 1999: 149). Budući da je 95 posto dokumentirane kasnobrončanodobne keramike iz Mileta klasificirano kao neki od mikenskih tipova i datirano u period LH IIIA1 – LH IIIC, možemo zaključiti da je Millawanda/Milet uistinu bio mikenska naseobina. Milet se, uz iznimke poput Müsgebija koji je novo mikensko naselje (a ne nekadašnje minojsko) i možda Iasosa, potpuno razlikuje od istovremenih lokaliteta na anatolijskoj obali gdje mikenski materijal čini samo jedan mali dio ukupne količine keramike. Milet je u odnosu na druge mikenske lokalitete bio prilično veliko naselje čija je LH IIIB fortifikacija okruživala područje od otprilike 67 500 m², a s obzirom na ogromnu količinu materijala očito je da je u periodu LH IIIA2 – LH IIIB prošao kroz proces intenzivne „mikenizacije“. Njegovi su stanovnici vjerojatno bili miješanog porijekla, kao što možemo vidjeti iz obiteljske veze između njegovog lokalnog vladara Atpe i Piyamaradua, možebitno arzavskog princa (Simpson 2003: 215). Muršilijevo uništenje Arzawe i osvajanje Millawande o čemu saznajemo iz njegovih Anala, možemo povezati s izgoranim i uništenim slojem II u Miletu sa samog kraja LH IIIA2 perioda (Niemeier 1999: 151). Prema „Tawagalawa pismu“, Hetiti nisu dugo zadržali Milet, a možda im to dugoročno i nije bila namjera, zasigurno zbog geografske izoliranosti Mileta koji je teško mogao komunicirati s unutrašnjošću Anatolije (Simpson 2003: 218). Nakon što su je opustošili Muršilijevi generali, Millawanda sigurno nije mogla zadržati onu mjeru nezavisnosti koju je imala prije pa je dospjela pod zaštitu Ahhiyawe, što pak ukazuje na to da je Ahhiyawa tada već morala biti dovoljno jaka da providi takvu zaštitu, pogotovo ako znamo da Milet tada nije imao fortifikaciju. Neki stručnjaci predlažu da su

upravo Hetiti bili ti koji su podigli zidine Millawande jer neki arhitektonski elementi odgovaraju hetitskom načinu gradnje, ali je većina nalaza iz tog perioda i dalje mikenska (Kelder 2006: 74) pa je vjerojatnije da su fortifikaciju sagradili upravo Mikenjani i tako Miletu pružili adekvatnu zaštitu. U zamjenu za to, Millawanda je mogla postati svojevrsna vazalska država Ahhiyawae, dok je Atpa koji je bio anatolijskog podrijekla dobio ulogu lokalnog vladara ili guvernera. Vjerojatno je upravo ahijavanska prisutnost u Millawandi natjerala Hetite da promijene svoj pristup i počnu upotrebljavati diplomaciju umjesto sile (Simpson 2003: 220).

Analize Ahhiyawa tekstova

Prije nego krenemo u analizu svakog pojedinog hetitskog teksta u kojem se spominje Ahhiyawa ili je na neki način vezan uz tu temu, bitno je da napravimo smislenu podjelu svih tekstova. Podjela nije kronološka jer je datiranje većine tekstova još uvijek problematično. Prema Larocheovom katalogu iz 1971. godine koji se navodi u ovoj literaturi, skraćenica CTH znači *Catalogue des Texts Hittites* (naziv kataloga), a podjela izgleda ovako: povijesni tekstovi (CTH 1 – 220), administrativni tekstovi (CTH 221 – 290), zakonski tekstovi (CTH 291 – 298), leksični tekstovi (299 – 309), književni tekstovi (CTH 310 – 320), mitološki tekstovi (CTH 321 – 370), himne i molitve (CTH 371 – 389), ritualni tekstovi (CTH 390 – 500), tekstovi o kulturnom inventaru (CTH 501 – 530), proročki tekstovi (CTH 531 – 582), zavjeti (CTH 583 – 590), tekstovi o svetkovinama (CTH 591 – 724), tekstovi na drugim jezicima (CTH 725 – 830), tekstovi nepoznatog tipa (CTH 831 – 833). Tekstovi o Ahhiyawu u ovoj su literaturi dobili svoju novu skraćenicu (AhT – *Ahhiyawa Texts*; upotrebljena je ova kratica umjesto AT jer se ta već koristi za *Alalakh Texts*) i broj. Tekstovi AhT 1 – 26 poznati su nam od prije i imaju svoje CTH brojeve, dok su tekstovi AhT 27A-B i 28 nedavna otkrića pa su im dodijeljeni novi brojevi (Beckman *et al.* 2011: XIII – XIV).

Slika 6. Primjer hetitske tablice iz Hatuše

AhT 1A – 1B: Anali Muršilija II, godine 3. i 4. (CTH 61)

Muršili II vladao je od otprilike 1321. do 1295. godine pr. Kr. Bio je vrlo mlad kad je naslijedio prijestolje svog oca Šupilulijume I što je pokrenulo pobune diljem hetitskih vazalskih država. Trebalo mu je desetljeće da uspostavi mir u Anatoliji i područjima sjeverne Sirije – u znak slavlja zbog pobjede, dao je napisati svoje anale. Prvo su napisani Desetogodišnji anali, a kasnije tzv. Prošireni anali koji su opisivali njegova djela godinu po godinu. Prošireni anali nastavljaju se na Desetogodišnje, a nude i mnogo više detalja za prvih deset godina Muršilijeve vladavine. U ovom tekstu naveden je set anala koji pokrivaju 3. i 4. godinu njegovog kraljevanja. U tom je periodu bio aktivan u zapadnoj Anatoliji gdje je porazio rivalsko kraljevstvo Arzawu (Beckman *et al.* 2011: 10).

Termin „Ahhiyawa“ u ovom se tekstu spominje nekoliko puta. Prvi takav slučaj nalazi se u AhT 1A §25' (A III 1-12) gdje nam Muršili kaže da je Piyama-Kurunta, sin Uhha-zitija, pobjegao kralju Ahhiyawe kojem je stoga Muršili II morskim putem poslao svog diplomata kako bi Piyama-Kuruntu i druge zarobljenike doveo natrag u zemlju Hati (Beckman *et al.* 2011: 22-23). Sljedeći slučaj nalazimo u AhT 1B §1' (A I 23-26) gdje piše da je Muršili u proljeće poslao Gullu i Mala-zitija, pješništvo i bojna kola u napad na Millawandu zato jer je Uhha-ziti podupirao kralja Ahhiyawe i Millawandu. Hetitska vojska pobijedila je u ovom sukobu, a zarobljeni civili, stoka i ovce dovedeni su u Hatušu (Beckman *et al.* 2011: 28-29). Posljednje spominjanje termina „Ahhiyawa“ u AhT 1B §10' (B III 23'-43') kaže nam da je Muršili pisao narodu Purande da ih podsjeti da su nekoć bili podanici njegovog oca te da je njima vladao Uhha-ziti koji je počeo podržavati kralja Ahhiyawe i time mu postao neprijatelj. Od naroda Purande traži da prestanu podupirati Uhha-zitija, da mu opet prisegnu vjernost te da mu predaju zarobljenike iz Huwarsanasse, Surude i Attarimme, ali oni to odbijaju učiniti. Daljni tekst previše je nejasan i mogu se razabrati samo pojedine riječi (Beckman *et al.* 2011: 38-39).

Da bismo bolje razumjeli i protumačili ovaj tekst, potrebno ga je smjestiti u širi politički kontekst. Prije nego što je Muršili II oko 1322. godine pr. Kr. došao na prijestolje, hetitskim kraljevstvom vladao je njegov otac Šupilulijuma I, a nakon njega Muršilijev brat Arnuwanda III koji je iznenada umro nakon kratke vladavine. Njegova neočekivana smrt i Muršilijev dolazak na prijestolje uzrokovali su veliku krizu u kraljevstvu potaknutu ustancima u pokorenim državama i neprijateljskim teritorijima protiv novog režima. Muršili je morao reagirati brzo i učinkovito kako bi dokazao svoju moć i autoritet pa se prve dvije godine borio protiv naroda Kaska koji je okupirao pontsko područje sjeverno od hetitske države, da bi u trećoj godini vladavine skrenuo svoje akcije prema zapadnoj Anatoliji (Beckman *et al.* 2011:

45). Detalji njegovih vojnih kampanja poznati su nam upravo zbog ranije spomenutih Desetogodišnjih i Proširenih anala.

U priči o hetitskoj povijesti i previranjima na zapadu Anatolije značajnu ulogu igra lokalitet Millawanda/Milawata na istočnoj obali Egejskog mora, u klasično doba poznat pod imenom Milet. Millawanda je prije navodno bila pod hetitskom upravom, ali je prešla na stranu kralja Ahhiyawe. Istu je stvar učinio i Uhha-ziti, kralj Arzawe, kada se priklonio ahijavanskom kralju i postao mu saveznik. Millawanda je “vraćena” pod hetitsku vlast zahvaljujući dvojici vojnih zapovjednika koji su se zvali Gulla i Mala-ziti čije je zaduženje bilo da napadnu i osvoje Millawandu u Muršilijevo ime. Ipak, nakon nekoliko godina Millawanda je opet pala pod vlast Ahhiyawe i, sudeći prema tekstu AhT 4 kojim ćemo se kasnije pozabaviti, ovog puta to je bilo čvrsto i na duže vrijeme (Beckman *et al.* 2011: 45-46). S druge strane, neki kažu da Millawanda do tada nije bila pod hetitskom vlašću, iako su je Hetiti vjerojatno htjeli prisvojiti, te da glavni razlog napada na Millawandu nije bilo „ponovno uspostavljanje vlasti“, već strah zbog savezništva Ahhiyawe, Arzawe i Millawande koja je tada vjerojatno bila autonomna, ali pod ahijavanskim utjecajem na Uhha-zitijev nagovor (Simpson 2003: 218).

Bitno je naglasiti da se nigdje ne spominje ime kralja Ahhiyawe, kako u ovom, tako ni u drugim tekstovima. U ovom kontekstu, termin „Ahhiyawa“ referenca je na kraljevstvo čiji je vladar politički, a možda i vojno postao uključen u zbivanja u zapadnoj Anatoliji. Ako Ahhiyawu izjednačimo s mikenskim svijetom, to bi značilo da interes Mikenjana za zapadnu Anatoliju nije bio samo komercijalne, nego i političko-vojne prirode. Ahijavanska i hetitska područja interesa su se preklapala što je dovelo do pojačanih tenzija i povremenih konflikata između ta dva kraljevstva. Prema onome što nalazimo u hetitskim zapisima, čini se da je Ahhiyawa svoj utjecaj i kontrolu u zapadnoj Anatoliji širila preko saveza s manjim lokalnim vladarima, a ne izravnim vojnim djelovanjem te time štetila svom odnosu s Hetitima (Beckman *et al.* 2011: 46).

Kao što je već spomenuto, Uhha-ziti je kao kralj Arzawe bio glavna meta Muršilijevih kampanja na zapadu, prvenstveno zato jer mu je odbio predati izbjeglice s hetitskih područja, iz zemalja koje leže u jugozapadnoj Anatoliji, unutar ili blizu teritorija zvanog Lukka u hetitskim tekstovima. Pobuna u tim zemljama, kao i odbijanje izručenja izbjeglica, ukazuju na čvrsto odbijanje hetitskog autoriteta na početku Muršilijeve vladavine. Pružanje utočišta izbjeglicama iz pobunjeničkih područja Hetitima je bilo jednako ratnom činu i zahtijevalo je vojnu odmazdu.

Uhha-zitijeva prijestolnica bila je Apasa koja se tumači kao prethodnica klasičnog Efeza na egejskoj obali. Ostaci fortifikacijskog zida na brdu Ayasuluk u blizini Efeza najvjerojatnije su

ostaci obrane Uhha-zitijevo grad. Termin „Arzawa“ u hetitskim tekstovima odnosi se na brojne države u zapadnoj Anatoliji, uključujući zemlju Mira, zemlju rijeke Seha, Hapallu i ponekad Wilušu. Uhha-zitijevo kraljevstvo moglo je biti centar tog kompleksa pa se u tekstovima ponekad na njega referira kao na „Arzawinog nadležnog“, a na njegovu zemlju kao na „Arzawu u malom“ kako bi se napravila razlika između njega i ostalih članova te zajednice. U nekim se tekstovima Arzawa pojavljuje kao općenit naziv za kompleks kao cjelinu, dok je iz Anala jasno da su zemlje Arzawe bile podijeljene s obzirom na odanost određenom vladaru. Primjerice, kralj Mire, Mashuiluwa, stao je na Muršilijevu stranu u konfliktu s Uhha-zitijem pa je porazio Uhha-zitijevo sina Piyama-Kuruntu koji je napao njegovo kraljevstvo, tada čvrsto povezano s Hatijem (Beckman *et al.* 2011:46-47). Nakon Muršilijeve pobjede nad Arzawom koja se ubrzo nakon toga raspala, Mira je ostala najistaknutija nekadašnja arzavska zemlja. Štoviše, samo kraljevstvo Mire kasnije se proširilo na neke bivše arzavske teritorije pa je tako nova država Mira-Arzawa bila centrirana oko doline Meandra, s prijestolnicom u nekoć Uhha-zitijevoj Apasi (Hawkins, 1998: 1). Sada ćemo se, između ostaloga, upoznati s događajima koji su neposredno prethodili propasti Arzawe.

Da započne rat s Muršilijem, Uhha-zitija je bez sumnje ohrabrilo savezništvo s kraljem Ahhiyawe, no ne postoji nikakva indikacija da mu je on pružio išta više od moralne podrške u tom konfliktu. Vrlo je vjerojatno da je Uhha-ziti i s drugih strana bio snažno motiviran da riskira opstanak svog kraljevstva potičući neprijateljstvo s Hetitima, ali za to nemamo dokaza u samim tekstovima. U svakoj prilici, Muršili je gledao Uhha-zitija kao zastrašujućeg protivnika protiv kojeg je poduzimao opsežne i potpuno razrađene operacije, sve do kasnijeg pohoda u Arzawu u trećoj godini svoje vladavine nakon kojeg se vratio u Hatušu i ponovno pokrenuo ekspedicije u teritorij Kaska (Beckman *et al.* 2011: 47).

Pri nastavku pohoda na zapad Muršilijeva vojska bila je ojačana pješastvom i kočijama njegovog brata Šari-Kušuha, potkralja u Karkemišu. Dvije su se vojske spojile u Sallapi blizu Slanog jezera i od tamo krenule na zapad. Prema Muršilijevom izvještaju, tamo im je pomogao bog oluje koji je poslao munju protiv Arzawe. Muršilijeve trupe navodno su vidjele munju koja je preletjela preko njihovih glava te pogodila Uhha-zitijev grad i njega samog. Kakvo god bilo logično objašnjenje za taj događaj, Uhha-zitija je to toliko oslabilo da je bio prisiljen poslati svog sina Piyama-Kuruntu umjesto sebe kako bi dočekaio hetitsku vojsku. U bitci kod rijeke Astarpa koja je tekla van granica Arzawe, Muršili je premoćno pobijedio Piyama-Kuruntu da bi ga potom progonio do njegovog vlastitog teritorija, izvršio invaziju i osvojio njegov glavni grad. Uhha-ziti je izbjegao zarobljavanje jer je „pobjegao preko mora

na otoke i ostao ondje“. Ti otoci vjerojatno nisu ležali daleko od istočne obale Egejskog mora i zasigurno su pripadali teritoriju kralja Ahhiyawe. Nema sumnje da je prilikom sklapanja saveza Uhha-ziti s Ahhiyawom ugovorio i sigurno luku za bijeg u slučaju da dođe do najgoreg u njegovom konfliktu s Hetitima (Beckman *et al.* 2011: 47). Prema Muršilijevom izvještaju, hetitska okupacija Arzawe prouzročila je masovni bijeg populacije – neki su potražili utočište u planinskoj utvrdi na Arinnandi koja bi se mogla poistovjetiti s lokalitetom klasične Mikale na egejskoj obali sjeverno od Mileta, neki su pobjegli u grad Puranda (možebitno utvrda na brdu danas poznata kao Bademgediği, nekoliko kilometara zapadno od Torbalija), dok je drugima bilo pruženo utočište na teritoriju Ahhiyawe „preko mora“, s njihovim kraljem Uhha-zitijem i njegovim sinovima Piyama-Kuruntom i Tapalazunawalijem (Beckman *et al.* 2011: 47-48). Ne zna se na koju se lokaciju izraz „preko mora“ odnosio, ali neki predlažu otok Samos kao potencijalno mjesto. Budući da je to otok najbliži Apasi/Efezu, moguće da je Uhha-zitiju i sinovima poslužio kao prva postaja pri bijegu od Muršilija, no tekst ne spominje „otok“ nego „otoke“ pa neki predlažu da se radilo o Samosu i Ikariji koji su onda morali biti dio teritorija Ahhiyawe. Argumenti koji idu u prilog ideji o Samosu kažu nam da je Samos ležao direktno na ruti od Dodekaneza i Mileta prema sjeveru te da tamo postoje dva mikenska lokaliteta na zaštićenoj strani otoka. Jedan je Heraion na kojem nalazimo fortifikaciju, a u blizini i LH IIIA grobnicu, dok drugi lokalitet Tigani predstavlja jedinu prirodnu luku na jugoistočnom dijelu otoka koja je mogla poslužiti kontroliranju uskog prolaza između Samosa i anatolijskog kopna (Simpson, 2003: 214). Također, ti otoci nisu morali služiti samo kao utočišta za raznorazne izbjelice koje su u savezu s Ahhiyawom, već i kao baze za bilo kakve operacije koje je Ahhiyawa izvršavala ili poticala na anatolijskom kopnu (Simpson 2003: 217).

Nakon Uhha-zitijevog bijega, Muršili je postavio opsadu kako bi izgladnio izbjeglice u Arinnandi i prisilio ih na predaju prije zime čime je završila treća godina njegove kampanje. Zimu je proveo sa svojom vojskom na obalama Astarpe, slaveći godišnje svetkovine i pripremajući se za početak vojnih operacija u Arzawi sljedeće proljeće. Njegovu pobjedu nad Arzawom ovjekovječio je njegov sin Kuwatna-muwa koji je urezao njegovo ime pokraj kamenog reljefa na planini Sipylus (Niemeier 1999: 151). Otprilike u isto vrijeme oslabljeni Uhha-ziti umro je u izbjeglištvu, prije čega je vrlo vjerojatno uputio svog sina Tapalazunawalija da se vrati u njihovu domovinu i preuzme vodstvo nad ostatkom vojske kako bi se razračunao s Muršilijem. Posljednja bitka odvila se u Purandi – Muršili je pobijedio Tapalazunawalijevu vojsku i zauzeo grad čime je završio rat između Arzawe i Hetita. Stručnjaci se slažu u tome da Muršili nije u potpunosti izbrisao Uhha-zitijevo

kraljevstvo. Prema njegovim vlastitim riječima, 66 000 ljudi iz Arzawe premješteno je u hetitsku zemlju, a većinu, ako ne i čitav arzavski teritorij, dao je na upravljanje susjednom kraljevstvu Mire čiji mu je vladar Mashuiluwa bio vjeran za vrijeme krize. Po svemu sudeći, Tapalazunawali je izbjegao osvajače, ali im je zato njegov brat Piyama-Kurunta bio predan. To se daje zaključiti iz fragmentarnog zapisa u Desetogodišnjim analima koji kaže da je Muršili poslao diplomatsku delegaciju brodom kralju Ahhiyawe koji mu je potom izručio Piyama-Kuruntu i ostale državljane Arzawe koji su s njim bili pobjegli u Ahhiyawu. Ako je to točno, znači da je došlo do dramatičnog i značajnog zaokreta u odnosu između Hetita i Ahhiyawe što reflektira Muršilijevo dokazivanje hetitskog autoriteta za zapadu i uništenje svog najvećeg neprijatelja iz tog područja. Interes Ahhiyawe za taj teritorij sad se najbolje mogao pokazati uspostavljanjem prijateljskih odnosa s hetitskim kraljem koji se postavio kao neosporiv vrhovni vladar te regije (Beckman *et al.* 2011: 48). Muršili je završio jačanje svog autoriteta u regiji diplomatskim dogovorima s vladarima drugih kraljevstava Arzawe. Prikladnu atmosferu za uspostavljanje diplomacije postavio je time što je poštedio prijestolnicu zemlje rijeke Seha koju je ranije planirao opljačkati i uništiti kao osvetu zbog potpore koju je njihov kralj Manapa-Tarhunta pružio Uhha-zitiju. Taman kad je htio napasti grad, Manapa-Tarhunta je poslao svoju majku ispred gradskih vrata, s molbom za milost. Muršili ju je prihvatio i postavio zemlju svojim vazalom. Hawkins kaže da Manapa-Tarhunta nije poslao samo svoju majku, već čitavo poslanstvo sastavljeno od očajnih staraca koje se sastalo s Muršilijem na granici zemlje, a ne ispred gradskih vrata (Hawkins 1998: 14). Također, sugerira da se ova scena odigrala upravo u prolazu Karabel koji je služio kao svojevrsna granica između Mire i zemlje rijeke Seha (Hawkins 1998: 24). Slični dogovori postignuti su s Mashuiluwom, kraljem Mire, i Targasnallijeom, kraljem Hapalle, jedne od zemalja Arzawe (Beckman *et al.* 2011: 48-49).

AhT 2: Sporazum između Tudhalije IV od Hatija i Shaushga-muwe, kralja zemlje Amurru (CTH 105)

Ovaj dokument zadnji je u seriji sporazuma zaključenih između Hetita i zemlje Amurru. Mlađi „partner“ Shausga-muwa, kralj navedene zemlje, bio je ujedno i hetitski princ kao šurjak i nećak vladara Tudhalije IV. Možda upravo iz tog razloga nije bilo potrebno prevoditi sporazum na akadski jezik koji je bio uobičajen za dogovore i korespondenciju između hetitskog kralja i njegovih vazala u Siriji. Obje kopije ovog teksta koje su došle do nas na hetitskom su jeziku – tekst A gruba je skica dogovora prepuna brisanja, ispravaka, umetaka i

nemarno zapisanog teksta na tablici, a tekst B ekstremno je fragmentaran. Sačuvani ostaci sporazuma gotovo isključivo govore o lojalnosti koju je Tudhalija zahtijevao od Shaushgamuwe, što prema njemu nauštrb drugih pretendencata na hetitsko prijestolje, što prema samoj hetitskoj zemlji nauštrb drugih moćnih sila. Nevjerojatno je što Tudhalija opominje svog partnera da se ne ponaša kao prethodni vazal i kraljevski šurjak čija je nevjernost prema Urhi-Tešupu (Muršili III) pomogla Tudhalijinom ocu Hatušiliju III da se domogne vlasti u hetitskoj zemlji. Uz to, u sporazumu se još govori o restrikcijama koje hetitski kralj želi nametnuti u odnosu na trgovinu s njegovim asirskim neprijateljem (Beckman *et al.* 2011: 50).

Tudhalija u svom pismu nabraja vladare koji su mu jednaki po statusu: „A kraljevi koji su mi jednaki po položaju su kralj Egipta, kralj Babilonije, kralj Asirije i kralj Ahhiyawe.“. Kaže da su mu kraljevi Egipta i Babilona prijatelji, ali mu je asirski kralj neprijatelj (Beckman *et al.* 2011: 61). Također, primatelju svog pisma poručuje da ne smije dozvoliti da bilo koji ahijavanski brod dođe do kralja Asirije (Beckman *et al.* 2011: 63).

Značenje termina „Amurru“ ima brojne varijacije. U 3. i 2. tisućljeću prije Krista označavalo je područje današnje Sirije, ali u kasno brončano doba odnosilo se na teritorij između rijeke Orontes i središnje levantske obale. U 15. stoljeću pr. Kr. ovaj teritorij pripao je egipatskom carstvu pod faraonom Tutmozisem III. Nakon toga, vodstvo je preuzeo lokalni vojskovođa pod imenom Abdi-Ashirta, ali i dalje priznaje faraona kao vrhovnog vladara. Abdi-Ashirta ujedinio je lokalne nomadske grupe pod zajedničkim nazivom *habiru* koji su potom postali bojna sila, šireći teror i pljačkajući susjedne države i gradove dok njihovog vođu nisu uhvatile i vjerojatno pogubile egipatske vlasti. Naslijedio ga je sin Aziru koji je prihvatio egipatsku suverenu vlast, ali je i dalje nastavljao pustošiti i pljačkati susjede. Tek je kasnije shvatio da bi imao najviše koristi ako se priključi Hetitima koji su postali brzorastuća sila u regiji pa je prisegnuo odanost hetitskom kralju Šupilulijumi I. Od tada je zemlja Amurru bila potčinjeni saveznik Hetita koji je pripadao hetitskom teritoriju sve dok ga nije preuzeo faraon Seti I od svog hetitskog neprijatelja Muwatalija II u prvoj bitci kod Kadeša na rijeci Orontes oko 1290. godine pr. Kr. (Beckman *et al.* 2011: 66). Kasnije se to područje vratilo pod hetitsku kontrolu nakon druge bitke kod Kadeša 1274. godine pr. Kr. koja se odvila između Muwatalija i Setijevog nasljednika Ramzesa II. Zemlja Amurru ostala je pod hetitskom vlašću sve do propasti hetitskog carstva početkom 12. st. pr. Kr. (Beckman *et al.* 2011: 67).

Uvod u ovaj sporazum glavni nam je izvor informacija o povijesti regije Amurru od vladavine Azira nadalje, sa značajnom referencom na nadmetanje Egipta i Hatija za kontrolu nad tim područjem. Sporazum također ističe rastuću nestabilnost hetitske monarhije u zadnjim desetljećima hetitskog carstva. Tu nestabilnost Tudhalija je uvelike „naslijedio“ od vlastitog

oca zajedno s prijestoljem. Naime, Hatušili je uzurpirao prijestolje od legitimnog vladara imenom Urhi-Tešup (Muršili III) koji se sa svojom obitelji stalno pokušavao vratiti na vlast pa je zvao strane vladare da mu pomognu. Tudhalija u svom pismu ističe konstantnu prijetnju od pretendenta na prijestolje i svjestan je da postoji mogućnost urote protiv njega. Naravno, to je upozorenje bilo krajnje neprimjereno. Muwatali je učinio Masturija svojim šurjakom i postavio ga kao kralja zemlje rijeke Seha, da bi ovaj njegovom sinu i nasljedniku Urhi-Tešupu okrenuo leđa i podržao uzurpatora Hatušilija preko kojeg je Tudhalija i došao na vlast kao njegov sin (Hawkins 1998: 16). Shausga-muwa je upozoren da ne slijedi Masturijev primjer, čime se ističe mogućnost da na takav način svatko može doći na vlast. Upravo je to bio Tudhalijin najveći strah, a brak njegove sestre i Shaushga-muwe bio je pokušaj da dobije potporu svog sirijskog vazala u slučaju da i njega zadesi isti slučaj kao i Urhi-Tešupa (Beckman *et al.* 2011: 67).

Pri kraju sporazuma Tudhalija prelazi s unutarnjih na vanjske poslove. Ono što je najbitnije ovdje istaknuti jest da se kralj Ahhiyawe spominje na popisu vladara koje Tudhalija smatra sebi jednakima. Na tom se popisu očekivano nalaze i vladari Egipta, Babilonije i Asirije. U originalu, ovaj je popis uključivao i kralja Ahhiyawe koji je kasnije bio izbrisan. Taj je slučaj otvorio mnoge debate, a najvjerojatnije objašnjenje je da je pisar očito napravio pogrešku kad je naveo kralja Ahhiyawe jer on nije naveden u kasnijim popisima kraljevskih vladara. Ostaje pitanje zašto je do te pogreške uopće došlo – jedna od mogućnosti je da je kralj Ahhiyawe zaista uživao status jednog od velikih kraljeva u kasnobrončanodobnom svijetu, barem u hetitskoj diplomatskoj terminologiji, ali je nedavno taj status izgubio (Beckman *et al.* 2011: 67). Pisar koji je izradio ovu verziju pisma mogao je kopirati popis velikih kraljeva iz nekog ranijeg dokumenta, tek kasnije uvidjevši pogrešku. Naravno, postoji mogućnost da je do te pogreške došlo upravo zato jer je Ahhiyawa bila važna, barem još donekle u to vrijeme, a kako je tekst prepun brisanja i ispravaka, vjerojatno se radilo samo o skici i možda brisanje Ahhiyawe u ovom slučaju ima neke druge konotacije (Simpson 2003: 222).

Iz „Tawagalawa pisma“ (AhT 4), kojeg je vjerojatno napisao Tudhalijin otac Hatušili III, saznajemo da je primatelj pisma trenutni kralj Ahhiyawe koji je upravo dobio status jednakosti od kralja s kojim se dopisuje. Do vremena sporazuma sa Shaushga-muwom vladar Ahhiyawe više nije imao taj status pa Trevor Bryce predlaže da je taj gubitak povezan s ahijavanskim gubitkom kontrole nad Milawandom/Milawatom koja je do tada služila kao glavna baza ahijavanskih aktivnosti u zapadnoj Anatoliji. Uspostavljanje hetitske vlasti nad Milawandom do vremena vladavine Tudhalije ili za vrijeme njegove vladavine implicira se

(ali ne dokazuje) u tzv. „Milawata pismu“ (AhT 5) koje se najčešće pripisuje upravo Tudhaliji.

U ovom sporazumu Tudhalija nameće Shaushga-muwi restrikcije i naredbe pa je amuritski vazal tako upozoren da kralja Asirije mora gledati kao svog neprijatelja jer je Asirija u ratu s Hatijem te mora zabraniti bilo kakve trgovačke kontakte između svog kraljevstva i Asirije. To znači da amuritske luke i ostali trgovački centri ne smiju prosljeđivati dobra do ili od Asirije, ili preko Asirije do ili od drugih dijelova Bliskog istoka i egejskog svijeta. Tudhalija nameće i zabranu u vezi s Ahhiyawom pa svom vazalu kaže da ne smije i neće dozvoliti nijednom brodu Ahhiyawe da ide kralju Asirije. Bilo je nemoguće da ahijavanski brod putuje do Asirije pa se ovaj ulomak, ako je točno pročitao, interpretira kao daljnja referenca na zabranu trgovine između Ahhiyawe i Asirije što uključuje i robu dopremljenu brodom do levantske obale prije nego se kopnom prosljedi u Mezopotamiju. Tudhalija malo kasnije s pitanja trgovine skreće na vojna pitanja pa postoji mogućnost da se ova zabrana odnosi na vojsku, a ne na trgovinu. Trevor Bryce kaže da su tada vrlo vjerojatno postojale gomile slobodnih Mikenjana koji su u to vrijeme plovili Mediteranom u potrazi za pljačkanjem ili vojnom službom kao plaćenici nekog stranog kralja te da je protiv takvih pokušaja Tudhalijina zabrana bila postavljena. Po svemu sudeći, vjerojatnije je da je Tudhalija želio spriječiti mikenske plaćenike (a ne trgovce) da dođu do Asirije koristeći luke sirijskih obala. Steiner je predložio da se umjesto [Aḫ-ḫ]i-ya-u-wa-aš-ši □□š MÁ („brod Ahhiyawe“) prevede [la-aḫ-ḫ]i-ya-u-wa-aš-ši □□š MÁ („ratni brod“), ali stručnjaci to nisu prihvatili (Beckman *et al.* 2011:68).

Aht 3: Madduwattina optužnica (CTH 147)

Ovaj dokument nastao je u vrijeme vladavine Arnuwande I i govori o dvoličnim djelima hetitskog vazala u zapadnoj Anatoliji tijekom prvih desetljeća 14. stoljeća pr. Kr. što je bilo vrijeme relativne slabosti hetitske države. Zbog nedostatka naslova, brojnih brisanja i ispravaka pretpostavlja se da je ovaj tekst samo skica, a svrha mu nije jasna – je li to upozorenje Madduwatti da ga se potakne da promijeni svoje ponašanje ili popis dokaza pri sudskom procesu na hetitskom sudu?

Mnogi ovdje navedeni događaji dogodili su se za vrijeme vladavine prethodnog kralja Tudhalije I/II: tekst opisuje kako je Tudhalija spasio Madduwattu od napada Attarissiye iz Ahhiye, dao mu zemlju planine Zippasle da njome vlada i stavio ga pod vazalsku zakletvu. Kasnije je, protiv direktne Tudhalijine zapovijedi, Madduwatta pokušao proširiti svoj teritorij

nauštrb Kupanta-Kurunte od Arzawe, ali je potonji pobjeđivao sve dok hetitska vojska nije došla u pomoć Madduwatti. Nakon toga, Attarissiya je po drugi put napao Madduwattu što je zahtijevalo još jednu hetitsku intervenciju. Umjesto da pokaže zahvalnost za Tudhalijino dobročinstvo, Madduwatta je nastavio kovati spletke protiv hetitskog vladara te se čak udružio s nekadašnjim zajedničkim neprijateljem Kupanta-Kuruntom, proširio svoje kraljevstvo, osvojio hetitske gradove, odbio izručiti izbjeglice iz Hatija i poticao druge hetitske vazale na pobunu (Beckman *et al.* 2011: 69). Tablica završava izvještajem o misiji koju je izvršio Arnuwandin diplomat Mulliyasa poslan Madduwatti, iza koje slijedi paragraf s basnom koji je previše fragmentaran za interpretaciju (Beckman *et al.* 2011: 69). Pretpostavlja se da je ta basna na neki način poučno reflektirala Madduwattina djela (Beckman *et al.* 2011: 70).

Sam tekst nije završio ovdje, ali do sada nije pronađena nijedna tablica s potpunijom verzijom niti znamo Madduwattinu sudbinu jer se referenca na njega ne pojavljuje u drugim hetitskim dokumentima (Beckman *et al.* 2011: 70).

U nastavku slijede prevedeni i prepričani najbitniji dijelovi pisma u kojima se spominje Attarissiya od Ahhiyawe, čiji ćemo status i ulogu pokušati objasniti kasnijom analizom.

„Attarissiya, vladar iz Ahhiye, prognao je [tebe], Madduwatta, iz tvoje zemlje. [Onda] te uznemiravao i nastavio proganjati. I nastavio je tražiti [zlu] smrt za tebe, Madduwatta. On [bi] te ubio, ali ti si, Madduwatta, pobjegao ocu [Mog Veličanstva], i otac Mog Veličanstva spasio te od smrti. On [se] riješio Attarissiye za tebe. U suprotnom, Attarissiya te ne bi pustio na miru, već bi te [ubio].“ - §1 (1-5); (Beckman *et al.* 2011: 71).

„Kad [se] otac Mog Veličanstva riješio [Attarissiye] za tebe, [onda] je otac Mog Veličanstva [uzeo] tebe, Madduwatta, zajedno s tvojim ženama, tvojom djecom, tvojim pješaštvom, i [tvojim kočijama]. Dao ti je kočije, [...], ječam, i sjemenke u gomilama, i dao ti je mlado vino, slad, pivski kruh, sirište, i [sir(?)] u gomilama. I otac Mog Veličanstva te [spasio], Madduwatta, zajedno s tvojim ženama, tvojom [djecom], i tvojim trupama, kad si bio gladan.“ - §2 (6-9); (Beckman *et al.* 2011: 71).

„I otac Mog Veličanstva spasio te od mača Attarissiye. Otac Mog Veličanstva spasio je tebe, Madduwatta, zajedno s tvojim ženama, tvojom [djecom], tvojim slugama iz domaćinstva, i zajedno s tvojim pješaštvom i kočijama. U suprotnom, psi bi te proždrlili od gladi. Da si pobjegao od Attarissiye, umro bi od gladi.“ - §3 (10-12); (Beckman *et al.* 2011: 73).

Dalje u tekstu Arnuwanda se referira na Tudhalijine riječi Madduwatti gdje mu poručuje da mu je saveznik i da ga je spasio od Attarissiyinog mača te da mu daje zemlju planine Zippasla, a nudio mu je i zemlju planine Hariyati kako bi bio bliže hetitskoj zemlji.

Madduwatta je odbio zemlju planine Hariyati pa mu Tudhalija i dalje nudi Zippaslu, uz napomenu da ne smije okupirati druga područja te da će biti njegov sluga, a Madduwattine trupe njegove (Beckman *et al.* 2011: 73). Arnuwanda dalje citira Madduwattinu zakletvu datu Tudhaliji prema kojoj mu je Madduwatta obećao da će biti stražar nad danom mu zemljom, da će hetitskom vladaru prenositi informacije o neprijateljima ako takve dođu do njegovih uši te da će svojom vojskom braniti njegovu zemlju i napasti neprijatelje ako Tudhalija neće biti u mogućnosti braniti se sam (Beckman *et al.* 2011: 73-75). Vladar od Madduwatte zahtijeva i daljnju zakletvu koja kaže da neće slati nikoga u misiju kod Attarissiyi. Ako mu Attarissiya pošalje nekoga, Madduwatta je dužan uhititi poslanika i poslati ga Tudhaliji. Nadalje, od kralja ne smije skrivati dopisivanje s Attarissiyom, već ga mora o tome izvještavati niti smije na svoju ruku poslati diplomata natrag Attarissiyi. Ukratko, Madduwatta ništa ne smije raditi sam, barem što se tiče diplomatskih odnosa s hetitskim neprijateljima. Naravno, Madduwatta se nije držao prisege – osvojio je zemlju, napao Kupanta-Kuruntu, njega su pak napale trupe iz Arzawe, a on je ostao bez svoje vojske i pobjegao sam (Beckman *et al.* 2011: 77). Po starom običaju, Tudhalija je opet riješio problem i priskočio u pomoć. Nakon što je Kupanta-Kurunta zarobio čitavo Madduwattino domaćinstvo, civile i dobra i pobio mu vojsku, Madduwatta je pobjegao s golim životom. Tudhalija je poslao vojsku predvođenu plemićem Pisenijem koji je spasio Madduwattine ljude i dobra u gradu imenom Sallauwassi i sve mu je bilo vraćeno. Kupanta-Kurunta je pobjegao, a Madduwatta se vratio na svoje mjesto (Beckman *et al.* 2011: 79).

„Ali je [kasnije] Attarissiya, vladar iz Ahhiye, došao i kovao plan da ubije □tebe□, Madduwatta. Ali kad je otac Mog Veličanstva to čuo, poslao je Kisnapilija, pješastvo, i kočije u borbu protiv Attarissiyi. I ti, Madduwatta, opet se nisi opirao Attarissiyi, nego si se pokorio pred njim. Onda je Kisnapili nastavio juriti [...] prema tebi iz Hatija. Kisnapili je otišao u bitku protiv Attarissiyi. 100 [kočija i ... tisuću pješaka] Attarissiyi [došli su u bitku]. I borili su se. Jedan časnik Attarissiyi bio je ubijen, i jedan naš časnik, Zidanza, bio je ubijen. Onda se Attarissiya okrenuo [od(?)] Madduwatte, i otišao u vlastitu zemlju. I Madduwatta je opet bio stavljen na svoje mjesto.“ - §12 (60-65); (Beckman *et al.* 2011: 81).

Tekst nam dalje kaže kako je Madduwatta prevario Kisnapilija i okrenuo mu leđa što je rezultiralo smrću Kisnapilija i Partahulle kojima se Madduwatta navodno smijao (Beckman *et al.* 2011: 81). Nakon toga, Madduwatta je okrenuo narod Dalauwe od Hetita, natjerao ih da marširaju s njim te da mu prisegnu odanost i plaćaju danak. Hetitskom neprijatelju Kupanta-Kurunti dao je ruku svoje kćeri zbog čega Tudhalija izražava duboko razočaranje (Beckman *et al.* 2011: 83). U daljnjem tekstu Arnuwanda nastavlja iznositi Madduwattine izdaje.

Nakon svega, Madduwatti je dana zemlja rijeke Siyanta i on opet priseže Tudhaliji, ali je očekivano opet prekršio obećanje te rekao da će osvojiti zemlju Hapalla za hetitskog vladara, da bi je na kraju zadržao za sebe (Beckman *et al.* 2011: 87). Uskoro je Madduwatta krenuo u osvajanje hetitskih teritorija – zemalja Zumanti, Wallarimma, Iyalanti, Zumari, Matamutassa, Attarimma, Surunta i Hursanassa. Nastavlja spletkariti i dopisuje se s hetitskim kraljem, ali izbjegava temu i piše o drugim stvarima, nakon čega poziva druge vladare da mu prisegnu odanost i napadnu Hetite koji mu pak trijumfalno uvraćaju (Beckman *et al.* 2011: 89). Tekst nastavlja s popisom Madduwattinih prijestupa i izdaja te završava kolofonom, odnosno početkom kratkog opisa čitavog sadržaja dokumenta koji se vjerojatno nastavio na sljedećoj tablici koja je sad izgubljena (Beckman *et al.* 2011: 97).

Nakon što smo u sažetom obliku prošli čitav tekst, vrijeme je da se pozabavimo njegovom analizom i pokušamo ga staviti u određen kontekst.

Tzv. „Madduwattina optužnica“, sastavljena u vrijeme vladavine Arnuwande I, nudi nam prvi spomen imena „Ahhiyawa“ u hetitskim dokumentima unutar reference na čovjeka po imenu Attarissiya, vladara iz Ahhiye. „Ahhiya“ je stariji, kraći oblik imena „Ahhiyawa“ i može ga se naći samo ovdje i u proročkom tekstu Kbo 16.97 (AhT 22). Attarissiya (kojeg je Forrer htio identificirati s legendarnim mikenskim kraljem Atrejem), jedan je od dvije ili potencijalno tri ahijavanske osobe čija su imena navedena u postojećim hetitskim tekstovima – Tawagalawa u AhT 4 i možebitno Kagamuna u Aht 6 druga su dvojica. Nije sigurno koji je bio Attarissiyin status, ali njegova titula „vladar (LÚ) iz Ahhiy(aw)e“ sugerira da nije uživao status kralja za kojeg je uobičajen termin bio LUGAL. Vrlo je vjerojatno da je bio Mikenjanin visokog položaja koji se smjestio na anatolijskom kopnu sa značajnom i brojnom vojskom pod svojom vlašću. Niemeier vjeruje da je Attarissiya mogao biti aristokrat premješten na drugu lokaciju pojavom sistema centraliziranih palača na grčkom kopnu ili agent jedne od novih, brzorastućih mikenskih centralnih palača (Beckman *et al.* 2011: 97). Također, potencijalno ga izjednačava s „čovjekom iz Ahhiye“ iz teksta AhT 22 (Niemeier 1999: 146). U svakom slučaju, jasno je da su se Mikenjani uključili u vojne operacije u zapadnoj Anatoliji već u kasnom 15. stoljeću ili ranom 14. stoljeću pr. Kr, prije ili za vrijeme vladavine Tudhalije I/II. Vrlo je vjerojatno da su Attarissiyine vojne postrojbe u većini bile anatolijskog porijekla.

Ne zna se što je uzrokovalo konflikt između njega i Madduwatte, možda su problem bile teritorijalne granice, ali taj je sukob rezultirao time da je Madduwatta bio prisiljen pobjeći iz regije sa svojom obitelji i pratnjom trupa. On je očito bio važan čovjek u svojoj vlastitoj zemlji koja nije imenovana u tekstu, ali se morala nalaziti negdje u zapadnoj Anatoliji. Madduwatta je tražio i dobio zaštitu Tudhalije I/II, Arnuwandinog prethodnika, koji ga je

učinio svojim vazalom u planinskoj zemlji Zippasla nakon što je izbjegli Madduwatta odbio prvotno ponuđenu regiju. Kasnije mu je bio dodijeljen još jedan teritorij pod imenom zemlja rijeke Siyante. Ni jedna ni druga zemlja ne mogu sa sigurnošću biti locirane, iako su vjerojatno ležale na zapadnoj periferiji hetitskog teritorija, blizu zemalja Arzawe. Pješništvo i kočije koje je Madduwatta doveo sa sobom bez sumnje su bili pojačani Tudhalijinim trupama kako bi se osigurala adekvatna obrana regije u koju je novi vazal bio postavljen (Beckman *et al.* 2011: 98). Mnoge ugovorne dužnosti koje su hetitski vladari stavljali pred svoje vazale bile su obvezne za Madduwattu, pogotovo vojne dužnosti. Također, bilo mu je zabranjeno da izvrši invaziju ili okupira bilo koju drugu zemlju, barem ne bez odobrenja njegovog vrhovnog kralja. Zabranjeni su mu i diplomatski poslovi i ugovori s bilo kojom drugom zemljom i njihovim vladarima, poglavito s Attarissiyom od Ahhiyawae. Kao što smo već vidjeli u tekstu, za vrijeme vladavine Tudhalije I/II i njegovog nasljednika Arnuwande I, Madduwatta je redovito kršio svoju prisegu odanosti, barem prema onome što kaže njegova „optužnica“. Njegovi najveći prijestupi su bezuspješna invazija na arzavsko kraljevstvo Kupanta-Kurunte, njegova nemoć da se odupre drugom napadu kojeg je protiv njega poslao Attarissiya i od čijih se posljedica spasio pravovremenom hetitskom vojnom intervencijom te njegova prevara i izdaja hetitskih trupa u regiji, kad je u zasjedi dočekaio hetitsku izvidnicu i ubio njihovog zapovjednika. Začudo, Madduwatta je uspio izbjeći sankcije i od Tudhalije i od Arnuwande jer je dio njegovih aktivnosti kojima je prekršio sporazum bio počinjen u interesu vrhovnog kralja – njegov plan da ubije arzavskog kralja Kupanta-Kuruntu dok je naizgled s njim dogovarao bračno savezništvo bio je jedan takav slučaj. Svejedno, bilo je očito da Madduwatta pokušava stvoriti svoje malo carstvo u jugozapadnoj Anatoliji i u tom je procesu redovito zadirao u hetitski teritorij. Ponekad je predao natrag okupirane zemlje ako je stigla direktna zapovijed iz Hatuše, kao što je bilo u slučaju Hapalle, ali je najčešće odbijao ustupiti teritorije koje je osvojio vojnom silom, kao što zemlje Iyalanti, Zumarri i Wallarimma koje su se nalazile blizu ili unutar regije Lukka (Beckman *et al.* 2011: 98). Kad je dobio kontrolu nad velikim dijelom jugozapadne Anatolije, Madduwatta je skrenuo svoju pažnju na zemlju Alasiya. Gotovo se svi stručnjaci slažu da se ta zemlja može identificirati kao Cipar ili barem kao jedan dio Cipra. Ako je tako, da bi mogao provesti ponavljane pljačke alasijskog teritorija za što ga Arnuwanda optužuje, Madduwatta je na raspologanju morao imati flotu brodova koji su najvjerojatnije porijeklom iz Lukke. Ljudi iz Lukke bili su poznati po svojim piratskim aktivnostima – njihove pljačke alasijskih obalnih gradova zabilježene su nekoliko desetljeća kasnije za vrijeme vladavine faraona Akhenatona. Madduwatta je mogao zadobiti neku vrstu kontrole nad regijom iz koje su ti pirati došli ili je s lokalnim stanovništvom uspostavio

dogovor koji će objema stranama ići na ruku. Kao suvereni vladar Alasiye, Arnuwanda se žalio na Madduwattine tamošnje pljačke. Ipak, to iznenađuje zato jer zemljom okruženo kraljevstvo Hati nije imalo svoju vlastitu flotu i nije moglo provoditi bilo koji oblik praktične kontrole nad ijednom zemljom odvojenom morem, osim ako na raspolaganju nije imalo mornaricu jedne ili više obalnih vazalskih država. Ako izuzmemo ovu jedinu referencu u „Optužnici Madduwatte“, ne nalazimo nijedan primjer hetitske političke ili vojne veze s Alasiyom prije vladavine Tudhalije IV i Šupilulijume II u posljednjim desetljećima hetitskog carstva kad su ti vladari poduzimali vojne operacije na otoku i oko njega. Madduwattina izjava da nije znao da Hetiti polažu pravo na Alasiyu mogla je biti neiskrena, ali ako je Arnuwanda prakticirao neku vrstu vlasti nad otokom, njegova kontrola mogla je biti jedino nominalna (Beckman *et al.* 2011: 99).

Od značajne važnosti za proučavanje Ahhiyawae jest zabilježeno Attarissiyino sudjelovanje u pljačkama na Alasiyi. Takve bi pljačke u potpunosti bile u skladu sa slikom koja je prezentirana u homerskim epovima o mikenskim pljačkaškim pothvatima koje su poduzimali diljem Egeide i regija istočnog Mediterana, što može biti razlog gomila bogatstva akumuliranih u mikenskim palačama. U ovoj prilici, mikenski ratni vođa Attarissiya, vladar iz Ahhiye, proširio je svoje vojne operacije u zapadnoj Anatoliji na piratske pljačke ispred južne obale Anatolije. Oportunistički je koordinirao svoje operacije protiv alasijskih gradova sa svojim bivšim neprijateljem Madduwattom, a od tog su partnerstva obojica imala korist (Beckman *et al.* 2011: 99).

Na kraju se može zaključiti da je barem tijekom prvih desetljeća 14. stoljeća pr. Kr. hetitski autoritet u zapadnoj Anatoliji bio slab, jedva nešto više od simbola na nekim teritorijima na koje su polagali pravo. To je dalo priliku ekspanziji ahijavanskih/mikenskih aktivnosti u regiji, možda u početku kroz pljačkaške pohode vojnih zapovjednika koji ne odgovaraju nikome, poput Attarisiye. Te su aktivnosti popločile put za značajniju i formalniju ahijavansku prisutnost u regiji do kraja tog stoljeća (Beckman *et al.* 2011: 99). Ono malo autoriteta što su imali u tom području, Hetiti su htjeli održati kroz lokalne vazale koji su prisezali odanost hetitskoj kruni i bili obvezani uvjetima tog savezništva da brane teritorije vrhovnog kralja u zemljama gdje su bili postavljeni (Beckman *et al.* 2011: 99-100). Madduwatta je vrlo uspješno na svoju korist okrenuo popustljivost koju su Tudhalija i Arnuwanda pokazivali prema njegovom kontinuiranom kršenju ugovora i njegovih obveza te djelima potpune izdaje. Hetitski su vladari možda osjetili da je njihova vlast na zapadu previše nesigurna da učine išta drugo osim održavanja otvorenih diplomatskih puteva s Madduwattom. Iako su protestirali zbog njegovog sramotno lošeg ponašanja, nastavili su mu

dozvoljavati popriličnu širinu ispunjenja njegovih vladarskih ambicija na zapadu. Ukratko, i dalje su mu davali prostora da radi što hoće (Beckman *et al.* 2011: 100).

AhT 4: Pismo kralja zemlje Hati (vjerojatno Hatušili III) kralju Ahhiyawe – „Tawagalawa pismo“ (CTH 181)

Tradicionalno poznata kao „Tawagalawa pismo“, ova treća i vjerojatno posljednja tablica dugog diplomatskog dopisivanja hetitskog velikog kralja (vjerojatno Hatušilija III) i neimenovanog vladara jednakog statusa u Ahhiyawu, zapravo ima vrlo malo veze s eponimnom osobom, tj. Tawagalawom. Mnogo važniju ulogu u odnosima između ove dvije zemlje igra Piyamaradu, pljačkaš koji ulazi u zemlju Hati gdje uzrokuje nevolje, pruža otpor prijateljskoj ponudi hetitskog vladara te se povlači u zemlju koju kontrolira Ahhiyawa. Ovdje hetitski monarh traži da njegov korespondent upotrijebi svoj utjecaj ili da uvjeri Piyamaradua u njegove vlastite dobre namjere ili da mu uskrati upotrebu teritorija Ahhiyawe kao bazu za njegove operacije. Kroz pismo usput saznajemo za raniji sukob između zemlje Hati i Ahhiyawe oko Wiluše koji je bio riješen prijateljski (Beckman *et al.* 2011: 101). Prvo ćemo se pozabaviti samim sadržajem pisma, a kasnije ćemo ga analizirati i pokušati doći do zaključaka.

Pismo nam kaže da je grad Attarimma bio uništen pa je narod Lukke pozvao u pomoć Tawagalawu i hetitskog vladara. Kad je kraj Hatija stigao u grad Salapu, Piyamaradu mu je poslao poruku u kojoj kaže da mu pošalje svog prijestolonasljednika kako bi ušao u kraljevu službu, ali ga Piyamaradu na kraju odbija i ponižava. Nije sasvim jasno kakvo je namještenje Piyamaradu tražio, ali čini se da je očekivao da bude postavljen kao vazalski kralj u nekoj od arzavskih država, najvjerojatnije u kraljevstvu Mire (Hawkins 1998: 17). Nakon tog događaja, kralj je stigao u grad Waliwandu odakle šalje poruku Piyamaraduu da uskoro dolazi u Iyalandu te da očekuje da Piyamaradu isprazni taj grad od svoje vojske. Tamo su ga ipak dočekale neprijateljske trupe – bitka se odvijala na tri mjesta, a Piyamaraduov brat Lahurzi je pak pripremio zasjedu hetitskom kralju. (Beckman *et al.* 2011: 103). U ovom odlomku vladar Hatija naziva kralja Ahhiyawe svojim bratom što ukazuje na to da ga gleda kao sebi jednaka.

U pismu dalje stoji kako je hetitski kralj sam uništio zemlju Iyalande i ostavio jedino tvrđavu Atriyu da bi nakon toga otišao u grad Abu i poslao poruku Piyamaraduu u Millawandu da dođe do njega. Kako Piyamaradu nije dolazio, kralj se zaputio u Millawandu da razgovara s njim, ali je Piyamaradu pobjegao brodom dok su Atpa i Awayana slušali njegovu optužnicu jer su mu bili zetovi. Hetitski vladar naveo ih je da se zakunu da će čitav ovaj problem

prenijeti osobi s kojom se dopisuje, tj. kralju Ahhiyawe (Beckman *et al.* 2011: 103), da bi na kraju rekao da će sam pisati o tome svom bratu, opet se referirajući na ahijavanskog kralja (Beckman *et al.* 2011: 109). Kralj Hatija dalje spominje da je kočijaš Tapala-Tarhunta često vozio kočiju s Tawagalawom kojeg naziva bratom svog korespondenta (Beckman *et al.* 2011: 111), no ovdje se to ne odnosi na jednakost po statusu, već na obiteljsku vezu.

Kralj dalje piše da je Piyamaraduu dao obećanje sigurnog prolaska kroz njegovu zemlju (ako mu vladar pošalje kruh i pivo, nitko mu ne smije učiniti ništa nažao) te da mu je rekao da od njega očekuje objašnjenje nakon čega će ga poslati kući i o tome pisati „svom bratu“. Njegov plan je da kao taoca pošalje ranije spomenutog kočijaša Tapala-Tarhuntu kralju Ahhiyawe umjesto Piyamaradua koji treba doći do Hatija, razgovarati s kraljem i vratiti se u Ahhiyawu. Taj se kočijaš oženio u obitelj hetitske kraljice, stoga je dovoljno vrijedan kralju da ga pošalje kao dostojnu zamjenu (Beckman *et al.* 2011: 111). Nakon toga spominju se čovjek imenom Sahuranuwa, robovi, izbjeglice i sluge, a hetitski vladar poručuje ahijavanskom da od njega očekuje da krene za njegovim slugom, ako mu ikada jedan pobjegne (Beckman *et al.* 2011: 113).

Dalje slijedi priča o planu hetitskog vladara i njegovim daljnjim očekivanjima. Prvo citira Piyamaradua: „Prijeći ću u zemlju Masa i zemlju Karkiya, ali ću ovdje iza sebe ostaviti zarobljenike, civile, svoju(!) ženu, djecu [i] kućanstvo.“, da bi na to kralju Ahhiyawe postavio pitanje: „Hoće li (zaista) ići po tom planu? Dok on ostavlja svoju ženu, djecu i kućanstvo u zemlji mog brata, hoće li ga tvoja zemlja uzdržavati? Ova osoba stalno napada moj teritorij. Ali ako ja to ... njemu, on se vraća u tvoju zemlju. Slažeš li se s time, moj brate? Jesi li sad [...] ovo?“. Kralj Hatija nastavlja: „O, moj brate, napiši mu ovu jednu stvar, ako ništa (drugo): 'Ustani i kreni u Hati. Tvoj gospodar pomirio se s tobom. Ako nećeš, onda dođi u Ahhiyawu i na kojoj god lokaciji te smjestim, [...] Ustani (i) nastani se na [drugom] mjestu. Dokle god si neprijatelj kralju Hatija, bit ćeš mu neprijateljem iz druge zemlje! Nećeš mu biti neprijateljem iz moje zemlje. Ako bi ti(!) radije bio u Karkiyi ili Masi, idi tamo. Kralj Hatija uvjerio me o predmetu zemlje Wiluša u vezi koje smo on i ja bili neprijatelji jedan drugome, i pomirili smo se. Sada(?) neprijateljstvo između nas nije prihvatljivo.'. [Pošalji to] njemu. Ako ti/on bude/š [u ...] Millawandi, onda će moji sluge grupno pobjeći u [...] tu. I moj brate, ja sam/imam [...] preko protiv zemlje Millawanda.“ (Beckman *et al.* 2011: 115).

Pred kraj onoga što nam je ostalo od pisma, hetitski kralj govori kako bi si saveznici trebali opraštati ako priznaju uvredu ili napad te da mu je kralj Ahhiyawe jednom već napisao da je on (dakle, hetitski vladar) upotrijebio silu protiv njega, ali njegov je izgovor da je tada bio još mlad (Beckman *et al.* 2011: 117). Na samom kraju hetitski kralj izražava sumnju da je jedan

poslanik (ili njegov ili ahijavanski) izmijenio poruku pa predlaže da se krivcu ili obojici odrube glave (Beckman *et al.* 2011: 119).

Kao što je iz navedenog sadržaja vidljivo, dokument „Tawagalawa pismo“ napisan je od strane hetitskog kralja kralju Ahhiyawu u kojem se autor žali na aktivnosti hetitskog otpadnika Piyamaradua koji je pljačkao hetitski vazalski teritorij i poticao otpor protiv svog vladara. Primatelj ovog dokumenta očito je dao prešutnu potporu tim aktivnostima i dao Piyamaraduu utočište na teritoriju Ahhiyawu kako bi spriječio da odmetnik padne u hetitske ruke. Nije sačuvano ni ime primatelja ni autora, a preživjela je samo treća od tri tablice koje su sačinjavale dokument. Većina stručnjaka autorstvo pripisuje Hatušiliju III (Beckman *et al.* 2011: 119), što datira dokument u sredinu 13. stoljeća pr. Kr. (Beckman *et al.* 2011: 120). Postojale su ranije spekulacije da je autor možda Muwatali II, Hatušilijev brat i prethodnik, ali sada većina pretpostavlja da se ipak radi o Hatušiliju. Ne zna se ni identitet kralja Ahhiyawu iako se tekst referira na njegovog brata Tawagalawu koji je navodno došao u zapadnu Anatoliju da primi i prenese na ahijavanski teritorij lokalne buntovnike koji su tražili zaštitu od hetitskih vlasti. Vjerojatno je Tawagalawa bio smješten u Millawandi odakle je provodio svoje operacije u Lukki i šire te je zasigurno bio ahijavanski predstavnik najvišeg statusa na anatolijskom tlu (Niemeier 1999: 152). Kako je teren bio nepristupačan, a Tawagalawu je mobilnost bila od velike važnosti, pretpostavlja se da se većinom kretao morskim putevima što ukazuje na posjedovanje i držanje mornarice u anatolijskim vodama (Simpson 2003: 221). Uvriježeno je mišljenje da „Tawagalawa“ predstavlja grčko ime Eteoklo, mikenski (linear B) *e-te-wo-ke-le-we* (Beckman *et al.* 2011: 120). Iako je u navedenoj literaturi ime zapisano u ovom obliku, ovdje ćemo to ispraviti i napisati točniji oblik, imajući na umu da linear B nije sadržavao simbol za slogove koji počinju slovom *l*, već su umjesto toga bili upotrebljeni slogovi koji počinju slovom *r*, dakle točniji oblik bio bi *e-te-wo-ke-re-we*. Poznata nam je ranija forma tog imena koja glasi „Etewoklewes“, tj. „ΕτεϜοκλέϜες“, kada je arhaična digama još bila u upotrebi označavajući glas /w/ koji je postojao u mikenskom grčkom jeziku, ali se kasnije izgubio.

Ako pustimo mašti na volju, mogli bismo Tawagalawu poistovjetiti s mitskim Eteoklom, sinom Edipa i Jokaste, mlađim Polinikovim bratom. Prema priči, nakon otkrića o Edipovim djelima i rodbinskim vezama, Edip protiv svoje volje (iako je to prvotno bila njegova ideja) biva protjeranim iz Tebe kojom je do tada kraljevaio, u skladu sa željama njegovog ujaka i šurjaka Kreonta te vlastite dvojice sinova koji su poželjeli prijestolje za sebe. Braća su se dogovorila kako će vladati naizmjenice po godinu dana, a kako je Polinik bio stariji, njemu je pripalo pravo da prvi sjedne na tron. Njegov mlađi brat Eteoklo nije bio zadovoljan tim

dogovorom jer je želio prijestolje samo za sebe pa je pridobio narod i protjerao svog brata iz tebanske zemlje. Polinik je nakon toga pobjegao u Arg na Peloponezu gdje je oženio Argiju, stariju kćer kralja Adrasta koji je pak na njegov nagovor dao okupiti sedam knezova s njihovim vojskama (uključujući i Adrasta i Polinika) kako bi poveo rat protiv Tebe. Događaji s njihovog pohoda kao i razvoj bitke i njezin svršetak poznati su nam pod zbirnim imenom „Sedmorica protiv Tebe“, kako se zove Eshilova drama iz trilogije o Edipu.

Budući da je Teba imala sedam vrata, a neprijateljska vojska je bila podijeljena u sedam dijelova predvođenih vojskovođama, bilo je odlučeno da se po jedna vojska bori pred jednim tebanskim vratima, kako nam kaže citat: „Međutim su Kreont i Eteoklo održali ratno vijeće i odredili da svaka od sedmorih vrata Tebe zaposjedne po jedan vojvoda, postavivši tako protiv neprijateljskog broja vojvoda jednak broj svojih.“ (Schwab, 1984: 241). Nakon što se odigrala bitka, a vojske s obje strane brojile stradale na stotine, Eteoklo je došao na sljedeću ideju: „O Danajci i Argejci svi koji ste ovamo došli, i vi narodi Tebe! Na žrtvujte uludo tolike živote, jedni za Polinika, a drugi za mene, njegova brata! Pustite radije meni samomu da na se primim svu opasnost te borbe i da se u dvoboju ogledam sa svojim bratom. Ako ga ubijem, pustite da ostanem gospodar u kući; ako li padnem od njegove ruke, onda mu prepuštam domovinu i ne prolijevajte beskorisno svoju krv pod ovim zidinama.“ (Schwab, 1984: 245). Kao što je reklo proročanstvo, a i Edipova kletva, braća su u dvoboju ubila jedan drugoga, što je rezultiralo još većim pokoljem argejske vojske i konačnom pobjedom Tebanaca. Prijestolje je pripalo Kreontu koji je Eteokla dao pokopati s kraljevskim počastima, dok je Polinika zabranio pokopati kako bi ga obeščastio.

Zanimljiva je podudarnost da se rat sedmorice protiv Tebe odvio jednu generaciju prije Trojanskog rata, dok je „Tawagalawa pismo“ sastavljeno također otprilike jednu generaciju prije nego se datira Trojanski rat. Naravno, ovo nije ništa više od romantičnih spekulacija jer do sada nije sa sigurnošću utvrđena povijesnost Trojanskog rata, a jedina konkretna veza mitova i arheologije imena su gradova te pojedinaca o kojima postoje zapisi, a slučajno dijele ime s nekom mitološkom osobom. Ima li uopće istine u tim pričama i, ako ima, u kojoj mjeri – vrlo vjerojatno nikada nećemo znati. Jedino što u ovom slučaju povezuje mitskog Eteokla i povijesnog Tawagalawu jest ime te činjenica da su obojica bili braća kraljeva – Eteoklo je bio brat Polinika, starijeg Edipovog sina i legitimnog nasljednika tebanskog prijestolja, dok je Tawagalawa bio brat kralja Ahhiyawae. Ovdje prestaje svaka sličnost između mita i povijesti pa ikakvom teoretiziranju više nema mjesta, ali korisno je ponekad u određenoj se mjeri poigrati intrigantnim idejama i vidjeti dokle možemo doći. Sironić (1995: 14) kaže: “Nema dvojbe da su svi motivi proizašli iz stvarnih, proživljenih događaja, koji su se zbog usmene

predaje sve više udaljavali od svoje povijesne jezgre i spajali s drugim srodnim motivima. (...) Historijska jezgra priča može se izvući sa stanovitom sigurnošću samo iz imena osoba, mjesta, kultova i običaja, koji su se čuvali još u historijsko doba.”. Nakon ovog svojevrsnog *intermezza* vrijeme je da se vratimo u srž teme.

Iako se ovaj dokument popularno naziva „Tawagalawa pismo“, on zapravo sadrži samo kratku referencu na Tawagalawu i više je fokusiran na autorov popis pritužbi na Piyamaradua. Pismo blago prekora kralja Ahhiyawe zbog potpore koju je dao Piyamaraduu, ali njegova glavna svrha je da dobije ahijavansku suradnju pri zauzdanju odmetnikovih antihetitskih aktivnosti u budućnosti, što je potpomognuto autorovim uvelike pomirbenim tonom. Hatušili se referira na neuspješnu kampanju koju je vodio na zapadu na mjestu gdje počinju praznine u tekstu. Prema onome što se može pročitati, on tvrdi da je marširao na zapad da uguši ustanak u zemljama Lukke gdje je došlo do podjele lojalnosti. Neki stanovnici Lukke javili su se Tawagalawi kojemu ih je doveo Piyamaradu, vjerojatno da ih Tawagalawa smjesti negdje na teritoriju Ahhiyawe, dok su drugi koje je Piyamaradu silom odveo iz njihove domovine zvali hetitskog kralja da ih spasi. Bilo je predloženo da se događaji koji se ovdje spominju također nalaze opisani u fragmentarnim ostacima Hatušilijevih Anala koji se referiraju na veliku pobunu u Lukki. U svakom slučaju, iz pisma je jasno da je Piyamaradu smatran začetnikom i vođom antihetitskih aktivnosti na zapadu te da je bio glavna meta hetitske zapadne kampanje. Hatušili je inicirao diplomatsko rješenje već kad su njegove trupe krenule na zapad, ali se Piyamaradu izvukao iz mirovnih pregovora i dalje prkosio. Njegova je vojska na kraju protjerana iz utvrde Iyalanda (nakon žestokog otpora prema hetitskim napadačima), ali je Piyamaradu izbjegao zarobljavanje i pobjegao u Millawandu. Hetitski kralj krenuo je za njim, ali je ušao na teritorij Millawande tek nakon što je Piyamaradu odbio predati se. Zbog ovoga je Hatušili poslao apel kralju Ahhiyawe koji je navodno odgovorio tako što je naredio lokalnom vladaru Millawande imenom Atpa (koji je ujedno bio već spomenuti Piyamaraduv zet) da izruči odmetnika, no kad je Hatušili ušao u Millawandu Piyamaradu je već bio pobjegao brodom (Beckman *et al.* 2011: 120). Smjestio se na ahijavanskom teritoriju, vjerojatno na jednom od otoka pod kontrolom kralja Ahhiyawe, pred anatolijskom zapadnom obalom – van dometa Hetitima (Beckman *et al.* 2011: 120), ali dovoljno blizu da nastavi napadati hetitski teritorij nakon odlaska Hatušilijevih trupa (Beckman *et al.* 2011: 121). Zbog toga je Hatušili pristupio kralju Ahhiyawe i predložio mu tri potencijalna rješenja na temelju kojeg bi Ahhiyawa mogla nešto poduzeti: 1) uvjeriti Piyamaradua da se preda hetitskim vlastima, 2) dozvoliti mu da ostane na teritoriju Ahhiyawe, ali samo ako ostane tamo i više se ne uključuje u ikakve antihetitske aktivnosti, i 3) natjerati ga da ode u drugu zemlju i sa

sobom odvede svoju obitelj i svu pratnju. Ne zna se ishod Hatušilijevog apela, no u svjetlu kasnijih događaja malo je vjerojatno da je ova molba na bilo koji način umanjila ahijavansku potporu anihetitskim aktivnostima u zapadnoj Anatoliji, a kralj Ahhiyawe i njegovi nasljednici nastavili su osnaživati svoj utjecaj u regiji. Od velike je važnosti to da je u ovo vrijeme Millawanda već potpala pod teritorij Ahhiyawe što je očito iz Hatušiljevih pregovora s kraljem Ahhiyawe oko Piyamaradua nakon što je ovaj pobjegao u Millawandu te iz činjenice da je tadašnji lokalni gospodar Millawande, Atpa, očito bio pod ahijavanskim autoritetom. Vidjeli smo kako je Muršili II donekle uspostavio vlast nad Millawandom u trećoj godini svoje vladavine (oko 1319. g. pr. Kr.) nakon što se Millawanda neuspješno pokušala pripojiti Ahhiyawu. Ipak, kasnije je pala pod ahijavansku kontrolu, možda u vrijeme vladavine Muršilijevog nasljednika Muwatalija II (oko 1295. do 1272. g. pr. Kr.) koji se možda s time i složio jer je želio stabilizirati odnose na zapadu prije svog razračunavanja s Egipćanima u Siriji. Arheološki dokazi upućuju na značajnu mikensku prisutnost u Millawandi u tom periodu što se dobro povezuje s tekstualnim dokazima koji ukazuju na jačanje i utvrđivanje ahijavanske političke kontrole nad ovim važnim dijelom teritorija zapadne Anatolije. Millawanda je od tada služila kao baza za daljnje širenje ahijavanskog/mikenskog utjecaja na kopnu, ali je na kraju to ostao jedini bitan centar ahijavanske moći na anatolijskom kopnu (Beckman *et al.* 2011: 121). Bitno je naglasiti da je Hatušiliju bilo jasno da ne može garantirati dugotrajnu sigurnost hetitskim područjima u toj regiji dokle god je kralj Ahhiyawe imao čvrsto uporište na anatolijskom kopnu (Bryce 1998: 323-324).

Kao što smo već utvrdili, ovo nam pismo daje informacije o ranijim odnosima između autora i primatelja. Sukobi su navodno izbili oko zemlje Wiluša (Beckman *et al.* 2011: 121) koja je bila smještena u sjeverozapadnoj Anatoliji i o kojoj će više riječi biti kasnije. Ovo je jedini primjer u zbirci o Ahhiyawu gdje postoji referenca na direktan konflikt između Hatija i Ahhiyawe. U svim ostalim slučajevima, neprijateljske aktivnosti Ahhiyawe protiv Hetita očito su bile ograničene na potporu lokalnih pobunjenika kao što je bio Piyamaradu. Važno je naglasiti da većina gleda na Piyamaradua kao na običnog pljačkaša, ali Hawkins ističe mogućnost da je on zapravo bio nekadašnji arzavski princ koji se želi domoći svog komadića zemlje (Hawkins 1998: 17). Niemeier za Piyamaradua kaže da je vjerojatno unuk arzavskog kralja Uhha-zitija i sin Piyama-Kurunte koji je ostao u Ahhiyawu gdje je postao kraljev štićenik te je pod njegovom zaštitom provodio svoje anihetitske aktivnosti s bazom u Millawandi (Niemeier 1999: 151).

Ipak, ne znamo prirodu ni razmjer sukoba u slučaju Wiluše, bilo da se radilo o otvorenom ratu, pokojem okršaju ili samo verbalnom sukobu diplomatskim putevima. Glagol ku-ru-ri-iḫ-ḫu-e-en ovdje korišten, može značiti bilo što od prethodno navedenog (Beckman *et al.* 2011: 121). U svakom slučaju, ako se Hatušilijeva tvrdnja da je u vrijeme tog sukoba bio mlad uzme kao činjenica, to bi moglo ukazivati da se to dogodilo rano u njegovoj vladavini ili možda čak za vrijeme vladanja njegovog brata Muwatalija jer je već u to vrijeme Hatušili prakticirao značajan politički i vojni autoritet unutar hetitskog kraljevstva (Beckman *et al.* 2011: 122).

Važne su i Hatušilijeve redovite reference o njegovom ahijavanskom dopisniku kojeg opisuje epitetima „meni jednak“, „moj brat“, „Veliki kralj“ i tako ga i oslovljava. Ovi se izrazi nisu olako koristili u međunarodnoj kraljevskoj terminologiji – u kontekstu Bliskog istoka, „Velikim kraljevima“ nazivalo se vladare Hatija, Egipta, Babilona, Mitanija i, poslije pada potonjeg, Asirije. Samo su Veliki kraljevi oslovljavali one sebi jednake „moj brate“. Tako je kralj Ahhiyawe od Hatušilija dobio status koji je sigurno značio puno više od njegove stvarne uloge i važnosti u bliskoistočnom svijetu, pogotovo kad se uspoređi s egipatskim faraonom ili vladarima Mezopotamije od kojih nismo dobili nijednu referencu ili spomen na kralja ili kraljevstvo Ahhiyawe. Ahijavanski kralj iz „Tawagalawa pisma“ bio je jedan od mnogih vladara malih kraljevstava u kasnobrončanodobnom grčkom svijetu, premda je bio jedini čiji je teritorij uključivao otoke pred anatolijskim kopnom s glavnom bazom na samom kopnu. S Hatušilijevog pogleda na stvari, on je postao važan sudionik na bliskoistočnoj sceni u tolikoj mjeri da si je osigurao priznanje kao Veliki kralj i kraljevski brat – terminologija koja je implicirala potpunu diplomatsku jednakost između dva kralja i koja je mogla koristiti hetitskim pokušajima da pridobiju čovjeka čiju su suradnju toliko silno željeli osigurati (Beckman *et al.* 2011:122). Suradnja i naklonost kralja Ahhiyawe Hatušiliju su bile bitne iz više razloga – Ahhiyawa je bila dovoljno moćna da Hetitima uzrokuje probleme u zapadnoj Anatoliji, poticala je Piyamaraduove antihetitske aktivnosti kojima je mogla stati na kraj (ali očito nije htjela), a kako je Hatušili bio uzurpator prijestolja, trebalo mu je prepoznavanje i podrška drugih kraljeva jer je njegov međunarodni status još uvijek bio nesiguran (Dickinson 2009: 275-284).

U svakom slučaju, očito je da je hetitska kontrola nad vazalskim teritorijima postajala sve nesigurnija, posebno zbog širenja ahijavanskog utjecaja u regiji. Dokaz slabljenja hetitskog autoriteta vidimo u nemogućnosti da Hetiti garantiraju sigurnost svojim zapadnim teritorijima. Piyamaradu je opljačkao hetitski teritorij i pobjegao od kazne, čak i kad je hetitska vojska pod osobnim kraljevim vodstvom došla po njega. To nam dovoljno govori o polaganom, ali postojanom gubitku hetitske kontrole na zapadu (Bryce 1998: 331).

Oznaka „Veliki kralj“ uz vladara Ahhiyawe još se neko vrijeme zadržala u hetitskim spisima, možda dok nije bila naglo izbačena iz diplomatske konverzacije prilikom sastavljanja Sporazuma Tudhalije IV od Hatija i Shaushga-muwe, kralja zemlje Amurru (Beckman *et al.* 2011: 122).

AhT 5: Pismo kralja Hatija (vjerojatno Tudhalija IV) zapadnoanatolijskom vladaru (možda Tarkasnawa, kralj Mire) – „Milawata pismo“ (CTH 182)

U sačuvanom dijelu ovog pisma ne spominje se Ahhiyawa, ali uvelike se spominju neki individualci i politički entiteti duboko uključeni u rivalstvo između Hatija i Ahhiyawe, npr. odmetnik Piyamaradu, zemlja Wiluša i grad Milawata. Ime primatelja, zasigurno nekog vladara u zapadnoj Anatoliji, izgubljeno je u oštećenom pozdravu u pismu, dok identitet hetitskog vladara ostaje skriven iza njegove titule „Moje Veličanstvo“ (𐎲𐎵𐎲𐎠𐎫𐎲). Ipak, ponovno postavljanje osobe imenom Walmu na mjesto kralja Wiluše navodi nas na zaključak da je ovaj kralj vjerojatno jedan od nasljednika Muwatalija II za čije je vladavine Wilušom vladao Alaksandu pa bi autor ove poruke najvjerojatnije bio Tudhalija IV (Beckman *et al.* 2011: 123). Sadržaj pisma nam govori o tome kako je otac primatelja želio granični dio zemlje Hati pa ga je hetitski kralj porazio, ali se dobro ponio prema njegovom sinu jer ga je primatelj priznao za kralja tako da je na kraju od hetitskog vladara dobio zemlju svog oca. Između ostalog, kralj upozorava primatelja da ga ne tretira kao što ga je njegov otac tretirao (Beckman *et al.* 2011: 125). Pismo spominje i Kulana-zitija koji je zadržao drvene tablice koji je hetitski kralj napravio za Walmua i onda ih donio primatelju. Kralj traži da ih njegov korespondent prouči, poručuje mu da mu vjeruje te da mu pošalje Walmua kako bi ga opet postavio za kralja Wiluše i njihovog vojnog vazala kao što je nekoć bio. Nakon toga, kralj i primatelj uspostavljaju granice Milawate (Beckman *et al.* 2011: 129). To bi ukratko bio sadržaj pisma, a sada je na red došla njegova detaljnija analiza i stavljanje u kontekst.

Ovaj dokument opće je poznat kao „Milawata pismo“, a tako se zove jer se granice zemlje Milawata/Millawanda spominju među temama kojima se ovaj tekst bavi. Uz Milawatu, spominju se i druge regije zapadne Anatolije, uz fragmentarne informacije o njihovoj povijesti tijekom posljednjih stoljeća kasnog brončanog doba. Njegova vrijednost kao povijesnog izvora bila je uvećana kad je H. A. Hoffner otkrio fragment u kolekciji hetitskih tablica u Berlinu koji se savršeno spojio s jednim od slomljenih rubova do tada jedinog prepoznatog dijela dokumenta (KUB 19.55). Hoffnerovo spajanje tekstova omogućilo je povezivanje djelića informacija na prvotno odvojenim fragmentima i providjelo temelj za djelomičnu

rekonstrukciju jednog od najoštećenijih dijelova ovog dokumenta. Nažalost, ni autorovo ime kao ni ime primatelja ne pojavljuju se među informacijama u spojenom i potpunijem tekstu. Ipak, postoji konsenzus da je autor bio Tudhalija IV, a između mnogih kandidata za primatelja najvjerojatniji je Tarkasnawa, vladar arzavskog kraljevstva imenom Mira koje je ležalo odmah sjeverno od Milawate. Zbog toga ćemo nadalje identificirati autora i primatelja pod tim imenima, iako još ne postoji čvrsti dokaz da je tome definitivno tako (Beckman *et al.* 2011: 131). Jedan od argumenata koji ide u prilog poistovjećivanju primatelja s Tarkasnawom jest natpis A iz Karabela prema kojem se može zaključiti da je Mira dijelila granicu s Milawatom i vrlo je vjerojatno bila ključna za širenje hetitskog utjecaja na zapadu (Hawkins 1998: 19). Neki predlažu da je primatelj pisma možda bio Atpin sin koji je vladao u Milawati, ali nigdje u hetitskim tekstovima ne postoji indikacija da je Milawata bila sjedište bilo kakvog kralja pa tu ideju možemo odbaciti (Simpson 2003: 220).

Iz bolje očuvanih dijelova pisma saznajemo da je Tudhalija ušao u vojni sukob s Tarkasnawinim ocem, prethodnim kraljem Mire čije je ime možebitno bilo Alantalli, barem prema onome što se s velikim naporom može protumačiti iz natpisa u Karabelu (Hawkins, 1998: 8). Tarkasnawin otac je osvojio hetitski pogranični teritorij uz svoju zemlju i uzeo taoce iz gradova pod hetitskom upravom. Tudhalija ga je porazio i smijenio te zamijenio Tarkasnawom na mjestu novog vladara Mire – jedne od zemalja Arzawe koja je bila hetitski vazalski teritorij barem od ranih godina vladavine Muršilija II. Tudhalija je ušao u partnerstvo s Tarkasnawom u kojem je potonji dobio ulogu regionalnog nadvladara s neposrednim autoritetom nad nekolicinom hetitskih vazalskih teritorija na zapadu, dok je istovremeno ostao podanik koji direktno odgovara hetitskom kralju (Beckman *et al.* 2011: 132). Ovaj primjer jedinstven je u imperijalnoj organizaciji hetitskog svijeta i možda je bio potaknut sve većim hetitskim poteškoćama pri održavanju autoriteta nad zapadnim teritorijima. U skladu s poretkom, Tudhalija je uz konzultacije s Tarkasnawom utemeljio nove granice za zemlju Milawate koja je na sjeveru graničila s Mirom. Iz teksta se čini da je Milawata ostala neovisna od Tarkasnawine vlasti, ali to ipak ne možemo sa sigurnošću potvrditi. Primjećujemo da je u vrijeme „Tawagalawa pisma“ Milawata bila pod vlašću kralja Ahhiyawae, a zbog nedostatka ikakve reference na Ahhiyawu u ovom novom poretku za granice Milawate čini se da to više nije slučaj. Možda je ahijavanski kralj do ovog perioda izgubio Milawatu te je ona prešla pod hetitsku upravu, ali to je samo jedna od mogućnosti. Okolnosti toga nisu nam poznate, ali je ovo možda bio rezultat jedne od Tudhalijinih zapadnih kampanja. Vjerojatno je smijenjeni vladar Milawate bio Atpa, ahijavanski vazal iz „Tawagalawa pisma“ (Niemeier 1999: 153). S gubitkom Milawate, Ahhiyawa bi sigurno izgubila utjecaj bilo gdje na anatolijskom kopnu pa

nam ovo možda daje kontekst za brisanje kralja Ahhiyawē s liste Velikih kraljeva u Sporazumu sa Shausga-muwom (AhT 2). S druge strane, Bryce ranije tvrdi da je primatelj pisma vladar Milawate pa mu to služi kao glavni argument za prelazak Milawate iz ahijavanskih u hetitske ruke (Bryce 1998: 339-343), ali tu smo mogućnost već otpisali. Ipak, čini se da je i nakon gotovo sigurnog utvrđivanja identiteta primatelja ideja o hetitskom osvajanju Milawate otišla dovoljno daleko da se nedostatak reference na Ahhiyawu u ovom pismu tumači kao njezin potpuni nestanak iz Anatolije, poglavito Milawate nad kojom hetitski kralj napokon ima kontrolu. Možda se upravo tako nešto zaista dogodilo, ali ako gledamo isključivo ovaj tekst, za to nemamo dovoljno jake argumente. S druge strane, arheološki nalazi ukazuju na jenjavanje mikenske prisutnosti na zapadnoj obali Anatolije, konkretnije u Miletu – mikenskih elemenata ima sve manje, a anatolijski se nešto češće pojavljuju, no to još uvijek ne mora značiti da su upravo Hetiti bili ti koji su preuzeli Milet. Ono što možemo utvrditi je da je došlo do promjena u Miletu/Milawati, da je mikenska/ahijavanska prisutnost u Anatoliji na izmaku (barem u dotadašnjem obliku) te da su možda za to bili zaslužni Hetiti.

Važna značajka Hoffnerovog spajanja tekstova jest doprinos maloj količini informacija koje imamo o kraljevstvu Wiluše. Ona je također bila hetitska vazalska država koju većina stručnjaka smješta u sjeverozapadnu Anatoliju, u regiju klasične Troade – čime se pak podupire Forrerovo izjednačavanje hetitskog imena Wiluša s homerskim (*W*)*Ilios*. Iz spajanja tablica saznajemo da je čovjek pod imenom Walmu (poznat još iz KUB 19.55 prije spajanja tekstova) zapravo kralj Wiluše kojeg su pobunjenici protjerali iz njegove zemlje i koji je tražio utočište kod Tarkasnawe te bio u Miri kad je Tarkasnawa primio pismo svog hetitskog nadvladara. Pismo je dostavio hetitski kraljevski diplomat Kulana-ziti (prije se čitalo Kuwatna-ziti) koji je lokalnom kralju dao drvene tablice koje potvrđuju autentičnost Walmuovog prava na prijestolje. Upravo je to popločilo put ponovnom postavljanju izbjegličkog kralja u Wilušu nakon što ga je Tarkasnawa predao Tudhaliji pa je Walmu od tada opet imao svoju prijašnju ulogu kao „vojni vazal“ (tako Beckman prevodi termin „kulawaniš“) oba kralja. To znači da se Tarkasnawina uloga regionalnog nadvladara protezala na sjever duž egejske obale pa u zaleđe do dalekog sjeverozapada Anatolije. On je možda upravljao i zemljom rijeke Seha koja je ležala između njegovog kraljevstva i Wiluše, ali u onome što je ostalo od ovog dokumenta nema referenci na taj teritorij. Unatoč moći koju je dao Tarkasnawi, Tudhalija mu nije potpuno vjerovao – problem koji je tek trebao biti riješen bilo je njegovo kontinuirano zadržavanje taoca koje je njegov otac uzeo iz gradova Utima i Atriya koji su bili pod hetitskom vlasti. Ovaj problem Tudhalija spominje u zadnjem odlomku pisma prije nego je ostatak odlomljen i izgubljen (Beckman *et al.* 2011: 132). Referenca na

Piyamaradua, jednog od hetitskih najopasnijih neprijatelja na zapadu, u iznimno oštećenom dijelu teksta, ukazuje na to da je ovaj čovjek još uvijek živ i aktivan te da bez sumnje nastavlja sa svojim antihetitskim aktivnostima u regiji. Ipak, fragment koji ga spominje ne otkriva ništa o njemu osim njegovog imena (Beckman *et al.* 2011: 133).

AhT 6: Pismo kralja Ahhiyawe kralju Hatija (vjerojatno Muwatali II); (CTH 183)

Ovaj tekst predstavlja hetitski prijevod poruke poslana hetitskom kralju od strane njemu jednaka po statusu, kralja Ahhiyawe. Kao i u prethodnom slučaju, oštećenost pozdrava i upotreba titule skrivaju identitete korespondenata, ali zbog povijesnog konteksta vjerojatno se radi o Muwataliju II. Rasprava u ostatku ovog vrlo oštećenog pisma primarno se tiče vlasništva nad grupom otoka koji su očito činili dio miraza u prethodnoj generaciji (Beckman *et al.* 2011: 134). Ovo je jedno od rijetkih pisama u zbirci o Ahhiyawu čije se autorstvo može pripisati kralju Ahhiyawe. Iz konteksta je jasno da je primatelj hetitski kralj koji je u tekstu povezan s Tudhalijom jer se referira na njega kao na kraljevog pradjeda koji je pobijedio i sebi podložio kralja Assuwe. Bez sumnje, Tudhalija o kojemu se ovdje radi je Tudhalija I/II, vladar Hatija iz ranog Novog kraljevstva (kasno 15. stoljeće – rano 14. stoljeće pr. Kr.) poznat po uništenju koalicije stare 2200 godina koju stručnjaci često nazivaju „Asuvanska konfederacija“, a protezala se duž zapadne obale Anatolije i dijelom kroz zaleđe. Daljnja referenca na Tudhalijino pokoravanje Assuwe (Beckman *et al.* 2011: 137) zapisana je na maču pronađenom u Hatuši 1991. godine koji je vjerojatno proizveden u nekoj radionici u zapadnoj Anatoliji te kasnije odnesen u Hatušu kao dio ratnog plijena nakon Tudhalijine pobjede. Natpis kaže: „Kad je Tudhalija, Veliki Kralj, smrvio asuvansku zemlju, posvetio je ove mačeve Bogu oluje, svom gospodaru.“ (Beckman *et al.* 2011: 138).

Preživjeli dio ovog pisma najviše se tiče spornog vlasništva nad grupom otoka koji su najvjerojatnije ležali pred anatolijskom obalom Egejskog mora. Čini se da su u prošlosti i asuvanski i ahijavanski i hetitski vladari polagali pravo na te otoke. U tekstu se spominje diplomatski brak pradjeda kralja Ahhiyawe ili asuvanskog kralja - mala praznina na ovom mjestu u tekstu ukazuje na nemogućnost utvrđivanja je li navodni Kagamuna predak autora pisma ili asuvanskog vladara. Hoffner tvrdi da se radi o pretku kralja Ahhiyawe pa čita i prevodi A-BA A-BA A-B [I-YA? ...] kao „[moj] pradjed“, dok Beckman nesigurno tumači da se radi o pretku asuvanskog kralja pa čita i prevodi A-BA A-BA A-B [I-ŠU? ...] kao „[njegov] pradjed“. Brak se sklopio između jednog od te potencijalne dvojice i asuvanske princeze (Beckman *et al.* 2011: 138). Iz konteksta pisma logično je zaključiti da se ipak radilo

o pretku kralja Ahhiyawe jer inače ne bi postojala osnova spora oko navedenih otoka, stoga ćemo se u ovom radu prikloniti Hoffnerovom mišljenju.

Brak asuvanske princeze i kralja Ahhiyawe mogao je rezultirati time da su otoci od asuvanskog kralja preneseni na mladoženju kao dio miraza. Hetiti su očito tvrdili da je Tudhalijina pobjeda nad Assuwom njima dala vlasništvo nad asuvanskim pomorskim teritorijem, no prema riječima autora pisma, to se dogodilo nakon što su ti teritoriji već bili darovani Ahhiyawi. Sada ahijavanski kralj traži da se učvrsti njegovo pravo na te otoke te da zadobije hetitsko prihvaćanje njegovog polaganja prava kroz diplomatska sredstva – diplomatski ton pisma jasan je iz autorove upotrebe termina „moj brat“ kad se obraća hetitskom kralju (Beckman *et al.* 2011: 138).

Ostaje pitanje identiteta hetitskog vladara na kojeg je naslovljeno pismo. Povijesni i paleogeografski uvjeti većini stručnjaka govore da se radi o Muwataliju II te da ovo pismo možda pripada u kontekst velikog broja pregovora koje je Muwatali vodio s kraljem Ahhiyawe u vezi podjele teritorija na zapadu. Među rezultatima tih pregovora možda je bilo i službeno uspostavljanje ahijavanske vlasti nad Milawatom/Millawandom i potvrđivanje ahijavanske kontrole nad otocima pred zapadnom obalom. To bi tumačenje imalo dodatnu snagu kad bi se događaji iz ovog pisma mogli povezati s onima iz pisma Manapa-Tarhunte (AhT 7) kako je nekoliko stručnjaka predložilo, u čijem je slučaju Muwatali također najvjerojatnije bio primatelj. Ipak, Muwatali nije doslovce bio praunuk Tudhalije I/II, osvajača Assuwe, jer je između njih postojao razmak od pet generacija što ga čini njegovim praprapraunukom. Vjerojatno je postojala slična veza između kralja Ahhiyawe koji je navodno dobio otoke od Assuwe i njegovog potomka koji je istaknuo problem u svom pismu. U oba slučaja, termin „pradjed“ trebao bi se tumačiti općenitije kao „predak“ (Beckman *et al.* 2011: 138).

Kao i svi dokumenti iz zbirke o Ahhiyawi iz Boğazköya, pismo je napisano na hetitskom jeziku što je možda pokazatelj da je autorova palača uključivala pisare hetitskog ili luvijskog porijekla, tečne u grčkom i hetitskom jeziku. Može biti da je originalan dokument zapravo napisan na hetitskom jeziku od strane hetitskog pisara u službi kralja Ahhiyawe, ali suprotno tome Hoffner vjeruje da je tekst vjerojatno hetitski prijevod komunikacije između povjerljivih bilingualnih poslanika na zajedničkoj granici između ahijavanskog i hetitskog teritorija. Smatra da ovo nije prijevod na hetitski jezik napravljen na dvoru kralja Ahhiyawe, nego da ga je napravio hetitski poslanik koji ga je i dostavio na dvor u Hatušu i predao zajedno s oralno izrečenim sjećanjem na komunikaciju s ahijavanskim poslanikom (Beckman *et al.* 2011: 139). Melchert također smatra da se radilo o komunikaciji kraljevskih dužnosnika na granici

ahijavanskih i hetitskih područja u zapadnoj Anatoliji gdje bi se pisana poruka jednog vladara prevela na jezik primatelja i od tamo bila poslana dalje. Njegova je druga teorija da su prenosiooci poruka putovali u paru, po jedan sa svakog dvora, te morali biti osobe od povjerenja i nositi dokaz da su zaista kraljevski poslanici (Melchert 2006: 10-11).

AhT 7: Pismo Manapa-Tarhunte iz zemlje rijeke Seha kralju Hatija (vjerojatno Muwatali II); (CTH 191)

Glavna tema onoga što je ostalo od ovog pisma jest prijelaz grupe vrsnih hetitskih obrtnika koji se bave bojanjem vladaru imenom Atpa. Iako se Ahhiyawa ne spominje u sačuvanom tekstu, pismo pripada ovoj zbirci jer se pojavljuju Piyamaradu, Wiluša i Lazpa, tj. Lezbos. U pismu Manapa-Tarhunta naziva sebe slugom hetitskog gospodara te se žali na svoju bolest i na Piyamaradua koji ga je pokorio i podložio ga Atpi nakon čega je napao Lazpu. Svi obrtnici koji su mu pripadali prešli su Atpi, kao i oni koji su pripadali hetitskom kralju (Beckman *et al.* 2011: 140).

Zemlja rijeke Seha bila je dio kompleksa u zapadnoj Anatoliji poznatog pod imenom Arzawa. Prema informacijama iz tekstova, bila je smještena u sjeverozapadnom dijelu Anatolije, između Mire na jugu i Wiluše na sjeveru. Rijeka Seha mogla bi se identificirati s klasičnim *Caicusom* (danas Bakir) ili s rijekom *Hermus* (danas Gediz). Manapa-Tarhunta, vladar ove zemlje, prvi se put pojavljuje u hetitskim spisima kao buntovnik protiv hetitske vlasti na početku vladavine Muršilija II (AhT 1). Nakon što je Muršili prihvatio njegovu predaju i vratio ga na prijestolje, ostao je vjeran hetitski podanik za vrijeme Muršilijeve vladavine te u vrijeme njegova nasljednika Muwatalija II, sve dok ga potonji na prijestolju nije zamijenio njegovim sinom Masturijem. Njegovo micanje s položaja moći nije bilo zbog izdaje ili nelojalnosti, nego jer nije uspio dati Hetitima uspješnu potporu u svojoj regiji protiv pobunjenika kao što je Piyamaradu. Njegova isprika za izostanak potpore hetitskim vojnim akcijama u Wiluši mogla je biti iskrena – više nije bio mlad, oslabljen je svojim godinama i polako postaje ozbiljna prepreka svom gospodaru u vrijeme kad je Muwatali trebao osigurati snažno i stabilno vodstvo među svojim zapadnim vazalima dok se priprema za nadolazeće kampanje u Siriji pa je tako bolest Manapa-Tarhunte mogla poslužiti kao katalizator njegovog uklanjanja s prijestolja (Beckman *et al.* 2011: 143).

Nismo sigurni zašto je Muwatali poslao hetitske izvidničke snage u Wilušu. Vođa ove ekspedicije bio je Kassu i njegova zadaća nije bila sasvim jasna – ili da oslobodi Wilušu od stranih napadača ili da uguši ustanak lokalnog stanovništva. Ulomak koji govori o tome

previše je oštećen da bismo sa sigurnošću znali o čemu se radi. Piyamaradu je u ovo vrijeme zasigurno bio aktivan u toj regiji, ali se ne pojavljuje u tekstu sve dok Manapa-Tarhunta nije dovršio svoj izvještaj o Wiluši (Beckman *et al.* 2011: 143). Kraj priče o Wiluši označen je razmakom paragrafa, a hetitski vazal tada prelazi na priču o Piyamaraduovim aktivnostima protiv njegove vlastite zemlje. Piyamaradu je ponižavajuće pokorio Manapa-Tarhuntu i postavio svog zeta Atpu kao njemu nadređenog, čime je ovaj zapravo postao vladar njegovog kraljevstva. Nakon toga, napao je otok imenom Lazpa (Lezbos) koji je bio pod vlašću zemlje rijeke Seha. Kao posljedica, grupa obrtnika s otoka pobjegla je Atpi. Iz „Tawagalawa pisma“ znamo da je Atpa (tamo zabilježen kao Piyamaraduov zet) bio vladar Milawate pod vrhovnom vlašću kralja Ahhiyawe, u vrijeme kad je pismo bilo sastavljeno. Možda je već u vrijeme Manapa-Tarhuntinog pisma obnašao tu dužnost i ako je tako, njegovo postavljanje kao vladara u zemlji rijeke Seha značilo bi bitno proširenje teritorija nad kojim je imao vlast. Možda je uz zemlju rijeke Seha i zavisne joj Lazpe, i Mira ušla u novo stvoreno kraljevstvo država zapadne Anatolije jer je ležala točno između zemlje rijeke Seha i Milawate. Kupanta-Kurunta, u tom trenutku vladar Mire, spomenut je u oštećenom odlomku na kraju onoga što danas imamo od tog pisma (također, pojavljuje se u istom kontekstu kao Piyamaradu u Kbo 19.78.). Piyamaradu je možda okrenuo pozornost i na Wilušu, ako nepotpuni odlomak o Wiluši u pismu Manapa-Tarhunte zaista spada u isti kontekst kao i priča o zemlji rijeke Seha koja ga slijedi (Beckman *et al.* 2011: 144).

Nemamo nikakav zapis o ishodu hetitske ekspedicije u toj regiji. Ipak, čini se da im je pošlo za rukom ponovno uspostaviti hetitsku vlast nad Wilušom i zemljom rijeke Seha, barem prema onome što piše u sporazmu Muwatalija s Alaksanduom, vazalskim vladarom Wiluše, i zbog postavljanja Masturija kao hetitskog vazalskog vladara u zemlji rijeke Seha umjesto Manapa-Tarhunte. Sam Piyamaradu izmaknuo je rukama Hetita. U ovom slučaju (kao i u ostalim prilikama), Ahhiyawa je vjerojatno bila pokretačka sila iza njegovih aktivnosti jer je nastojao eliminirati hetitsku vlast u zemljama zapadne Anatolije, bez sumnje kako bi popločio put za uspostavljanje ahijavanske dominacije u regiji (Beckman *et al.* 2011: 144).

AhT 8: Pismo hetitskog dužnosnika kralju Hatija (Hatušili III?); (CTH 209.12)

Sadržaj pisma nam ukratko kaže da službenik piše kako je hetitski kralj tražio da se kralju Ahhiyawe pošalje diplomatski poklon te da je on stoga uzeo uzeo srebrni riton i riton od pročišćenog zlata iz diplomatskog poklona namijenjenog za Egipat pa to poslao kralju

Ahhiyawe. Dalje se žali na nedostatak zlata i srebra te traži kralja da mu pošalje što god misli da je ispravno (Beckman *et al.* 2011: 147).

Ovaj fragmentaran ulomak dolazi iz pisma datiranog u 13. stoljeće pr. Kr. nepoznatog autora kralju Hatija. Pismo se referira na pošiljku darova za Egipat i ahijavanskog kralja u kontekstu postizanja diplomatskih odnosa između hetitskog kralja i vladara Egipta i Ahhiyawe. Autor dokumenta mogao je biti jedan od hetitskih kraljevskih izaslanika koji je nedavno krenuo u Egipat na diplomatsku misiju. Takve su misije redovito pratili darovi čije su bogatstvo, količina i kvaliteta bili pažljivo promišljeni za prezentaciju pred vladarom kojemu je misija bila upućena. Međunarodni diplomatski protokol tražio je da pokloni koje je jedan vladar poslao sebi jednakom stranom vladaru moraju imati točno jednaku vrijednost onima koje je ovaj primio od njega. Hetitski kralj obavijestio je autora ovog pisma, koji je očito bio zadužen za ovakve poslove, da mora poslati odgovarajući dar kralju Ahhiyawe pa se službenik našao u nedoumici oko toga što bi trebao poslati jer nije znao je li izaslanik kralja Ahhiyawe koji je stigao na hetitski dvor sa sobom donio darove za hetitskog kralja, kao ni njihovu prirodu i vrijednost, a te bi mu informacije mogle pomoći da odluči što poslati natrag kralju Ahhiyawe. Odlučio je da iz zbirke poklona sabrane za faraona izvuče dva ritona, srebrni i zlatni, i pošalje ih u Ahhiyawu. Problem je bio u tome što kod sebe više nije imao dovoljno srebra i zlata od čega bi duplikati izvornih predmeta mogli biti napravljeni pa je zamolio kralja da mu pošalje materijale koje on sam smatra prihvatljivima da mogu nadopuniti nedostatak u pošiljci za faraona (Beckman *et al.* 2011: 149).

Jasno je da je u vrijeme sastavljanja ovog pisma primatelj, tj. hetitski kralj bio u mirnim odnosima s Egiptom i Ahhiyawom. Zbog toga, vjerojatno se radi o Hatušiliju III i pismo bi se moglo datirati u period neposredno prije ili nakon sporazuma kojeg je zaključio s faraonom Ramzesom II 1259. godine pr. Kr. Čini se da su i odnosi između Hatija i Ahhiyawe također bili mirni, iako možda u ovo vrijeme zategnuti i usiljeni ako sudimo po uvelike pomirbenom tonu „Tawagalawa pisma“ (Beckman *et al.* 2011: 149). Također, ako je hetitski kralj od svog dužnosnika tražio da pošalje darove kralju Ahhiyawe, možemo pretpostaviti da je izaslanik iz Ahhiyawe zaista stigao na hetitski dvor s poklonima jer inače ne bi imalo smisla uzvraćati mu, osim ako kralj Hatija nije igrao igru moći pa na njegovu uvredu odgovorio darom. Ovo potonje je vrlo malo vjerojatno, stoga se u ovome radu priklanjamo ideji da su darovi iz Ahhiyawe ipak stigli na hetitski dvor.

AhT 9: Pismo kralja Hatija(?) (možda Muršili II ili Hatušili III) kralju Ahhiyawe(?); (CTH 209.16)

Ovaj dokument ostatak je pisma koje je bilo jedno u nizu pisane komunikacije između autora i primatelja. Čini se da se pismo bavi nekime ili nečime što je dovedeno iz Ahhiyawe na neko drugo mjesto. Postoji referenca na sudski spor te na tablicu možda povezanu s time koju je autor odvojeno poslao svom korespondentu. U zadnjim retcima ovog fragmenta, riječi „mi, braća“ mogle bi ukazivati na diplomatski odnos međusobno jednakih dopisnika (Beckman *et al.* 2011: 152).

Moguće je da poput ostalih pisama iz 14. i 13. stoljeća pr. Kr. i ovo ima veze s povratkom u domovinu ili izručenjem hetitskih podanika koji su bili premješteni u zemlju izvan hetitske vlasti. Unutar takvog konteksta, možemo pretpostaviti da je autor pisma hetitski kralj, a dalje možemo nagađati da je primatelj kralj Ahhiyawe iz čije bi se zemlje hetitski podanici trebali vratiti ili se dio već vratio jer je u diplomatskom načinu govora on „brat“ hetitskog vladara. Da se prisjetimo, Hatušili III tako oslovljava kralja Ahhiyawe u „Tawagalawa pismu“ (AhT 4). Okolnosti ovoga pisma mogle bi biti slične nekima iz „Tawagalawa pisma“ i može biti da se oba dokumenta referiraju na isti niz događaja: Hatušili je tražio povratak hetitskih podanika koji su dobrovoljno ili silom bili odvedeni s njegovog teritorija u Ahhiyawu te više od svega, izručenje hetitskog glavnog neprijatelja na zapadu, Piyamaradua – ako se njegove antihetitske aktivnosti nisu mogle drugačije zauzdati. Moguće je da referenca na sudski spor i slanje tablice primatelju pisma (koja bi mogla potvrditi autorove tvrdnje) pripadaju u ovaj kontekst. Piyamaradu bi mogao biti neodređena treća osoba koja se spominje u pismu koje je pak moglo biti dio zbirke tekstova koji se bave njegovim aktivnostima kroz veliki dio 13. stoljeća pr. Kr. Tekst AhT 9 možda je fragment jedne od prve dvije tablice koje nedostaju u „Tawagalawa pismu“, ali Sommer je još davno smatrao da tome nije tako. Kao što je on ispravno zaključio, pregovori oko razmjene i izručenja izbjeglica i ratnih zarobljenika bile su relativno česta pojava u kontekstu diplomatskih odnosa između brončanodobnih sila. Drugi primjer jest ulomak iz Desetogodišnjih anala (AhT 1A) Muršilija II koji bi mogao ponuditi drugi mogući kontekst ovog pisma. §25' tog dokumenta mogao bi se referirati na izručenje i predaju arzavskog princa Piyama-Kurunte i drugih Arzavljana koji su potražili utočište u Ahhiyawi, a ahijavanski kralj ih je predao hetitskim vlastima. To je bio odgovor hetitskom izaslaniku kojeg je poslao Muršili i koji je putovao brodom, možda s dokumentima na tablicama kakve spominju u ovom pismu AhT 9 (Beckman *et al.* 2011: 152). Ipak, manje je vjerojatno da je Muršili II kralja Ahhiyawe nazivao svojim bratom pa je autor teksta najvjerojatnije Hatušili III.

AhT 10: Pismo (CTH 209.17)

U ovom se dokumentu spominje termin „Ahhiyawa“, ali je tekst previše fragmentaran za prijevod ili bilo kakvu analizu (Beckman *et al.* 2011: 153).

AhT 11: Prekršaji zemlje rijeke Seha (Kraljevski edikt Tudhalije IV?); (CTH 211.4)

Ovaj proglas velikog hetitskog kralja objavljuje i opravdava smjenjivanje vazalskog kralja zemlje rijeke Seha u zapadnoj Anatoliji (Beckman *et al.* 2011: 154). Budući da je ovaj dokument prilično oskudan, ovdje ćemo ga citirati gotovo u cijelosti:

„§1 (obv. 1-9) [Ovako kaže Tabarna Tudhalija, Veliki kralj]: Zemlja rijeke Seha počinila je prekršaj još jednom, po drugi put, (rekavši): '[... pra-] djed Njegovog Veličanstva nije pokorio [nas ranije] upotrebom sile, [i kad je djed Njegovog Veličanstva] pokrio zemlje Arzawe, [on nije pokorio] nas upotrebom sile. [On bi pokorio] nas, ali mi smo uklonili prekršaj protiv njega.' [Ali kasnije, Tarhuna-radu] počeo se ponašati neprijateljski/ratovao je sa mnom i oslanjao se na kralja Ahhiyawe. Našao je utočište [na Orlovom vrhu]. Onda sam ja, Veliki kralj, krenuo, [...] i osvojio Orlov vrh. Ja sam [oborio] 500 zaprega kočija [i (tako mnogo) pješastva]. Odveo sam Tarhuna-radua, zajedno s njegovim ženama [i njegovom djecom, u H̄ati], i odveo ga u Arrinu, grad boginje Sunca.“ (Beckman *et al.* 2011: 155).

Ovaj ulomak počinje povijesnim kontekstom za nedavne događaje u zemlji rijeke Seha. Njegov autor, Tudhalija IV, prisjeća se ranijeg slučaja kad se to vazalско kraljevstvo priključilo drugim zemljama Arzawe u ratu protiv Muršilija II, Tudhalijinog djeda, kako je Muršili zabilježio u svojim analima u trećoj i četvrtoj godini vladavine (AhT 1A i 1B). Muršili je krenuo u napad da kazni Manapa-Tarhuntu, vladara zemlje rijeke Seha, ali je u zadnjoj minuti opozvao svoj napad jer je Manapa-Tarhunta poslao svoju majku da moli za milost i da se ponovno zakune na odanost hetitskoj kruni. Ovo je bio prvi slučaj u kojem je to kraljevstvo počinilo „prekršaj“ protiv svog hetitskog gospodara. Pokajnički vazal „uklonio je prekršaj“ svojom predajom i ponovnim podlaganjem kralju te od tada ostao vjeran Hatiju sve dok ga nije smijenio Muršilijev nasljednik Muwatali II koji je postavio Masturija na njegovo mjesto. Čini se da je zemlja rijeke Seha nastavila biti vjerna Hatiju kroz vladavine Muwatalija II, Urhi-Tešupa (Muršilija III) i Hatušilija III, sve do određenog trenutka u vladavini Tudhalije IV, Hatušilijevog sina, kad je tamo izbila nova pobuna. U ovom slučaju, pobunu je vodio čovjek imena Tarhuna-radu koji je možda protjerao Masturija ili zauzeo kraljevstvo nakon njegove smrti. Znamo da je Masturi još uvijek bio živ na početku Tudhalijine vladavine jer je on bio jedan od onih koji su potpisali sporazum kojeg je Tudhalija sastavio taman u to

vrijeme sa svojim rođakom Kuruntom, vladarom zemlje Tarhuntassa. Činjenica da je Masturi vjerojatno umro bez nasljednika potaknula je Tarhuna-radua, očito laktaša i oportunistu niskog roda, da zatraži pravo na prijestolje. U svom pohodu bio je ohrabren potporom kralja Ahhiyawē, no narav te potpore nije nam jasna – je li bila vojna, politička, logistička ili samo moralna? Što god bilo, to je očito bio važan katalizator za akcije Tarhuna-radua i pokazalo je ahijavansku kontinuiranu umješanost u poslove zapadne Anatolije, unatoč svim prijateljskim inicijativama koje je Hatušili možda poduzeo, sve do Tudhalijine vladavine. Neki su predložili alternativni prijevod teksta gdje bi umjesto „ratovao je sa mnom i oslanjao se na kralja Ahhiyawē“ stavili „ratovao je sa mnom, a kralj Ahhiyawē se povukao“. To bi značilo da je ahijavanski kralj bio fizički prisutan u zapadnoj Anatoliji prilikom ovog sukoba, ali vjerojatnije je da je prvi prijevod točan te da je kralj pružao svoju potporu izdaleka (Niemeier 1999: 152). Tudhaliji je uspjelo suzbiti pobunu i zarobiti vođu Tarhuna-radua pa je njega i njegovu obitelj prognao u grad boginje Sunca imenom Arinna u hetitskoj zemlji. Nakon toga je na vazalskom prijestolju opet postavio prethodnu liniju vladara, postavivši „Muwa-walwijeveg potomka“ – Muwa-walwi je bio otac Manapa-Tarhunte (Beckman *et al.* 2011: 156). Moguće je da je ahijavanska potpora ustanku napokon natjerala Tudhaliju da se na vojni način suprotstavi Ahhiyawē i njezinom režimu – to je postupak koji je mogao rezultirati eliminacijom ahijavanske vlasti nad Milawatom i krajem utjecajne ahijavanske političke i vojne prisutnosti bilo gdje u zapadnoj Anatoliji. Zanimljivo je da je ovdje upotrebljen termin Tabarna/Labarna kao referenca na Tudhaliju. To je zapravo tradicionalna kraljevska titula za hetitske kraljeve, nastala od imena Labarna kojeg je, prema mišljenju mnogih stručnjaka, nosio osnivač hetitske kraljevske dinastije (Beckman *et al.* 2011: 157), dok je oblik Tabarna najstarija kraljevska titula na luvijskom i akadskom jeziku (Burney, 2010: 154).

AhT 12: Molitva Muršilija II/Muwatalija II/Urhi-Tešupa(?); (CTH 214.12.A)

Ovaj fragmentaran tekst sadrži samo opravdavanje govornika (sigurno hetitskog kralja) pred bogovima, stoga može biti klasificiran kao molitva (Beckman *et al.* 2011: 158). Ulomak teksta u kojem se spominje Ahhiyawē kaže nam sljedeće:

„§2' (rev. 3-6) I dok je moj otac [bio] (još uvijek) živ [taj-i-taj ...] i jer je on(a) [postala neprijateljski nastrojena] prema mojoj majci, [...] on ga/ju je poslao u zemlju Ahhiyawē pokraj [mora].“ (Beckman *et al.* 2011: 159). Nastavak je previše fragmentaran za prijevod.

Budući da većina desne strane tablice s ovim tekstom nedostaje, čitanje i identifikacija osoba na koje se referira, ali ih ne imenuje, ostaje pod velom sumnje. Čini se da je paragraf 2'

sadržavao važne povijesne informacije, ali sve što nam je od njega ostalo jest referenca na autorovog oca u jednom retku, referenca na njegovu majku u sljedećem retku i nakon toga slanje neke osobe u zemlju Ahhiyawu. Među stručnjacima postoji opće slaganje da tekst zabilježava protjerivanje hetitske kraljice u Ahhiyawu. To otvara pitanja o kojoj se kraljici radi, tko ju je protjerao i tko je uopće autor ovog teksta. Prije je autorstvo bilo pripisano Muršiliju II i ako je tako, onda je otac na kojeg se autor referira Šupilulijuma I. Znamo da je Šupilulijumina prva žena, Henti, bila majka Šupilulijuminih pet sinova, uključujući i Muršilija, ali je kasnije bila zamijenjena novom glavnom ženom – babilonskom princezom koja je prihvatila naziv Tawananna kao osobno ime koje se inače koristilo kao titula za glavnog supružnika. Njezino prvotno babilonsko ime bilo je Malnigal (Bryce 1998: 173). Iznenadan nestanak Henti iz hetitskih zapisa sugerira da ju je Šupilulijuma maknuo sa scene da napravi mjesta za svoju novu ženu, protjeravši Henti u Ahhiyawu. Alternativno, protjerana osoba mogla je biti sama Tawananna. Iz drugih tekstova znamo da su nakon Šupilulijumine smrti njegovi sinovi i nasljednici Arnuwanda II i Muršili II postali otvoreno neprijateljski nastrojeni prema svojoj pomajci i gledali je kao opasan i razoran utjecaj u zemlji pa ju je Muršili čak optužio za ubojstvo njegove vlastite žene. Ovo saznajemo iz jedne od njegovih molitvi (CTH 71) u kojoj nas informira da je, prema savjetu proročišta, lišio Tawanannu njezinog položaja, ali je nije smaknuo, iako mu je proročište također savjetovalo i taj čin. Umjesto toga, izacio ju je iz palače i „dao joj mjesto stanovanja“ negdje drugdje, no lokacija nije zapisana (Beckman *et al.* 2011: 160).

Postoji velika sličnost u ponašanju i sudbini Muršilijeve pomajke i njegove druge žene Danuhepe. Potonja je također nadživjela svog muža i imala odnos prožet tenzijama sa svojim posinkom, u ovom slučaju Muwatalijem II, Muršilijevim sinom i nasljednikom. Njihove razmirice kulminirale su kad je kralj doveo svoju pomajku pred sud zbog navodnih oskrnuća. Danuhepa je bila osuđena, lišena titule i protjerana s dvora i iz grada. O tim događajima informira nas Muwatalijev sin Urhi-Tešup (Muršili III) koji je nijekao bilo kakvu upletenost, baš kao i njegov ujak i nasljednik Hatušili III. Urhi-Tešup se, štoviše, stalno molio da ne trpi nikakve posljedice i da ga zbog tih nesretnih događaja ne zapadne zlo (Beckman *et al.* 2011: 161). Ipak, važno je napomenuti da se Danuhepa nakon nekog vremena vratila na svoj položaj o čemu nam svjedoče pečati iz vladavine Urhi-Tešupa koji nose združena imena Danuhepe i Urhi-Tešupa, ponekad navedenog kao Muršili III. To bi značilo da je ona opet postala punopravna hetitska kraljica te da je vladala zajedno s njim (Bryce 1998: 266).

Ako se taj tekst zaista referira na progonstvo (iako ni to nije sasvim razjašnjeno), postoje barem tri moguće kandidatkinje: Šupilulijumina prva žena Henti (u tom slučaju autor teksta

bio bi Šupilulijumin sin Muršili), Šupilulijumina druga žena Tawananna koju je Muršili maknuo s njezinog položaja (u ovom slučaju autor bi bio Muršilijev sin Muwatali) te Muršilijeva zadnja žena Danuhepa koju je pak Muwatali lišio položaja i titule (Muwatalijev sin Urhi-Tešup tada bio bio autor teksta). Potonje je malo vjerojatno s obzirom na pečate, osim ako do Danuhepinog povratka na hetitski dvor nije prošlo dovoljno vremena da zaista otputuje u Ahhiyawu, provede tamo vrijeme do smrti svog muža koji ju je protjerao te se vrati na zahtjev ili molbu novog hetitskog kralja.

U bilo kojem od tih mogućih scenarija, važno je primijetiti da je upravo Ahhiyawa mjesto na koje je osoba bila prognana. Do toga je moglo doći samo kroz dogovor s kraljem Ahhiyawe, a to implicira barem neku vrstu slaganja između Ahhiyawe i Hatija u tom periodu. Kroz prizmu onoga što nam govori tekst AhT 6, postoji mogućnost da je došlo do diplomatskog sporazuma između Hatija i Ahhiyawe oko teritorijalnih sukoba, u vrijeme Muwatalijeve vladavine i možda preko Urhi-Tešupa do vremena Hatušilija III. To bi možda išlo u prilog zadnjem od tri moguća scenarija. Ipak, ne možemo odbaciti ni prve dvije mogućnosti jer postoji velika vjerojatnost da je upravo Henti bila žrtva osude i protjerivanja zbog onoga što nam ovaj tekst kaže o neprijateljstvu dviju žena koje je rezultiralo protjerivanjem jedne od njih dok je autorov otac još uvijek bio živ. To bi se vrlo dobro uklopilo u priču pojave Šupilulijumine nove žene Tawananne, otprilike u isto vrijeme kad je nesretna Henti nestala (Beckman *et al.* 2011: 161).

AhT 13: Memorandum? (CTH 214.12.B)

Ovaj je tekst iznimno fragmentaran i jedino što se iz njega može iščitati jesu reference na Ahhiyawu i zemlju Mire u istom kontekstu te referenca na taoce. Ništa se više iz ovoga ne može protumačiti niti zaključiti (Beckman *et al.* 2011: 163).

AhT 14: Odlomak iz pisma (?) kralja Hatija (Tudhalija IV?) u vezi s Urhi-Tešupom (CTH 214.12.C)

Ovaj nam dokument nudi izvještaj o djelima Urhi-Tešupa (Muršili III), vjerojatno nakon što ga je s prijestolja otjerao Hatušili III. Budući da tekst počinje vrlo naprasno, vjerojatno mu je prethodila barem jedna tablica (Beckman *et al.* 2011: 164).

Nakon što ga je vlastiti ujak Hatušili III uklonio s hetitskog prijestolja, Urhi-Tešup bio je protjeran u zemlje Nuhasse u Siriji. To je trebalo biti „časno protjerivanje“ jer je Hatušili

svom nećaku dao ulogu guvernera nad nekoliko gradova u toj regiji, vjerojatno u nadi da će Urhi-Tešup biti previše zaposlen svojim administrativnim funkcijama da bi razmišljao o povratku na prijestolje (Bryce 1998: 290). Hatušilijev naum nije uspio jer je Urhi-Tešup upravo tamo odlučio da će se pokušati vratiti na prijestolje pa je tražio potporu stranih kraljeva i svojih bivših vazalskih vladara. Iz drugih izvora saznajemo da je pristupio Babiloncima i asirijskom kralju Šalmanasaru I, kao i faraonu Ramzesu II. Babilonci i Asirci imali su razumijevanja za smijenjenog kralja jer su prezirali čin novog hetitskog vladara, barem na početku njegove vladavine. Na neko vrijeme Urhi-Tešup je uspio dobiti azil u Egiptu kamo je pobjegao kad ga je Hatušili pokušao protjerati na drugo mjesto od onoga gdje je prvotno bio protjeran. Ipak, nijedan od tih stranih vladara nije mu na neki konkretan način priskočio u pomoć, a čak mu je s vremenom i Ramzes okrenuo leđa kad je proglasio Hatušilija punopravnim i legitimnim hetitskim kraljem. Iz ovog odlomka čini se da je Urhi-Tešup također pristupio i kralju Ahhiyawe te kralju još jedne zemlje čije je ime izgubljeno. Njegova molba nije urodila plodom. Tekst nam kaže da je Urhi-Tešup posjetio čovjeka imenom Talmi-Tešup s kojim je u društvu bio i stanoviti Sipa-ziti koji je bio Urhi-Tešupov vjerni pristalica, istovremeno i Hatušilijev zakleti neprijatelj, baš kao što je bio i njegov otac Arma-Tarhunta za vrijeme konflikata između ujaka i nećaka koji su prethodili Hatušilijevom sjedanju na prijestolje. Sipa-ziti se naknadno pridružio Urhi-Tešupu u progonstvu gdje mu je nastavio pomagati u nastojanjima da se vrati na prijestolje. Ime Talmi-Tešup se pak drugdje pojavljuje kao ime posljednjeg hetitskog potkralja Karkemiša, prapraunuka Šupilulijume I. Njegov prethodnik bio je njegov otac Ini-Tešup kojeg je na položaj postavio Hatušili i koji je obnašao svoju dužnost barem još do vremena rane Tudhalijine vladavine. Ako pretpostavimo da je dotični Talmi-Tešup iz ovog teksta zapravo potkralj Karkemiša, tada bismo ovaj dokument mogli datirati u vrijeme Tudhalijinog kraljevanja. To bi značilo da je Urhi-Tešup više od tri desetljeća pokušavao povratiti svoje prijestolje, ako njegovo svrgavanje datiramo oko 1267. godine pr. Kr, a Tudhalijin dolazak na prijestolje oko 1237. godine pr. Kr. Nakon njegovog boravka u Egiptu kojemu ne znamo točno trajanje, čini se da se Urhi-Tešup vratio u Siriju ili se smjestio negdje drugdje u jugoistočnoj Anatoliji gdje je nastavio uspješno izbjegavati padanje u ruke čovjeku koji mu je ukrao prijestolje (Beckman *et al.* 2011: 166).

Zanimljiva je referenca na Talmi-Tešupa u istom kontekstu s kraljem Ahhiyawe, ako je Talmi-Tešup zaista bio potkralj Karkemiša. Vjerojatno bi nam razlog njihovog zajedničkog spominjanja bio jasniji kad bismo imali više materijala za kontekst. U svakom slučaju, Urhi-Tešupov pristup ahijavanskom kralju mogao bi značiti da je Ahhiyawa još uvijek bila značajna pojava u bliskoistočnom svijetu ili barem njegovom najzapadnijem dijelu, iako

njezin vladar nije bio voljan podržati nesretnog i smijenjenog hetitskog vladara koji je prije mnogo godina izgubio svoje prijestolje i nije uspio zadobiti naklonost i potporu bilo kojeg drugog stranog vladara. Moguće je da je vrlo brzo nakon ovdje opisanih događaja Ahhiyawa izgubila status i utjecaj kojeg je do tada imala na Bliskom istoku, što je možda bio rezultat posljednje odlučujuće kampanje koju je Tudhalija pokrenuo protiv ahijavanskih teritorija u zapadnoj Anatoliji (Beckman *et al.* 2011: 167).

AhT 15: Pismo kralja Hatija (Hatušili III?) drugom velikom kralju (CTH 214.12.D)

Ovo je pismo previše fragmentarno i nepotpuno za bilo kakav pokušaj rekonstruiranja njegovog sadržaja. Možda ga je napisao Hatušili III u nastojanju da zadobije prepoznavanje i priznavanje kao legitiman hetitski vladar od strane drugih stranih kraljeva te kako bi si osigurao njihovu suradnju pri suzbijanju aktivnosti određenih pojedinaca koji se protive njegovom režimu. Autor se referira na pismo koje je napisao egipatskom vladaru i koje je možda bilo samo jedno u nizu pisama između Hatušilija i Ramzesa II. To je dopisivanje vrlo vjerojatno imalo veze s Hatušilijevim nastojanjima da Urhi-Tešup bude izručen iz Egipta. Autor također spominje komunikaciju s kraljem Ahhiyawe te Piyamaradua koji je dugo bio svojevrsni ahijavanski agent na zapadu. Moguće je da se autor referirao na Piyamaradua kao na neprijatelja te da ovom prilikom traži potporu stranog kralja u svojim nastojanjima da suzbije njegove antihetitske aktivnosti. Ipak, zbog nedostatka teksta i informacija, nemoguće je utvrditi razlog spominjanja ovih kraljeva u istom odlomku, kao i pozadinu reference na Piyamaradua ili pojavu Karkemiša u istom tekstu (Beckman *et al.* 2011: 171).

AhT 16: Fragment (CTH 214.12.E)

Tekst je previše fragmentaran za prijevod ili analizu (Beckman *et al.* 2011: 172). Razabire se jedino referenca na Ahhiyawu, ali kontekst je nemoguće naslutiti, a kamoli ustvrditi.

AhT 17: Fragment (CTH 214.12.F)

U ovom se tekstu ne može razabrati ništa osim reference na kralja Mire i kralja Ahhiyawe u istom odlomku. Kao što je spomenuto prilikom analize teksta AhT 5, zemlja Mire nalazila se odmah na sjeveru Millawande koja je od kraja 14. ili početka 13. stoljeća pr. Kr. bila pod vlašću Ahhiyawe. Jedini kraljevi Mire iz 13. stoljeća pr. Kr. koji su nam danas poznati su

Kupanta-Kurunta kojeg je postavio Muršili II i koji je u 60-im godinama 13. stoljeća još uvijek bio živ i aktivan (na što nas upućuje pismo koje mu je poslao Ramzes kao odgovor na njegovo o hetitskom kraljevanju), zatim Tarkasnawa, posljednji kralj Mire koji je obnašao svoju dužnost pod vlašću Tudhalije IV kao njegov regionalni vladar-nadglednik na zapadu, te Tarkasnawin otac Alantalli (?) koji je bio hetitski neprijatelj kojemu je pošlo za rukom osvojiti hetitske pogranične teritorije (Beckman *et al.* 2011: 173). Iz teksta je vidljivo da njegov autor nabraja kraljeve jer se odmah poslije reference na kralja Ahhiyawe spominje sljedeća kraljevska titula, treća u nizu, ali je zbog fragmentarnosti teksta nemoguće ustvrditi o kojoj se zemlji radi, odnosno čiji se vladar spominje.

AhT 18: „Granični“ popis? Vladavina Hatušilija III ili Tudhalije IV? (CTH 214.16)

U ovom tekstu prvo nailazimo na spomen granica, a potom na reference na zemlje Tarhuntasse, Mire i Ahhiyawe te još neke zemlje čija su imena izgubljena (Beckman *et al.* 2011:174). To bi moglo ukazivati na to da se ovdje radi o dokumentu koji definira granice između brojnih kraljevstava i zemalja zapadne i južne Anatolije. Već nam je poznato da je ahijavanski teritorij u zapadnoj Anatoliji graničio sa zemljom Mire zbog činjenice da je kralj ili više kraljeva Ahhiyawe upravljalo zemljom Millawande koja se nalazila odmah južno od Mire. Kraljevstvo Tarhuntasse ležalo je dalje na jugoistoku, protežući se kroz regije Pamfiliju i Kilikiju te možda na sjever do klasične Lakonije (prema klasičnim izvorima). Očito je da Tarhuntassa nije dijelila granice s Mirom ili Ahhiyawom pa bismo mogli pretpostaviti da su imena zemalja koja nedostaju upravo imena onih kraljevstava koja su se nalazila negdje između. Postoji još jedan natpis koji opisuje Tudhalijine kampanje u Lukki iz kojih se može zaključiti da se Lukka nalazila zapadno od Tarhuntasse, što bi zemlje Arzawe smjestilo sjeverno od tih dvaju regija (Niemeier 1999: 141). Ipak, nije nam sasvim jasna priroda ovog dokumenta, kao ni važnost popisa kojeg sadrži.

Uključivanje Ahhiyawe u tekst, zajedno s anatolijskim kraljevstvima Tarhuntasse i Mire, moglo bi značiti da je u vrijeme sastavljanja dokumenta Ahhiyawa još uvijek kontrolirala dio teritorija u zapadnoj Anatoliji. Zbog toga bi ovaj dokument trebalo datirati prije ahijavanskog gubitka suvereniteta i kontrole u vrijeme vladavine Tudhalije IV. Naravno, to uključuje pretpostavku da su sve ovdje navedene zemlje anatolijske ili da su u Anatoliji posjedovale dio teritorija. Moguće je da su i druge strane zemlje bile uvrštene na popis, ali bi u tom slučaju značenje ovog dokumenta bilo prilično drugačije od ovdje predloženog (Beckman *et al.* 2011:

175). Također, može biti da ovaj tekst uopće ne definira granice, već ih samo spominje u nekom nepoznatom kontekstu (Simpson 2003: 218).

AhT 19: Inventar (CTH 243.6)

Ovaj dokument donosi nam popis inventara u spremištu palače i uključuje egzotičnu robu, između ostalog i posebnu vrstu bakrene posude ahijavanskog tipa ili proizvodnje (Beckman *et al.* 2011: 176). Postoji iznimno malo dokaza za kulturološki ili trgovački kontakt između kasnobrončanodobnog grčkog svijeta i Hetita. Arheološka istraživanja do danas su nam donijela svega tucet artefakata uvezenih iz kasnobrončanodobne Anatolije u Egeidu, dok je egejska uvozna roba u Anatoliji nešto brojnija, ali ipak gotovo u cijelosti ograničena na anatolijsku zapadnu i južnu obalu (Beckman *et al.* 2011:181). Pisani dokazi za takvu vrstu kontakta gotovo su nepostojeći, stoga je ova referenca na bakrenu posudu iz Ahhiyawē ili ahijavanskog tipa vrijedna spomena. Ipak, nemoguće je zaključiti kako se ova posuda našla u hetitskom skladištu – možda trgovačkim putem, kao poklon donesen u palaču ili nekim drugim putem. Također, možda uopće nije bila ahijavanskog/grčkog porijekla, već samo predmet lokalne ili zapadnoanatolijske proizvodnje inspiriran izvorno grčkim dizajnom (Beckman *et al.* 2011: 182).

AhT 20: Izvještaj proročišta (CTH 570.1)

Prema hetitskom vjerovanju, nesretne okolnosti koje bi u danom trenutku zadesile ljude bile su manifestacija nezadovoljstva jednog ili više božanstava izazvanog ljutnjom zbog loših djela, zanemarivanja božanstva ili prakticiranja crne magije. Hetiti su prakticirali više tehnika ispitivanja božanstva kroz proroke, a slijed svog istraživanja temeljito su i detaljno zapisivali jer je uključivao brojna pitanja i odgovore (Beckman *et al.* 2011: 183). Takva su im istraživanja bila potrebna kako bi saznali čime su naljutili bogove i što mogu napraviti da se iskupe, tj. da isprave svoju grešku.

Kralj u čije je ime sastavljeno ovo proročko „ispitivanje“ nije imenovan u tekstu, ali ga možemo identificirati s Muršilijem II zbog referenci na tri osobe za koje iz drugih tekstova znamo da su bile povezane s njim – njegova kći Massannauzzi (u tekstu zabilježena kao DINGIR.MEŠ.IR, a u pismu Ramzesa II kao Matanazi), njegova pomajka Tawananna i njegov vazal Mashuiliwa, kralj Mire. Potonji se pobunio protiv Muršilija otprilike u sredini njegove vladavine (oko 1310. godine pr. Kr. ili kasnije) te na vazalskom prijestolju bio

zamijenjen vlastitim nećakom Kupanta-Kuruntom. Svrha ovog proročkog upita bila je utvrđivanje uzroka bolesti od koje je kralj patio. Prema ritualnom tekstu, radilo se o nesreći tijekom grmljavinske oluje koja je rezultirala time da je kralj u potpunosti ili djelomično izgubio mogućnost govora. U čitavoj zemlji Hati bila su provedena brojna ispitivanja kako bi se saznalo koja su božanstva odgovorna za tu nesreću i „božanski gnjev“. Na zapadu zemlje, na Mashuiluwu je pala sumnja da je uzrok svemu ovome zbog svojih bezbožničkih aktivnosti pred bogovima. Kao rješenje, ovdje je „propisano“ da se prizovu bog Ahhiyawē i bog Lazpe te da im se pritupi ispravnim ritualima. Nije poznato o kojim se točno bogovima radi, ali su vjerojatno bili prizvani zbog svojih specifičnih kvaliteta (možda moći izlječenja) koje su ih činile prikladnim za tu svrhu. U svakom slučaju, uključivanje ahijavanskog božanstva u nastojanja da se izliječi hetitskog kralja govori nam da je između Ahhiyawē i Hatija trenutačan odnos bio miran i prijateljski, što je u suprotnosti sa stanjem pri početku Muršilijeve vladavine kad je hetitski kralj poduzimao kampanje protiv pobunjeničkih hetitskih država čiju je pobunu podržavala upravo Ahhiyawa (Beckman *et al.* 2011: 209).

AhT 21 (CTH 570.2), AhT 22 (CTH 571.2), AhT 23 (CTH 572.1) i AhT 24 (CTH 572.2) – Izvještaji proročišta

Ulomci iz ovih proročkih izvještaja (AhT 21 – 24) koji se referiraju na Ahhiyawu previše su fragmentarni ili prekratki da bi se uspješno analizirali i protumačili. Najstariji od ovih tekstova bio bi AhT 22 kojeg bi se moglo datirati u vladavinu prvog Tudhaliye, u kasno 15. stoljeće pr. Kr. To smo zaključili zbog spominjanja neimenovanog vladara Ahhiye koji je gotovo sigurno Attarissiya iz „Madduwattine optužnice“ (AhT 3). Kao što smo već prije primijetili, „Ahhiya“ je raniji oblik imena „Ahhiyawa“ i nalazi se samo ovdje i u tekstu AhT 3 (Beckman *et al.* 2011: 219).

AhT 25: Pismo (CTH 581*)

Ovaj tekst spominje put u Ahhiyawu, ali je previše fragmentaran za ikakvu daljnju analizu ili tumačenje (Beckman *et al.* 2011: 247).

AhT 26: Zavjetna molitva Puduhepe (?) (žena Hatušilija III); (CTH 590)

U hetitskom svijetu postojao je običaj da kralj i kraljica obećaju buduće poklone određenom božanstvu ako im ono pomogne u rješavanju nekog problema koji ih muči. U ovom tekstu vidimo da kraljica upotrebljava tu „strategiju“ kako bi osigurala božansku intervenciju protiv problematičnog Piyamaradua (Beckman *et al.* 248).

Nigdje u ovom dokumentu ne postoji referenca na Ahhiyawu (ili možda samo nije preživjela do današnjeg dana), a sam tekst najčešće se tumači kao jedan od zavjetnih tekstova Puduhepe, glavne žene Hatušilija III. Ovaj tekst nam je bitan jer se i ovdje spominje Piyamaradu kojeg je u njegovim antihetitskim pothvatima podupirao kralj Ahhiyawe. To nam pokazuje da je hetitska država i dalje imala problema s njegovim aktivnostima koje nikako nije uspijevala suzbiti ili zaustaviti, niti ga protjerati s hetitskog teritorija, bilo kroz upotrebu vojne sile ili kroz molbe za suradnju upućene kralju Ahhiyawe. Puduhepa je kao vrhovna svećenica hetitskog kraljevstva tražila božansku pomoć kako bi se napokon riješili neželjenog odmetnika, a zauzvrat je bogovima obećala bogate nagrade ako joj uslišaju molitvu (Beckman *et al.* 2011: 251).

Vrlo je bitno primijetiti da je Piyamaradu povezan s događajima u vrijeme vladavina Muwatalija II, Hatušilija III i Tudhalije IV. Ako uzmemo u obzir da je Muwatalijevo kraljevanje završilo oko 1272. godine pr. Kr, a Tudhalijino započelo oko 1237. godine pr. Kr, to bi značilo da je Piyamaraduova „karijera“ antihetitskog aktivista na zapadu trajala barem tri i pol desetljeća. Trajanje njegovih aktivnosti samo po sebi je nevjerovatno, ali još je nevjerovatnija činjenica da se toliko dugo uspijeva opirati hetitskim vlastima koje su si zaista dale truda da ga pronađu i poraze. Možemo pretpostaviti da je Piyamaradu skončao na miran način, negdje na nekom otočkom utočištu koje su mu providjele ahijavanske vlasti čijim je interesima toliko dobro i dugo služio (Beckman *et al.* 2011: 252).

AhT 27A - B: Pismo s hetitskog dvora Ammurapiju od Ugarita

U ovom slučaju radi se o paru pisama koje su poslali hetitski kralj i jedan od njegovih najbližih dužnosnika vazalskom kralju Ugarita, a dotiču se sličnih tema od kojih je najbitnija nedopustivo kašnjenje isporuke bakrenih ingota iz Ugarita ljudima iz Ahhiyawe koji se trenutno nalaze u zemlji Lukke. Zbog identiteta primatelja moguće je datirati ova pisma u posljednja desetljeća Hatija i Ugarita što bi značilo da je neimenovano „Moje/Njegovo Veličanstvo“ zapravo Šupililijuma II, posljednji poznati vladar hetitske države (Beckman *et al.* 2011: 253).

Ovi su dokumenti paralelna pisma nedavno pronađena u arhivima „Urtenuove kuće“ u Ras Shamri (Ugarit). Jedno je napisao hetitski kralj, kao što smo već rekli, najvjerojatnije posljednji hetitski kralj prije pada carstva, a drugo visoki dužnosnik s hetitskog dvora pod imenom Penti-Sharruma. Primatelj oba pisma je Ammurapi, posljednji ugaritski kralj. Pisma se bave temama poput zahtjeva za pošiljkom lapis lazulija jednake kvalitete kao što je bio onaj poslan hetitskom potkralju u Karkemišu. Oba pisma završavaju s prijekorom jer Ammurapi nije dostavio „Hiyawaćanima“ u Lukki pošiljku nečega što je u tekstu označeno logogramom PAD.MEŠ (Beckman *et al.* 2011: 261). Hiyawa je skraćeni oblik imena Ahhiyawa, ujedno i posljednja poznata referenca na Ahhiyawu u kasnobrončanodobnim izvorima. Iako se prije prevodio kao „porcije hrane“, termin PAD.MEŠ je najvjerojatnije označavao metalne ingote. Oni su trebali biti dostavljeni ljudima iz Ahhiyawe koji su se u to vrijeme nalazili u zemlji Lukke, u jugozapadnoj Anatoliji. Ti su ingoti možda bili napravljeni od bakra i kositra, poput onih nađenih u kasnobrončanodobnoj olupini broda kod Ulu Buruna ispred likijske obale koja je bila dio teritorija Lukke. U tom slučaju, ti su ingoti bili poslani ljudima iz Ahhiyawe kako bi mogli proizvesti svoje vlastito brončano oružje. Postoji mogućnost i da su ingoti bili napravljeni od plemenitih metala kao što su srebro i zlato te da su služili kao sredstvo isplate za usluge koje su im pripadnici naroda Ahhiyawe pružili ili tek trebaju pružiti. Kako god bilo, jasno je da je hetitski kralj ove „Hiyawaćane“ primio u svoju službu kao plaćenike te da je pošiljka metalnih ingota iz Ugarita do obale Lukke bila od velike važnosti i hitnosti (Beckman *et al.* 2011: 262).

Do ovog vremena kraljevstvo Ahhiyawe iz ranijih hetitskih tekstova već je izgubilo svoje teritorije u Anatoliji. Navedeni „Hiyawaćani“ su bez sumnje bili manje zasebne grupe ahijavanskih/mikenskih pustolova koji su ostali na anatolijskom kopnu nakon ahijavanskog gubitka autoriteta ili su tamo doputovali zbog rastućih nemira i promjena u grčkom svijetu. Sada su živjeli kao pljačkaši ili plaćenici u službi stranog kralja, a Šupilulijuma ih je možda koristio kao lokalnu obrambenu jedinicu na zapadu u vrijeme svojih kampanja u Lukki i drugim zemljama regije (kao što je zapisano u tzv. „Südburg natpisu“ iz Hatuše). Također, ako su imali vlastite brodove, mogli su se priključiti Šupilulijuminoj mornarici koju je okupio za pomorske bitke pred obalom Alasiye (Cipar) te za obračunavanje s neprijateljima na alasijskom tlu (Beckman *et al.* 2011: 262).

AhT 28: Natpis Warike, kralja Ahhiyawē

Ovaj monumentalan Warikov tekst pronađen je 1997. godine u selu Çineköy, 30 kilometara južno od Adane i zasigurno je prilično zastranio od svog originalnog konteksta. Natpis se nalazi na bazi kipa koji prikazuje kočiju koju vuku dva bika. Kompozicija natpisa je bilingualna – fenički i luvijski jezik zapisani su anatolijskim hijeroglifima. Tema i pokrovitelj ovog natpisa također se pojavljuju i na nekoliko neoasirskih tablica ispisanih klinastim pismom, iz vremena vladavine Tiglat-pilesera III i Sargona II. Na njima je Warika zabilježen kao Urikki, kralj „Quea“ (Beckman *et al.* 2011: 263).

Ovako glasi natpis, preveden na hrvatski jezik:

„Ja sam Warika, sin [...], potomak Mukase, (ah)hijavanski kralj, [sluga] boga oluje, [čovjek boga oluje].

[Ja], Warika, proširio sam [(teritorij) grada (Ah)hiyawē],

[i učinio plodnom] (ah)hijavansku ravnicu uz pomoć boga oluje i očinskih bogova.

Dodao sam konja uz konja;

Dodao sam vojsku uz vojsku.

Zaista, asirski kralj i sva asirska dinastija postali su mi (poput) oca i majke,

i (Ah)hiyawa i Asirija postale su jedna kuća.

Zaista, uništio sam [moćne] utvrde,

[i sagradio sam] utvrde – osam na istoku i sedam <na> zapadu.

Zaista, ta su mjesta bila ... za palaču riječne (zemlje).

I ja, sasvim sam, [...] u zemlji ... gradovi [...]

[... sve] iznimno dobre stvari.“

Warika (Awariku) dobro je poznat iz asirskih tekstova iz druge polovice 8. stoljeća pr. Kr. kao Urikki, kralj „Quea“. U luvijskim tekstovima nalazi se u slavljenom luvijsko-feničkom natpisu iz Karatepea čiji je autor Aziwata. U luvijskoj verziji tog natpisa, Warikovo kraljevstvo zove se Adanawa (njegovi stanovnici zovu se Danunijci u feničkoj verziji), no u luvijskoj verziji natpisa iz Çineköya, Warika svoje kraljevstvo zove Hiyawa (Beckman *et al.* 2011: 265). To je kraljevstvo bilo smješteno u jugoistočnoj Anatoliji u regiji pod imenom Krševita Kilikija (lat. *Cilicia Trachea*) poznatim iz klasičnih izvora, a protezala se preko većine teritorija kojeg je u kasnom brončanom dobu posjedovala zemlja Kizzuwatna. Ne znamo zašto se Warikovo kraljevstvo u jednom luvijskom tekstu zabilježilo kao Adanawa, a u

drugom kao Hiyawa, ali znamo da je Hiyawa skraćeni oblik imena Ahhiyawa pa postoji mogućnost da to ime reflektira migraciju populacije ahijavansko/mikenskog porijekla iz zapadne Anatolije ili egejskog svijeta u Kilikiju početkom željeznog doba. Ako je istinita poveznica između hetitskog naziva „Ahhiyawa“ i grčkog „Aheja“, tada bi se teorija o migraciji mogla poistovjetiti s tvrdnjom grčkog povjesničara Herodota koji kaže da su ljudi iz Kilikije u početku bili poznati kao „Hipahejci“ ili „pod-Ahejci“, odnosno posljednji Ahejci (Beckman *et al.* 2011: 266).

Dok nabraja svoje titule, Warika naziva samog sebe potomkom Mukase, kao što i u natpisu iz Karatepea kaže da pripada kući Muk(a)se. U feničkoj verziji oba natpisa, to je ime zapisano kao MPŠ. Savršeno poklapanje između imena Muksas/MPŠ u ovim tekstovima i imena Moxus/Mopsus u klasičnim izvorima navela su stručnjake da povežu Warikovog pretka s legendarnim grčkim prorokom i osnivačem gradova Mopsom. Prema grčkoj tradiciji, Mops je bio iseljenik iz zapadne Anatolije koji je došao u Kilikiju i osnovao velik broj gradova u južnoj Anatoliji. Moguće je da Warikova upotreba naziva u natpisu iz Çineköya ukazuje na to da je Adanawinu vladajuću dinastiju osnovao vođa grupe grčkih kolonizatora. Semitski naziv za kraljevstvo, „Que/Qaue/Quwe“, mogao je biti izveden iz imena Hiyawa. Ime Adanawa je već dugo postojalo u toj regiji, sigurno još od hetitskog Starog kraljevstva kad je zemlja imena Adaniya bila uključena u pobunu protiv kralja Ammune sredinom 15. stoljeća pr. Kr. te kasnije postala dijelom kraljevstva Kizzuwatne. U željeznom dobu upotreba imena Adana(wa) mogla je biti ograničena samo na prijestolnicu. Ovo je samo jedno od mogućih objašnjenja za alternativna imena Warikovog kraljevstva u luvijskim tekstovima. Bitno je primijetiti i da Warika u svom natpisu spominje svoju blisku povezanost s asirskim kraljem i općenito s asirskom kraljevskom dinastijom. Neki predlažu da je njegova veza s Asirijom u to doba bila savez ili partnerstvo u kojem je asirski kralj imao ulogu vrhovnog kralja i/ili zaštitnika te da je između dvojice vladara postojao sporazum ili ugovor. Vjeruje se da je upravo to partnerstvo bilo zaslužno za Warikovu dugu vladavinu koja je započela oko 738. godine pr. Kr. u vrijeme asirskog kralja Tiglat-pilesera III i protezala se preko više od tri desetljeća vladavine Sargona II (Beckman *et al.* 2011: 266).

Odnosi Mikenjana i Hetita u kasnom brončanom dobu

Za početak moramo pretpostaviti da je poistovjećivanje Ahhiyawu s Mikenjanima ispravno jer u hetitskim dokumentima ne postoji nijedna druga referenca koja bi se mogla odnositi na mikenske Grke. Budućida materijalnih artefakata koji svjedoče o interakcijama Hetita i Mikenjana ima prilično malo, ne bismo bili u mogućnosti raspravljati o prirodi i razvoju njihovih odnosa. Ako se pak držimo pretpostavke da su hetitske reference na Ahhiyawu zapravo reference na Mikenjane, onda možemo raspravljati o njihovim interakcijama kroz stoljeća u svjetlu tekstualnih, kao i arheoloških dokaza. Kako bismo što točnije sagledali povijest hetitsko-mikenskih odnosa, potrebno je tekstove staviti u kronološki redoslijed te ih potom usporediti s istovremenim arheološkim podacima. Uz to, možemo otkriti i nešto više o pojedinim mjestima kao što su Milawata/Millawanda (Milet) i Wiluša (navjerojatnije Troja, odnosno Troada) te životima pojedinaca poput Piyamaradua i Attarissiye (Beckman *et al.* 2011: 267). Kad se sve zbroji i oduzme, očito je da je su postojale dobro utvrđene veze između Egeide i zapadne Anatolije od kasnog 15. do 13. stoljeća prije Krista, no veze između Egeide i anatolijske unutrašnjosti mnogo su manje ovjekovječene u materijalnim dokazima pa još uvijek nije sasvim jasno koliko je bilo direktnog kontakta između Mikenjana i Hetita (Beckman *et al.* 2011: 268). Nakon što smo analizirali i protumačili sve hetitske tekstove u kojima postoji referenca na Ahhiyawu ili na entitet povezan s Ahhiyawom, vrijeme je da pogledamo što to zapravo znači u kontekstu hetitsko-mikenskih odnosa kroz osvrt na hetitske dokumente i arheološke dokaze.

Od svih Ahhiyawa tekstova, jedan možemo datirati u kraj 15, tj. početak 14. stoljeća pr. Kr. (AhT 22), a šest u 14. ili 14. i 13. stoljeće pr. Kr. (redom AhT 3, 1A, 1B, 20, 12 i 9). Sljedećih 13 možemo datirati u specifična razdoblja tijekom 13. stoljeća pr. Kr. (AhT 7, 6, 4, 8, 15, 26, 18, 14, 11, 5, 2, 27A i 27B), uz dodatak od još devet koje također možemo smjestiti u 13. stoljeće pr. Kr. ali ih ne možemo pobliže datirati (AhT 10, 13, 16, 17, 19, 21, 23, 24 i 25). Zadnji tekst datiran je u 8. stoljeće pr. Kr. (AhT 28), dugo nakon što je prava Ahhiyawa prestala egzistirati. Kraj 15. stoljeća i 14. stoljeće pr. Kr. period su u kojem vidimo prve kontakte između Hetita i Ahhiyawu, kroz 13. stoljeće pr. Kr. njihov odnos postaje intenzivan, da bi u 12. stoljeću došlo do opadanja, a zatim do potpunog prestanka interakcije, vjerojatno zbog uništenja oba kraljevstva.

Teško je reći odgovaraju li arheološki nalazi onim tekstualnima jer ih je relativno malo. Svega tucet predmeta iz brončanodobne Egeide mogli bi biti hetitskog porijekla, a i oni su razbacani

uzduž i poprijeko čitavog područja i vremenskih perioda, datirani od MM I-II do LH IIIC (otprilike od 2000. do 1150. godine pr. Kr.), pronađeni na mjestima od grčkog kopna do Rodosa, a uključuju cilindrične pečate, otiske pečata, bule, statuu sfinge, srebrni riton u obliku jelena i srebrnu statuu „boga koji udara“. Ovi možebitno hetitski predmeti čine svega jedan posto svih istočnjačkih uvoza iz Egipta i Bliskog istoka tijekom tih stoljeća te ne mogu biti upotrebljeni kao ijedan argument u diskusiji o mikensko-hetitskim interakcijama osim kao onaj da trenutno nemamo nikakvih predmeta definitivno hetitskog porijekla u kasnobrončanodobnoj Egeidi koji bi govorili o kontinuiranom uvozu hetitske robe na to područje (Beckman *et al.* 2011: 268). Od svih tih importa za svega osam postoji mogućnost da su hetitskog porijekla, dok su drugi vjerojatno iz drugih dijelova Anatolije (Cline 1991: 140), iako postoji mogućnost da neke hetitske predmete jednostavno nismo prepoznali kao takve (Kelder 2006: 52). To ne znači da takva trgovina nije postojala, već se možda sastojala od potrošne robe koja nije mogla ostaviti trag u arheološkim nalazima (npr. tekstil, konji, robovi te sirovi materijali poput kositra ili srebra). Dokaze za to mogli bismo naći u mikenskim predmetima pronađenim u Anatoliji, većinom duž zapadne i južne obale. Osim nekoliko grobnica mikenskog stila i možda nešto arhitekture poput kuća i peći nađenih na lokalitetima kao što je Milet koji je bio pod mikenskom kontrolom u jednom periodu kasnog brončanog doba, predmeti koje najčešće nalazimo su mikenske zatvorene posude poput stremenastih vaza u kojima su se prenosile tekućine – vino, maslinovo ulje i parfemi. Takve su posude prilično čest nalaz na zapadnoj obali gdje je, prema tekstovima, narod Ahhiyawe bio aktivan, no gotovo su nepostojeći u unutarnjim predjelima središnje Anatolije. Ako su Hetiti uvozili tekuću robu od Mikenjana, vjerojatno su prelijevali tekućine iz slomljivih keramičkih posuda u neslomljive kožne vreće koje su bile pogodnije za put preko planina do centra Anatolije (Beckman *et al.* 2011: 269). Postoji i mogućnost da Hetiti nisu uvozili ništa od Mikenjana te da je u pitanju bio embargo (Cline 2007: 197).

Prema trenutnim dokazima, mikenska prisutnost u zapadnoj Anatoliji i vjerojatna interakcija s Hetitima započele su do vremena vladavine Tudhalije I/II, malo prije ustanka Assuwe krajem 15. – početkom 14. stoljeća pr. Kr. Tudhalijini anali opisuju Assuwu kao konfederaciju 22 grada i područja u zapadnoj Anatoliji, uključujući Taruisu i Wilusiyu (Wiluša u drugim tekstovima), tj. vjerojatno regiju i grad Troje. Taj se savez pobunio protiv Hetita krajem 15. stoljeća zbog čega je Tudhalija poslao svoju vojsku i ugušio ustanak. Mikenska upletenost u pobunu indicirana je nalazom brončanog mača mikenske proizvodnje ili samo mikenskog stila 1991. godine u Hatuši, hetitskoj prijestolnici (Beckman *et al.* 2011: 269). Na maču stoji akadski natpis: „Nakon što je veliki kralj Tudhalija razorio asuvansku zemlju, posvetio je ove

mačeve bogu oluje, svom gospodaru“. Budući da su hetitski kraljevi imali običaj posvećivati dio ratnog plijena zaštitničkim božanstvima u znak zahvale, ovaj je mač zasigurno pripadao plijenu kojeg je u Hatušu donio Tudhalija I/II nakon jedne od svojih kampanja u Assuwi. Ovaj mač mogli bismo usporediti s mikenskim mačevima B tipa, ali zbog nekih drugačijih pojedinosti dio stručnjaka smatra da mač nije mikenske proizvodnje. S druge strane, neki vjeruju da se radi o naprednoj verziji tradicionalnog mača B tipa pa bi tako ovaj primjerak ipak donekle mogli pripisati Mikenjanima. Kako god bilo, ovaj mač zasigurno pokazuje mikenski utjecaj, stoga nam nudi još jedan potencijalni argument za neku vrstu ahijavanskog/mikenskog ratovanja u zapadnoj Anatoliji u kontekstu Tudhalijinih ratova protiv Assuwe (Niemeier 1999: 150). Moguća mikenska upletenost u pobunu vidi se i iz kasnijeg teksta, AhT 6, koji je hetitski prijevod pisma kralja Ahhiyawe poslanog hetitskom kralju, vjerojatno Muwataliju II, početkom ili srednom 13. stoljeća pr. Kr. Donedavno se autorstvo pisma pripisivalo Muwataliju, ali je sada sa sigurnošću utvrđeno da je ovo jedno od rijetkih pisama koje je poslao ahijavanski kralj, a tiče se vlasništva nad grupom otoka pred egejskom obalom Anatolije koji su prije pripadali kralju Ahhiyawe, ali su ih u međuvremenu preuzeli Hetiti. Tekst je uvelike oštećen i nepotpun, ali prema Beckmanovoj novoj transliteraciji i prijevodu te komentaru Trevora Brycea, čini se da je u vremenu prije asuvanske pobune došlo do diplomatskog braka između asuvanske princeze i „pradjeda“ trenutačnog kralja Ahhiyawe te da je mladoženja dobio te otoke kao dio miraza. Hetiti su pak tvrdili da nakon pobjede nad Assuwom upravo oni imaju pravo na sve asuvanske teritorije, ali nam autor pisma kaže da je do njihove pobjede došlo tek nakon što su otoci bili poklonjeni Ahhiyawu te diplomatskim putem traži potvrdu svog prava. Ovo ne znači da su Mikenjani zaista bili uključeni u asuvansku pobunu niti da je ovo primjer nekakvog „predtrojanskog“ rata kao što je prije bilo sugerirano, ali pronalazak mača s natpisom u Hatuši ipak ukazuje na neku vrstu sudjelovanja. Ono što je očito jest da su Mikenjani prisutni na zapadnoj anatolijskoj obali od kraja 15, odnosno početka 14. stoljeća pr. Kr. te da imali diplomatske veze s Assuwom i, vrlo vjerojatno, Hetitima. Što se tiče arheoloških nalaza iz istog perioda (LHII), osim mača iz Hatuše, mikenske predmete nalazimo samo u Miletu (gdje im prethode minojski ostaci) i Klazomeni na anatolijskom kopnu (Beckman *et al.* 2011: 270).

To nas dovodi do najranijeg poznatog hetitskog teksta o Ahhiyawu, AhT 22, čija je datacija nedavno promijenjena i sada se misli da pripada razdoblju vladavine Tudhalije I/II krajem 15. – početkom 14. stoljeća pr. Kr. To je proročko izvješće koje spominje Attarissiyu iz Ahhiye kao „neprijateljskog ahijavanskog vladara“. Sljedeći tekst je AhT 3, poznat pod imenom „Madduwattina optužnica“, kojeg datiramo u rano 14. stoljeće pr. Kr. u vladavinu Arnuwande

I. Dokument se često referira na događaje iz vremena Tudhalije I/II te govori kako je Attarissiya napao Madduwattu dva puta, a oba ga je puta spasio Tudhalija. O Attarisiyi ne znamo mnogo, osim da je bio Mikenjanin koji je sudjelovao u vojnim akcijama na anatolijskom kopnu tijekom kraja 15. i početka 14. stoljeća pr. Kr. te da je sudjelovao u pomorskim napadima na Alasiyu (Cipar), vjerojatno udružen sa svojim nekadašnjim neprijateljem Madduwattom kako je implicirano u tekstu. To nam je prvi poznati slučaj takve pljačke koji nam ujedno ukazuje na to da je narod Ahhiyawu posjedovao neku vrstu mornarice. Ne znamo odakle Attarissiyi tolika bojna kola koja spominje „Madduwattina optužnica“ niti odakle mu dovoljno jaka i brojna mornarica da može provoditi pljačke na Alasiyi, ali moguće je da je dio snaga providio sam Attarissiya, a dio Madduwatta jer im je to udruženje uvelike olakšalo vojne operacije (Simpson 2003: 221).

Sljedeća dva teksta koja bi mogla dokumentirati kontakt između Mikenjana i Hetita međusobno su povezana – Desetogodišnji anali (AhT 1A) i nešto kasniji i detaljniji Prošireni anali (AhT 1B) Muršilija II. Budući da je Muršili došao na prijestolje 1322. godine pr. Kr, ove tekstove datiramo u kasno 14. stoljeće. Reference na Ahhiyawu nalaze se u kontekstu perioda kad je Muršili gušio brojne ustanke u zapadnoj Anatoliji i pokorio kraljevstvo Arzawe. Jedno od pobunjenih područja bila je zemlja Millawande koja je 700 godina kasnije postala teritorij klasičnog Mileta (Beckman *et al.* 2011: 271). Prema Produženim analima, Millawanda je prešla na stranu Ahhiyawu pa je Muršili poslao zapovjednike Gullu i Mala-zitija kako bi vratili grad pod hetitsku kontrolu, iako se možda samo radilo o davanju primjera arzavskim pobunjenicima jer postoji mogućnost da je Millawanda do tada bila relativno autonomna (Simpson 2003: 218). To im je pošlo za rukom, ali je nakon nekoliko desetljeća (a možda i dosta ranije) Millawanda opet prešla u ruke Ahhiyawu. Iako se na prvi pogled možda čini da je Millawanda bila bitna Hetitima, ona je zapravo bila važnija doseljenicima i trgovcima iz Ahhiyawu. Bitno je primijetiti da se Millawanda spominje u vrlo malo hetitskih tekstova te da je bila predaleko i na previše izoliranom mjestu da bi je Hetiti dugotrajno uspješno kontrolirali (Burney, 2010: 202). U tekstu saznajemo i da je kralj Arzawe Uhha-ziti čija je prijestolnica bila Apasa (kasnije klasični Efez) također sklopio savez s Ahhiyawom što nam ukazuje na to da je kralj Ahhiyawu bio zainteresiran za događanja u zapadnoj Anatoliji te da se u to vrijeme bio voljan povezati s lokalnim vladarima nauštrb svog odnosa s Hetitima. Nakon Muršilijeve pobjede, Uhha-ziti je sa svojim sinovima Piyama-Kuruntom i Tapalazunawalijem i arzavskim izbjeglicama „pobjegao preko mora na otoke i ostao tamo“ pa se misli da su ti otoci ležali neposredno pred egejskom obalom i pripadali Ahhiyawu. Očito je da je Ahhiyawu i prije Muršilijevog osvajanja Millawande bila dovoljno moćna čim je njezin

teritorij obuhvaćao i te otoke na koje su izbjeglice pobjegli, a ahijavanska kasnija vlast nad Millawandom samo je učvrstila njezin položaj (Simpson 2003: 228). Zbog toga nije iznenađujuće što je keramika iz perioda LH IIIA1 (rano 14. stoljeće pr. Kr.) nađena u Miletu i Efezu, kao i u Liman Tepeu, Panaztepeu, Torbaliju i Troji. Iskopavanja na akropoli u Ayasuluku otkrila su uz mikensku i lokalnu anatolijsku keramiku, kao i dijelove fortifikacijskog zida vjerojatno iz kasnog brončanog doba, vrlo slične zidu citadele Troje VI prema čemu zaključujemo da je Apasa/Efez u to vrijeme bio važno središte (Niemeier 1999: 142). Zanimljiv je i nalaz hetitske zdjele iz Hatuše iz kasnog 15. ili 14. stoljeća pr. Kr. koja prikazuje vrlo vjerojatno mikenskog ratnika u punoj ratnoj opremi, noseći kacigu s rogovima. Vjerojatno se radi o hetitskom prikazu mikenskog ratnika iz vremena Attarissiyinih aktivnosti u jugozapadnoj Anatoliji te može imati veze s potencijalnim sudjelovanjem ahijavanskog kralja u ratu s Assuwom (Niemeier 1999: 150). Prema Analima, nakon Uhha-zitijeve smrti kralj Ahhiyawe postignuo je dogovor s Muršilijem te mu izručio Piyama-Kuruntu i druge arzavske izbjeglice jer je vjerojatno shvatio da ima više koristi od prijateljskih odnosa s Hetitima (Beckman *et al.* 2011: 272).

Drugi tekst, AhT 20, proročko je izvješće iz vremena Muršilija II datirano neposredno prije 1310. godine pr. Kr. Izvještaj nam kaže da je hetitski kralj bolestan te da su prizvani bogovi Ahhiyawe i Lazpe, vrlo vjerojatno njihovi kipovi, što ukazuje na to da su odnosi između Mikenjana i Hetita u to vrijeme bili dobri. Još dva teksta mogla bi se pripisati razdoblju vladavine Muršilija II, ali kako datacija i autorstvo nisu sasvim sigurni, obično se smještaju u period od kraja 14. do sredine 13. stoljeća pr. Kr. Prvi tekst, AhT 12, iako iznimno fragmentaran, daje nam informaciju da je neka osoba za koju se pretpostavlja da je hetitska kraljica, protjerana u „zemlju Ahhiyawe, pokraj mora“. Iako nismo sigurni o kojoj je kraljici riječ, najvažnije je primijetiti da je bila poslana u Ahhiyawu što ne bi bilo moguće bez prethodnog slaganja i potpunog dogovora s ahijavanskim kraljem. Drugi od ova dva teksta, AhT 9, fragmentarno je pismo koje je hetitski kralj poslao vjerojatno kralju Ahhiyawe. Očito je da je to samo jedno od mnogih pisama koja su razmijenili, ali se pretpostavlja da se u ovom periodu oba vladara smatraju jednakima po statusu zbog izraza „mi, braća“ (Beckman *et al.* 2011: 273). Naravno, ovo je samo spekulacija, ali u svakom slučaju upotreba ovih riječi ukazuje na dobre diplomatske odnose.

U periodima LH IIIA2 i LH IIIA2-B1 (sredina 14. – početak 13. stoljeća pr.Kr.), arheološki nalazi nam govore da je trgovina bila slobodnija nego prije, možda zbog srdačnijih odnosa između Mikenjana i Hetita. U to su vrijeme na većini istočnih egejskih otoka postojala mikenska naselja, a mikenska IIIA2 i IIIA2 – B keramika nađena je na desetak lokaliteta duž

obale zapadne Anatolije, kao što su Akbuk, Cerkes Sultaniye, Klazomena, Dereköy, Düver, Efez, Erythrae, Gavurtepe, Kuşadası, Liman Tepe, Müsgebi, Mylasa, Panaztepe, stara Smirna, Tire-Ahmetler i Troja. Neke su LH IIIA2 – B posude nađene i u mjestu Maşat u središnjoj Anatoliji (Beckman *et al.* 2011: 273). Između ostalog, Milet je bio uništen požarom krajem LH IIIA2 perioda što odgovara hetitskom napadu na Millawandu u trećoj godini Muršilijeve vladavine, oko 1319. godine pr. Kr, nakon čega su Hetiti navodno obnovili uništenu fortifikaciju grada. Ta je tvrdnja potpomognuta idejom da miletski bastioni s kraja 14, odnosno početka 13. stoljeća više odgovaraju hetitskoj nego mikenskoj arhitekturi. S druge strane, ne postoje dokazi da je Milet prije imao fortifikaciju, a ova nova posjedovala je elemente i mikenske i djelomično hetitske arhitekture. Također, Hetiti se nisu dugo zadržali u Millawandi koja je vrlo brzo došla pod ahijavansku zaštitu pa je vjerojatnije da su Mikenjani, a ne Hetiti sagradili obrambeni zid (Simpson 2003: 220).

Prema svemu do sada, možemo zaključiti da arheološki nalazi odgovaraju informacijama iz hetitskih tekstova o mikenskom utjecaju i aktivnostima u Miletu, Efezu i na nekolicini otoka pred anatolijskom obalom tijekom 14. i početkom 13. stoljeća pr. Kr. Očito je da je Milet unutar tog perioda prošao svakakva previranja, dok bi se nestanak mikenske keramike u Efezu u LH IIA2 periodu mogao protumačiti Muršilijevom pobjedom nad Arzawom i osvajanjem Apase. Ovi nas najraniji tekstovi, uz arheološke dokaze, navode na zaključak da su Mikenjani sigurno bili aktivni na anatolijskom kopnu od kasnog 15. do početka 13. stoljeća pr. Kr. te da su odnosi između Hetita i Mikenjana imali nezgodan početak, ali su nakon hetitskog osvajanja Arzawe uspjeli postići relativno prijateljsko ophođenje (Beckman *et al.* 2011: 274). Poznato je da su Hetiti imali velikih teškoća pri kontroliranju svoje zapadne granice pa su to rješavali postavljanjem vazala kao što je bio Madduwatta, a nakon uništenja Arzawe, kraljevi Mire. Muršiliju je bilo bitno da zadrži kontrolu nad teritorijem nekadašnje Arzawe pa mu je osvajanje Millawande poslužilo kao primjer provođenja autoriteta. Vjerojatno mu se tada nije isplatilo dugoročno zadržati vojsku u Millawandi jer je imao i druge kampanje, a Milet je bio prilično udaljen i izoliran da bi ga uspješno mogao kontrolirati pa je Ahhiyawa uskočila i preuzela kontrolu nad gradom kojem je trebalo vodstvo i zaštita (Simpson 2003: 220).

U prvoj polovici i sredinom 13. stoljeća pr. Kr, za vrijeme Muwatalija II, došlo je do pogoršanja hetitsko-mikenskih odnosa. Pismo AhT 7 koje je kralj rijeke Seha imenom Manapa-Tarhunta poslao neimenovanom hetitskom kralju ne spominje Ahhiyawu, ali se uvelike sastoji od pritužbi na aktivnosti odmetnika Piyamaradua koji je pokorio autora i natjerao ga da prizna Piyamaraduovog zeta Atpu kao svog nadređenog. Atpa je također bio i vladar Milawate koja je bila pod vrhovnom vlašću kralja Ahhiyawe (Beckman *et al.* 2011:

274). Prema mišljenju mnogih stručnjaka, to bi značilo da je Piyamaradu djelovao u korist Ahhiyawe kako bi potkopao hetitsku vlast u zapadnoj Anatoliji.

Sljedeći tekst je već spomenuti AhT 6 kojeg je hetitskom kralju, vjerojatno Muwataliju II, poslao kralj Ahhiyawe. Osim što govori o interakcijama između Ahhiyawe, Assuwe i Hatija u ranijem periodu, ovo je pismo važno jer je napisano na hetitskom jeziku. Pretpostavlja se da se radi o hetitskom prijevodu pisma kralja Ahhiyawe jer je vrlo malo vjerojatno da je kralj govorio ili pisao hetitski, no nije jasno znači li to da su na ahijavanskom dvoru postojali hetitski, a na hetitskom dvoru ahijavanski pisari koji su tečno govorili i mikenski grčki i hetitski jezik te bili sposobni napraviti prijevod s jednog jezika na drugi. Postoji mogućnost da je pismo preveo blingualni pisar koji se nalazio na nekom graničnom području poput Mileta. Nadalje, ako se radi o pismu poslanom iz Mikene, nije nam jasno zašto u Miken i bilo kojem drugom mikenskom ili minojском lokalitetu ne nalazimo nikakvu povratnu poštu, ne samo hetitsku, nego i egipatsku, mitanijsku, kasitsku, asirsku, ciparsku ili kanaansku. Možda još nismo našli „međunarodne arhive“ na egejskim lokalitetima, a možda je posrijedi nešto sasvim drugo (Beckman *et al.* 2011: 275).

Piyamaradu se opet pojavljuje u pismu AhT 4 kojeg je hetitski kralj (vjerojatno Hattušili III) poslao kralju Ahhiyawe sredinom 13. stoljeća pr. Kr, a sastoji se od posljednje od tri tablice koje su prvotno sačinjavale pismo. Poznato je pod imenom „Tawagalawa pismo“, a bitno je zbog toga što u njemu Hattušili ahijavanskog kralja zove „Velikim kraljem“ i „bratom“, vjerojatno s namjerom da mu se dodvori laskanjem ili možda zato jer su u tom periodu bili u dobrim odnosima, iako su takve titule obično bile rezervirane za kraljeve određenog visokog statusa. Tawagalawa nam je bitan jer saznajemo da je brat kralja Ahhiyawe te da se nalazi u zapadnoj Anatoliji kako bi okupio i otpremio natrag u Ahhiyawu brojne pobunjenike protiv Hetita. Jedan od njih je i Piyamaradu koji je nastavio pljačkati hetitske vazalske zemlje da bi na kraju dobio utočište na ahijavanskom teritoriju. Budući da je jasno da je Ahhiyawa aktivno podržavala antihetitske aktivnosti u zapadnoj Anatoliji, čini se da su odnosi između dvaju kraljevstava u tom razdoblju zahladili. U pismu postoji referenca na raniji sukob između Hetita i Ahhiyawe oko područja Wiluše u sjeverozapadnoj Anatoliji. Nije jasno radili se o vojnom ili samo diplomatskom sukobu, ali to je jedina referenca na direktan konflikt između ove dvije sile. Također, nije sasvim sigurno je li se to dogodilo ranije u Hattušilijevoj vladavini ili za vrijeme prethodnog kralja, njegovog brata Muwatalija II. S obzirom na to da je pismo datirano u 13. stoljeće pr. Kr, to je potaknulo brojne stručnjake na diskusiju o podudaranju kasnijih grčkih legendi o Trojanskom ratu s informacijama o otprilike istovremenim mikenskim aktivnostima u Troadi (oko 1250. godine pr. Kr.).

Ipak, bez obzira na to jesu li odnosi bili dobri ili ne, od velikih se kraljeva očekivalo da uz poruku upućenu sebi jednakim vladarima pošalju i darove pa nas tako pismo AhT 8 poslano hetitskom kralju, vjerojatno Hatušiliju III, informira o problemu oko poklona za ahijavanskog kralja (Beckman *et al.* 2011: 276). Odlučeno je da mu se pošalju predmeti iz pošiljke za egipatskog faraona, ali su prethodna tumačenja teksta govorila kako su poslani predmeti bili dio poklona koje je faraon poslao hetitskom vladaru, što bi bio prvi zabilježeni slučaj „recikliranja darova“. Ovo je pismo datirano u sredinu 13. stoljeća pr. Kr.

Pismo AhT 15 mogli bismo pripisati Hatušiliju III, ali je toliko fragmentarno da nam reference na Piyamaradua i kontakte s kraljem Ahhiyawae ne pomažu prilikom utvrđivanja točnog vremena događaja te prirode odnosa između Hetita i Mikenjana u vrijeme pisma. Još jedan tekst iz sredine 13. stoljeća pr. Kr. jest AhT 26, zavjetna molitva koja se pripisuje Puduhepi, ženi Hatušilija III. Iako se ne spominje Ahhiyawa, Piyamaradu je glavni lik jer nastavlja sa svojim aktivnostima, a Puduhepa u očaju obećaje bogatu nagradu božanstvima ako joj uslišaju molitvu i dovedu joj odmetnika. Budući da Piyamaradua nalazimo u tekstu iz kasnijeg razdoblja, čini se da je njezin trud bio uzaludan. S druge strane, Macqueen nam kaže da se Piyamaradu pokajao te da je od strane Hetita vraćen na prijestolje Millawande (Macqueen 1996: 48), ali nam nije jasno kako je uspio doći do tog zaključka. Niti je Piyamaradu bio gospodar Millawande niti se ikada pokajao za svoje antihetitske aktivnosti, stoga ćemo ovaj alternativni pogled odbaciti kao mogućnost.

Posljednji tekst kojeg možemo smjestiti u vladavinu Hatušilija III (ili manje vjerojatno njegovog nasljednika Tudhalije IV) predstavlja „granični popis“ (AhT 18) koji je datiran u drugu polovicu 13. stoljeća. Fragmentaran tekst sadrži popis zemalja i njihovih granica u zapadnoj i južnoj Anatoliji što bi moglo ukazivati na to da Ahhiyawa još uvijek drži vlast nad jednim dijelom teritorija zapadne Anatolije, ali nema indikacija na istovremenu prirodu hetitsko-mikenskih odnosa.

Zbog svega toga ima smisla da LH IIIB1 i B2 keramiku iz 13. stoljeća u Miletu nalazimo i u gradu i u grobnicama te da je većina mikenske keramike lokalno proizvedena, a ne uvozna. To ukazuje da su Mikenjani u ovom periodu vjerojatno živjeli u Miletu što se poklapa s informacijama iz tekstova. Postoje i nalazi LH IIIB1 keramike u mjestima Bayraklı, Besik Tepe, Beyesultan, Beylerbey, Çerkes, Çine-Tepecik, Klazomena, Dereköy, Düver, Müsgebi, Panaztepe, Telmessos, Torbali i Troja, od kojih su sva na zapadnoj obali ili u nesporednoj unutrašnjosti. Iako postoji određen pad u odnosu na prethodno razdoblje, na mnogim već spomenutim lokalitetima, kao i na nekim novima, nađena je i LH IIIB2 keramika – npr. Besik

Tepe, Klazomena, Dereköy, Düver, Müsgebi, Sard, Telmessos i Troja (Beckman *et al.* 2011: 277).

Drugi tekstovi iz tog razdoblja 13. stoljeća pr. Kr. previše su fragmentarni za ikakvu analizu ili detaljniju dataciju (AhT 10, 13, 16, 17, 19, 21, 23, 24 i 25), jedino AhT 19 spominje bakrenu posudu ahijavanskog tipa ili proizvodnje koja bi predstavljala jedan od rijetkih predmeta mikenskog porijekla ili stila koji je dokumentiran u hetitskom vlasništvu. U suprotnosti s tim, postoje brojni tekstovi koji se datiraju u vrijeme vladavine Tudhalije IV, u drugu polovicu 13. stoljeća pr. Kr, a u njima vidimo slabljenje Ahhiyawe i njezino uklanjanje s popisa velikih sila.

Pismo Aht 14 spominje kralja Ahhiyawe samo kao jednog od kraljeva koji nije podržao nastojanja Urhi-Tešupa (Muršili III) da se vrati na prijestolje. U Kraljevskom ediktu (AhT 11) iz kraja 13. stoljeća, Tudhalija IV nabraja prekršaje zemlje rijeke Seha, između ostalog i pobunu pod vodstvom Tarhuna-radua čije je aktivnosti poticao kralj Ahhiyawe. Tudhalija je ugušio ustanak i vjerojatno započeo s postepenim uklanjanjem ahijavanske prisutnosti u zapadnoj Anatoliji time što je osvojio Milawatu/Millawandu. Dosadašnje interpretacije teksta govorele su kako je sam kralj Ahhiyawe bio prisutan na anatolijskom kopnu, ali su kasniji prijevodi pokazali da se Tarhuna-radu samo „oslanjao“ na ahijavanskog kralja. Tekst AhT 5 opet ne spominje Ahhiyawu, ali se bavi Milawatom, Piyamaraduom te zemljom Wiluše. Datira se u kraj 13. stoljeća pr. Kr, a napisao ga je najvjerojatnije Tudhalija IV. Njegov primatelj je vladar iz zapadne Anatolije za kojeg se pretpostavlja da je Tarkasnawa, kralj Mire iz zemalja Arzawe (Beckman *et al.* 2011: 278). Taj je dokument poznat kao „Milawata pismo“ koje nas informira da Milawata vjerojatno više ne pripada Ahhiyawu, ali nam ne govori kako se to dogodilo. Jasno je da je ahijavanski utjecaj u zapadnoj Anatoliji praktički nestao, a to možemo vidjeti i po hetitskim arhitektonskim elementima na zidovima kasnobrončanodobnog Mileta, hetitskim grobnim priložima te reprezentaciji vjerojatno hetitskog boga ili kralja na krateru lokalne mikenske proizvodnje. U tekstu saznajemo i da je Walmu, kralj Wiluše, ponovno postavljen na svoje mjesto što znači da je sporazum sklopljen između Muwatalija II i Alaksandua još uvijek na snazi, te da je Piyamaradu još uvijek živ i aktivan.

Zadnji pokazatelj za pad i nestanak mikenskog utjecaja u zapadnoj Anatoliji i možda čitavom istočnom Mediteranu vidimo u sporazumu (AhT 2) s kraja 13. stoljeća pr. Kr. između Tudhalije IV i njegovog šurjaka/nećaka Shaushga-muwe, vazalskog kralja zemlje Amurru u sjevernoj Siriji (Beckman *et al.* 2011: 279). Ahhiyawa se u tekstu spominje dva puta, jednom u kontekstu embarga protiv Asirije (za kojeg neki smatraju da se mogao odnositi i na

Ahhiyawu, što bi objasnilo nedostatak mikenskih predmeta u središnjoj Anatoliji i hetitskih predmeta u Egeidi). Nedavno je predloženo da se embargo po pitanju Ahhiyawe nije odnosio(samo) na robu, nego na plaćenike koji su se iskricali s mikenskih brodova u namjeri da otputuju u Asiriju kao pojačanje u vrijeme rata s Hetitima. Druga referenca na Ahhiyawu nalazi se ranije u tekstu, unutar popisa velikih kraljeva koje je Tudhalija smatrao sebi jednakima u koji je Ahhiyawa bila uvrštena, a naknadno izbrisana. Bilo da se radi o originalu ili samo skici dokumenta, postoji mogućnosti da Ahhiyawa više nije imala status velike sile, možda upravo zato jer su joj Hetiti preoteli Milawatu te ostale teritorije na zapadnoj obali Anatolije. Postoji mogućnost i da zbog unutrašnjih previranja i problema kralj Ahhiyawe više nije mogao držati kontrolu nad tako velikim područjem pa je Milawata ostala prepuštena sama sebi i dostupnija Hetitima koji je u tom slučaju uopće nisu morali osvajati.

Bryce (1998: 383) kaže da je Milawata preživjela i kasnije se transformirala u klasični Milet, a iako Ahhiyawa više nije držala kontrolu nad tim područjem, tamo se doselio veliki broj grčkih imigranata i započeo suživot s lokalnim stanovništvom. To je istina, ali ne smijemo zaboraviti da su dio lokalnog stanovništva već bili narod Ahhiyawe/Mikenjani, iako možda u puno manjem broju nego prije jer se dio možda priključio plaćeničkim grupama, a dio jednostavno odlutao u potrazi za novom zemljom nakon što je Milet krajem kasnog brončanog doba pretrpio napad kao i brojni drugi bliskoistočni lokaliteti (Drews 1993: 10).

Posljednji tekstovi koji nam mogu pomoći u kronološkoj rekonstrukciji hetitsko-mikenskih odnosa dva su pisma (AhT 27A i B) poslana Ammurapiju, kralju Ugarita – jednome je autor Šupilulijuma II, a drugome Penti-Sharruma, hetitski dužnosnik. Ova su pisma pronađena u Ugaritu i predstavljaju prvu referencu na Ahhiyawu na drugom jeziku, tj. akademskom umjesto hetitskom, a datirana su pred kraj 13. stoljeća pr. Kr. Oba pisma spominju ljude iz (Ah)Hiyawe koji se nalaze u zemlji Lukke u jugozapadnoj Anatoliji, a vjerojatnije je da su bili pljačkaši i plaćenici nego predstavnici ahijavanskog kralja.

Arheološki ostaci potvrđuju tekstualne informacije da je u drugoj polovici 13. stoljeća pr. Kr. došlo do opadanja i nestanka kontakata između Mikenjana i Hetita. Nađen je malen broj LH IIIB2 keramike, dok se LH IIIC keramika pojavljuje sporadično, a uključuje nekoliko krhotina ili posuda iz Çine-Tepecika, Klazomene, Domuztepea, Larise, Mileta, Pitanea, Sarda i Troje na zapadnoj obali, veći broj krhotina s brojnih lokaliteta u Kilikiji, uključujući i Taršiš na jugoistočnoj obali te strementastu vazu iz Franktina u središnjoj Anatoliji koja je tamo bez sumnje stigla preko Kilikije. Svi su ovi nalazi nađeni u arheološkim kontekstima datiranim u 12. stoljeće pr. Kr. (Beckman *et al.* 2011: 280). Ipak, što se Mileta tiče, vidimo da mikensko

stanovništvo nije gotovo u potpunosti napustilo anatolijsku obalu, barem ne odmah. U drugoj polovici 13. stoljeća došlo je do prelaska vlasti što se vidi po novim hetitskim obilježjima, ali je većina populacije najvjerojatnije ostala mikenska. Fortifikacija je anatolijskog tipa, a javljaju se i mačevi kakve nalazimo u Levantu, ali su najvjerojatnije hetitskog porijekla. S druge strane, pokojnici se i dalje pokapaju u grobnicama mikenskog tipa (*chamber tombs*) s najčešće mikenskim grobnim priložima (Niemeier 1999: 153-154). Situacija se vjerojatno znatno promijenila do 12. stoljeća pr. Kr.

AhT 28, posljednji tekst koji spominje Ahhiyawu, nekoliko je stoljeća mlađi i datira se u neoasirski period, odnosno drugu polovicu 8. stoljeća pr. Kr. Radi se o dvojezičnom natpisu kralja po imenu Warika koji svoje kraljevstvo u Kilikiji zove „Hiyawa“. Pretpostavlja se da natpis reflektira željeznodobnu situaciju kad su preživjeli potomci Mikenjana migrirali u Kilikiju nakon pada kasnobrončanodobnog svijeta. Budući da postoji zamjetan broj LH IIIC keramike u regiji Kilikije, naša se pretpostavka čini sasvim mogućom (Beckman *et al.* 2011: 281).

Kad se sagledaju sve informacije, a tekstualni se dokazi usporede s arheološkima, možemo zaključiti da je odnos između Mikenjana i Hetita započeo u neprijateljskom tonu otprilike krajem 15. stoljeća pr. Kr, da bi tijekom 14. stoljeća postepeno prešao u prijateljski, uz poneke blaže incidente. To je ujedno bio i vrhunac mikenske aktivnosti na zapadnoj obali Anatolije (Beckman *et al.* 2011: 281). U 13. stoljeću pr. Kr. odnos između Hetita i Mikenjana opet se pogoršao, najviše zbog aktivnosti hetitskog odmetnika Piyamaradua kojeg je Ahhiyawa očito podržavala. Do Hatušilija III Ahhiyawa je imala status velike sile, da bi ga tijekom vladavine Tudhalije IV izgubila – Tudhalija je oko 1220. godine pr. Kr. Mikenjanima preoteo Milet i ugušio ustanak u zemlji rijeke Seha koji je Ahhiyawa podržavala što je rezultiralo brisanjem s popisa velikih sila i prisilnim prekidom kontakta s Asirijom. Odnos Mikenjana i Hetita nikad prije nije bio gori, ali kako se kasnije pokazalo, oba su kraljevstva u tom periodu već krenula putem propasti. Za vrijeme vladavina Arnuwande III i Šupilulijume II (otprilike od 1209. godine pr. Kr. nadalje), mikenska se LH IIIC keramika može naći gotovo isključivo u Kilikiji, a u hetitskim tekstovima nema spomena Ahhiyawe (Beckman *et al.* 2011: 282). Jedinu dokumentu iz tog perioda u kojem se spominje (Ah)Hiyawa nađeni su u Ugaritu, a reference se najvjerojatnije odnose na ahijavanske plaćenike. Iako su autori pisama hetitski kralj i dužnosnik, pisma su na akadskom jeziku pa je to vjerojatno razlog tvrdnji da iz tog vremena nema nikakvog spomena Ahhiyawe u hetitskim tekstovima. Kako god bilo, odnosi između oba kraljevstva došli su svom kraju kad su i mikenska i hetitska civilizacija propale u desetljećima nakon 1200. godine pr. Kr.

Zaključak

Nakon što smo detaljno proučili svaki hetitski tekst u kojem postoji referenca na Ahhiyawu ili se spominju entiteti direktno vezani uz nju te ih usporedili s onim što nam govore kasnobrončanodobni arheološki nalazi, možemo zaključiti da je termin “Ahhiyawa” zaista referenca na Mikenjane. Još uvijek nismo sasvim sigurni na koje se Mikenjane to točno odnosilo niti kako su oni sami sebe nazivali. Evidentno je da je jedna od mikenskih država proširila svoj utjecaj na nekadašnja minojska područja u obalnom pojasu zapadne Anatolije, a porijeklo tamošnje keramike ukazuje na Argolidu u kojoj je dominantan položaj držala Mikenja. Iako postoje argumenti i za smještanje centra Ahhiyawe u Tebu ili na Rodos, te teorije manje-više možemo odbaciti. Teba još uvijek nema svoju luku, a u odnosu na Mikenu uvelike zaostaje s brojem orijentalnih importa. Na Rodosu pak ne nalazimo palače niti tragove bilo kakvog centra, a uz to ne čini se previše logičnim da bi se hetitski kralj obraćao nekom otočnom vladaru kao “Velikom kralju” niti bi kralj Ahhiyawe mogao biti dovoljno utjecajan ili nedodirljiv da mu se centar kraljevstva nalazio toliko blizu hetitskoj vojsci. Da je takav bio slučaj, hetitski vladari ne bi morali koristiti diplomaciju, već bi se u neprijateljskim okolnostima razračunali s Ahhiyawom na direktniji način.

Kad se sve zbroji i oduzme, Mikenja i dalje ostaje favorit kao centar Ahhiyawe i svojevrsna prijestolnica ahijavanskog kralja. Ipak, ne znamo jesu li Hetiti Ahhiyawom nazivali samo područja pod kontrolom vladara u Mikenu ili je u njihovim očima čitav prostor mikenske civilizacije bila Ahhiyawa, a svi koji su govorili grčki jezik i bili pripadnici mikenske kulture narod Ahhiyawe. Također, kroz par stoljeća hetitsko-mikenske komunikacije taj je termin mogao mijenjati svoje značenje pa je moguće da je značio i jedno i drugo, samo u različitim prilikama. Priroda odnosa između Hetita i Mikenjana bila je sklona promjenama s obzirom na političku situaciju, a bitno je naglasiti da Ahhiyawa općenito nije bila previše važna hetitskim vladarima osim u situacijama kad su od nje nešto trebali, odnosno kad je utjecaj ahijavanskog kralja bio dovoljno jak ili bitan da na neki način, direktno ili indirektno, utječe na hetitsku državu. Na kraju možemo reći da je problem Ahhiyawe riješen barem po pitanju njezinog identiteta i donekle lokacije, ali s time se javljaju novi, detaljniji problemi koji će možda biti riješeni u svjetlu novih arheoloških dokaza ili pisanih izvora.

Popis slika

Slika 1. Bliski istok i okolna područja oko 1500. godine pr. Kr. (Wikipedia, 17.02.2014.)

Slika 2. Kronologija hetitskog Novog kraljevstva (Mieroop 2004: 286)

Slika 3. Usporedna mikenska i hetitska kronologija (Novo kraljevstvo) (Simpson 2003: 206)

Slika 4. Anatolija oko 1300. godine pr. Kr. (Wikipedia, 17.02.2014.)

Slika 5. Rasprostranjenost mikenskog svijeta (Wikipedia, 17.02.2014.)

Slika 6. Primjer hetitske tablice iz Hatuše (<http://www.snipview.com>, 10.12.2014.)

Popis literature

R. Beal, "Hittite Anatolia: A Political History" u Sharon R. Steadman i Gregory McMahon (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10 000 – 323 B.C.E.*, Atena, 579-603

G. Beckman, T. Bryce, E. H. Cline, *Writings from the Ancient World. The Ahhiyawa Texts*, Atlanta, 2011

T. Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, New York, 1998

C. Burney, *The A to Z of the Hittites*, The A to Z Guide Series No. 142, Plymouth, 2010

F. Cimok, *The Hittites*, Istanbul, 2010

E. H. Cline, "Hittite Objects in the Bronze Age Aegean", *Anatolian Studies* 41, 133-144

E. H. Cline, "Rethinking Mycenaean International Trade with Egypt and the Near East" u M.

L. Galaty i W. A. Parkinson (ed.), *Rethinking Mycenaean Palaces II*, Los Angeles, 190-200

O. T. P. K. Dickinson, "Ahhiyawan Questions" u D. Danielidou (ed.), *DORON: Timetikos Tomos gia ton Kathegete Spyro Iakovide*, Atena, 275-284

R. Drews, *The End of the Bronze Age. Changes in Warfare and the Catastrophe ca. 1200 B.C.*, New Jersey, 1993

K. Efkleidou, "The Status of 'Outsiders' within Mycenaean Pylos: Issues of Ethnic Identity, Incorporation and marginality", *Minos* 37-38, 269-292

A. M. Greaves, "Western Anatolia", u Eric H. Cline (ed.), *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, New York, 877-889

O. R. Gurney, *The Hittites*, London, 1975

J. D. Hawkins, "Tarkasnawa King of Mira, 'Tarkondemos', Boğazköy sealings and Karabel", *Anatolian Studies* 48, 1-32

- J. M. Kelder, "Mycenaeans in Western Anatolia", *TALANTA, Proceedings of the Dutch Archaeological and History Society*, vol. XXXVI – XXXVII (2004 – 2005), 49-86
- J. G. Macqueen, *The Hittites and their Contemporaries in Asia Minor*, New York, 1996
- R. Matasović, *Kultura i književnost Hetita*, Zagreb, 2000
- C. Mee, "Mycenaean Greece, the Aegean, and Beyond", u Cynthia W. Shelmerdine (ed.), *The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age*, SAD, 302-374
- H. C. Melchert, "Mycenaean and Hittite Diplomatic Correspondence: Fact and Fiction", *Mycenaeans and Anatolians in the Late Bronze Age: The Ahhiyawa Question* 2006, Montreal, 1-13
- G. D. Middleton, "Mycenaeans, Greeks, Archaeology and Myth: Identity and the Uses of Evidence in the Archaeology of Late Bronze Age Greece", *Eras Journal* 3, <http://www.arts.monash.edu.au/publications/eras/edition-3/middleton.php>
- M.-V.D. Mieroop, *A History of the Ancient Near East ca. 3000 – 323 BC*, SAD, 2004
- W.-D. Niemeier, "Mycenaeans and Hittites in War in Western Asia Minor" u R. Laffineur (ed.), *Polemos: le context Guerrier en Égée à l'âge du Bronze. Actes de la 7e Rencontre égéenne internationale, Université de Liège, 14 – 17 avril 1998*, *Aegaeum* 19, 141-156
- T. G. Palaima, "Sacrificial Feasting in the Linear B documents", *HESPERIA* 73, 217-246
- G. Schwab, *Najljepše price klasične starine I*, Zagreb, 1984
- J. Seeher, *Hattusha Guide. A Day in the Hittite Capital*, Istanbul, 2005
- R. H. Simpson, "The Dodecanese and the Ahhiyawa Question", *The Annual of the British School at Athens* 98, 203-237
- Milivoj Sironić, *Rasprave o helenskoj književnosti*, Zagreb, 1995
- M. H. Wiener, "Locating Ahhiyawa", D. Danielidou (ed.), *DORON: Timetikos Tomos gia ton Kathegete Spyro Iakovide*, Atena, 701-715